

**KUZEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE
HÜKÜMDAR TÜRKLER: CANİK BEYLİKLERİ**

**2022
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH**

Suat POLAT

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Sami AĞAOĞLU**

**KUZEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE HÜKÜMDAR TÜRKLER: CANİK
BEYLİKLERİ**

Suat POLAT

Dr. Öğr. Üyesi Sami AĞAOĞLU

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Haziran 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ.....	6
ABSTRACT.....	7
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	8
ARCHIVE RECORD INFORMATION	9
KISALTMALAR	10
ARAŞTIRMA KONUSU	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	12
GİRİŞ	13
1. CANIK BÖLGESİNİN TARİHSEL ALTYAPISI	17
1.1. Tarih Öncesi Dönemde Canik Yöresi.....	17
1.2. Anadolu'da Türk Hayatının Başlaması	20
1.2.1. Danışmendliler Döneminde Canik Yöresi.....	22
1.2.2. Türkiye Selçuklu Devleti Döneminde Canik Yöresi.....	27
1.3. XI. ve XIII. Yüzyıllar Arasında Doğu Karadeniz'de Romalılar	29
1.3.1. Trabzon'da (Khaldia) Gabras Dönemi	29
1.3.2. Trabzon Rum İmparatorluğu (1204-1461)	31
1.4. Moğollar Döneminde Anadolu.....	32
1.4.1. Eretna Devleti (1327-1381)	35

1.4.2. Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti (1381-1398).....	36
2. KUZEYDOĞU ANADOLU'DA CANİK BEYLİKLERİ	40
2.1. Bir Oğuz Boyu Olan Çepniler	40
2.1.1. Çepnilerin Canik Yöresine Gelmeleri	42
2.2. Bayramlı/Haciemiroğulları Beyliği	45
2.2.3. Kuştoğan/Kuşdoğan Bey	47
2.2.4. Bayram Bey	48
2.2.5. Hacı Emir İbrahim Bey.....	53
2.2.6. Süleyman Bey	57
2.2.7. Hacı Emir Çelebi Bey	65
2.3. Taceddinoğulları Beyliği.....	66
2.3.1. Doğan Şah Alp/Doğancık	67
2.3.2. Taceddin Bey.....	69
2.3.3. Mahmud Çelebi ve Alp Arslan Bey	72
2.3.4. Hüsameddin Hasan Bey ve Hüsameddin Mehmed Yavuz	79
2.4. Kubadoğulları.....	81
2.4.1. Taceddin Altunbaş Gazi Çelebi.....	81
2.4.2. Keykubad	82
2.4.3. Ali Bey ve Cüneyd Bey	83
2.5. Taşanoğulları.....	84
2.5.1. Taşan Bey ve Diğer Beyleri.....	85
2.6. Bafra Beyleri.....	87
SONUÇ	90
KAYNAKÇA	92
ÖZGEÇMİŞ	106

TEZ ONAY SAYFASI

Suat POLAT tarafından hazırlanan “KUZEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE HÜKÜMDAR TÜRKLER: CANIK BEYLİKLERİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Sami AĞAOĞLU

.....

Tez Danışmanı, Tarih Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Tarih Ana Bilim Dalın Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 10/06/2022

Unvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Recep KARACAKAYA (İMÜ)

.....

Üye : Prof. Dr. Barış SARIKÖSE (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Sami AĞAOĞLU (KBÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Suat POLAT

İmza :

ÖNSÖZ

Kuzeydoğu Anadolu bölgesi coğrafyası, iklimi, doğal limanları vs. etkenleri tarih boyunca insan yaşamı için elverişli bir yer olmuştur. Ayrıntılı olarak ele aldığımız Canik bölgesinin daha derin araştırılması gerekmektedir. Anadolu'nun Türk hakimiyetine girmesinden itibaren Kuzeydoğu Anadolu bölgesi önemli bir yer işgal etmektedir.

“Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinde Hükümdar Türkler: Canik Beylikleri” isimli tezin hazırlanmasındaki amaç bölgede Türk fetihlerinden sonra yaşayan insan topluluklarının siyasi, askeri faaliyetlerini araştırmak ve coğrafyanın Türkleştirilmesini ortaya koyabilmektir. Çünkü Anadolu beylikleriyle ilgili kitapların çoğu Canik bölgesinin önemini vurgulamada yetersiz kalmışlardır.

Bu tez çalışması iki bölümden meydana gelmektedir. Tezin birinci bölümünde; tarih öncesi Canik yöresine ev sahipliği yapan topluluklar ve Canik Beyliklerinin ortaya çıkmasına kadar geçen sürede Romalılar, Türkler ve Moğol kökenli devletlerin bölgede yaptıkları faaliyetler ortaya konulmuştur. İkinci bölümde ise bir Türk boyu olan Çepnilerin tarihi süreçte kim oldukları, tarih sahnesine çıkışları ve Canik Beylikleri (Bayramlı, Taceddinoğulları, Kubadoğulları, Taşanoğulları ve Bafra Beyleri) hakkında elde edilen bilgiler değerlendirilmiştir.

Tez konusunun belirlenmesi ve hazırlanmasında yardımını esirgemeyen danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Sami AĞAOĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim.

Suat POLAT

Karabük, 2022

ÖZ

Kuzeydoğu Anadolu’da yer alan Canik yöresi, Antik Çağlardan itibaren insan topluluklarına ev sahipliği yapmıştır. Türkler XI. yüzyılda Anadolu’ya geldiler ve birçok yerel beylikler kurdular. Bu dönemde kurulan Danişmend Beyliği, Canik yöresinin Türk yurdu olmasına öncülük etmiştir.

Moğollar, 1243 yılındaki Köseadağ Savaşı’ndan sonra Anadolu’yu istila etmeye başladılar. Bu dönemde Türkiye Selçuklu Devleti’nin gerilemesi ile birlikte Trabzon Rum İmparatorluğu, Canik yöresini kendi hakimiyet sahası içine almaya çalışıyordu. Moğol istilalarından sonra Anadolu’ya gelen yirmi dört Oğuz boyundan biri olan Çepniler, Canik yöresine yerleştiler. İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han’ın vefatından sonra Anadolu’daki beyler bağımsızlıklarını ilan ettiler.

Çepnilerin Canik yöresinde yaptıkları fetihler ve göçlerle yörenin siyasi yapısı tamamen değişti. Bu boydan olan Bayramlı, Taceddinoğulları, Kubadoğulları, Taşanoğulları ve Bafra Beyleri yörede teşkilatlanarak beylikler kurdular. Çevrelerinde bulunan Trabzon Rum İmparatorluğu, Eretna Devleti, Kadı Burhaneddin Devleti ve Osmanlı Devleti ile siyasi ve askeri ilişkiler geliştirdiler.

Timur’un Anadolu seferi öncesinde Osmanlı Devleti’ne tabii olan Canik Beyleri, 1402 Ankara Savaşı sonrasında yeniden bağımsızlıklarını ilan ettiler. Osmanlı Devleti’nin XV. yüzyılda gerçekleştirdiği Anadolu seferleriyle bu beylikler tamamen ortadan kaldırıldı.

Canik beyliklerinin öne çıkan özelliği, Trabzon Rum İmparatorluğu’na karşı yürüttükleri mücadelelerle Trabzon’un batısında bulunan yerlerin Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecine katkıda bulunmalarındır.

Anahtar Kelimeler: Canik; Çepni; Bayramlı; Taceddinoğulları; Kubadoğulları; Taşanoğulları; Bafra Beyleri

ABSTRACT

The Canik region, located in Northeastern Anatolia, has hosted human communities since ancient times. Turks came to Anatolia in the 11th century and established many local principalities. The Principality of Danişmend, which was established in this period, pioneered the Canik region to become a Turkish homeland.

The Mongols began to invade Anatolia after the Battle of Köseadağ in 1243. In this period, with the decline of the Turkish Seljuk State, the Greek Empire of Trabzon was trying to take the Canik region into its own dominion. The Chepni, one of the twenty-four Oghuz tribes who came to Anatolia after the Mongol invasions, settled in the Canik region. After the death of the Ilkhanid ruler Ebu Said Bahadır Khan, the beys in Anatolia declared their independence.

With the conquests and migrations of the Chepni in the Canik region, the political structure of the region completely changed. Bayramlu, Taceddinoğulları, Kubadoğulları, Taşanoğulları and Bafra Beys from this tribe were organized in the region and established principalities. They had political and military relations with the Trabzon Greek Empire, Eretna State, Kadı Burhaneddin State, and the Ottoman Empire, which were in their surroundings.

Canik Beys, who were subject to the Ottoman Empire before Timur's Anatolian campaign, declared their independence again after the 1402 Battle of Ankara. With the Anatolian campaigns of the Ottoman Empire in the 15th century, these principalities were destroyed.

The prominent aspect of the Canik principalities is that they contributed to the Turkization and Islamization process of the places to the west of Trabzon with their struggles against the Greek Empire of Trabzon.

Keywords: Canik; Chepni; Bayramlu; Taceddinoğulları; Kubadoğulları; Taşanoğulları; Bafra Beys

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinde Hükümdar Türkler: Canik Beylikleri
Tezin Yazarı	Suat POLAT
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Sami AĞAOĞLU
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans Tezi
Tezin Tarihi	2022
Tezin Alanı	Tarih Ana Bilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	108
Anahtar Kelimeler	Canik; Çepni; Bayramlı; Taceddinoğulları; Kubadoğulları; Taşanoğulları; Bafra Beyleri

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Sovereign Turks in the Northeastern Anatolian Region: Beyliks of Canik
Author of the Thesis	Suat POLAT
Advisor of the Thesis	Assist. Prof. Dr. Sami AĞAOĞLU
Status of the Thesis	Master Degree
Date of the Thesis	2022
Field of the Thesis	History
Place of the Thesis	KBÜ/LEE
Total Page Number	108
Keywords	Canik; Chepni; Bayramlı; Taceddinoğulları; Kubadoğulları; Taşanoğulları; Bafra Beys

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen Makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
A.Ü.D.T.C.F.D.	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafiya Fakültesi Dergisi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
d.	: Doğum
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
İA.	: İslam Ansiklopedisi
km.	: Kilometre
M.	: Miladi
M.Ö.	: Millattan Önce
M.S.	: Millattan Sonra
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDK.	: Türk Dil Kurumu
TOEM.	: Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: Ve benzeri

VGMA. : Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
vs. : Vesaire

ARAŞTIRMA KONUSU

Orta Asya'dan gelen Türklerin Anadolu'nun Doğu Karadeniz kıyısı boyunca yerleŐerek yeni vatanları haline getirilmesinin ele alındığı “Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinde Hükümdar Türkler: Canik Beylikleri” başlıklı tez çalıŐmasında öncelikle yörenin tarihsel geçmiŐi ve Anadolu'daki Moğol etkisinin azalmasıyla birlikte ortaya çıkan beyliklerden olan “*Canik Beylikleri*” eldeki bilgiler doğrultusunda incelenmiŐtir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu alıŐmada; Canik Beyliklerinin Türk tarihindeki yeri, önemi ve siyasi faaliyetleri incelenmiŐtir. Türklerin Anadolu'ya gelmesinden itibaren bölgede kurulan beyliklerden olan Canik Beyliklerinin faaliyetleri ve çevresinde bulunan Türk, Moğol, Trabzon Rum İmparatorluğu'na karşı gösterdikleri mücadelelerin önemini vurgulanmaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Yapılan bu araştırmanın aędaŐ kaynakları oldukça kısıtlıdır. Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî'nin Bezm u Rezm'i (1397-1398) ve Panaretos'un kroniği başta olmak üzere Selçuklu tarihi, Osmanlı tarihi yazarlarının ve bölgeye gelen seyyahların yazıları üzerinde incelemeler yapılmıştır. AraŐtırmayı destekleyen yerli ve yabancı makaleler ve kitaplar kullanılmıştır. Yer isimlerinin tarihsel süreçte karŐılaŐtırılmasında Bahaeddin Yediyıldız ve nal üstün'n Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları eserinin 1. ve 2. ciltlerinden faydalanılmıŐtır.

GİRİŞ

Bilinen tarihi süreçte Anadolu coğrafyası birçok topluluğa ev sahipliği yapmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu ile 1071 yılında yapılan Malazgirt Savaşı sonrası Anadolu artık Türk hakimiyeti altına girmeye başlamıştı. Burası XI-XII. yüzyıldan itibaren Orta Asya'dan batıya göç eden Türklerin yeni vatanı haline gelmiştir. Bu süreçte Selçuklu Hükümdarı Alp Arslan komutanlarına Anadolu'nun fethi emrini vermişti. Komutanlarından biri olan Danişmend Gâzi ise bulunduğu Niksar çevresinde bir beylik kurarak Kuzeydoğu Anadolu bölgesinin Türkleşmesinde büyük katkılar sağlamıştı. Doğu Karadeniz'in Türk vatanı haline gelme sürecinde Canik yöresinde birçok Türk beyliği kurulmuştur.

Tarihi olayların meydana gelmesinde coğrafya önemli bir yer tutar. Günümüzde Canik adıyla anılan coğrafi bir bölge olmamasından dolayı buranın tanımının yapılması gereklidir. Ancak bir idari bölge adı olarak kullanılması Samsun iline bağlı olan Canik'in 2009 senesinde ilçe olmasıyla başlamıştır.¹

Erzurum ili Oltu ilçesi Dokuzdeğirmen, Tunceli ili Mazgirt ilçesi Aydınlık, Samsun Çatalçam köylerinin eski adı ise Canik olarak geçmektedir. Bunun dışında bölgede bu adı taşıyan Canik Dağları vardır. Bu dağ sırası Samsun'un güneybatısında bulunan Kızılırmak yarma vadisinden başlayıp Ordu'nun doğusunda bulunan Melet Irmağı'na kadar 180 km uzanan bir dağ silsilesi halindedir. Ortalama yüksekliği 1500 metredir.²

Canik adının tam olarak nereden geldiği bilinmemektedir. Bundan dolayı farklı anlamları vardır. Bunlardan bazıları “*ova*”, “*havası sıcak ve kötü yer*”, “*deniz kıyısına yakın yerler, sahil*”, “*uzak, bilinmeyen yerler*”, “*köy*”, “*gözü açık ve becerikli*”, “*bir cins armut*”³ ve “*sürülerin kışın barındıkları çukur yer, kışlak*” gibi anlamlara geldiği belirtilmiştir. Halk arasında genellikle “*cenik*” olarak da telaffuz edilmektedir.⁴

Canik bölgesi Türk hakimiyetine girmeden önce Hititler (M.Ö. 1650-122), Pontus Krallığı (M.Ö. 302-71), Roma İmparatorluğu (M.Ö. 71 – M.S. 395) ve Doğu

¹ <https://www.canik.bel.tr/sayfa/43/tarihi/> (E.T. 06.04.2022)

² Necati Demir, “Bir Coğrafi Bölge Olarak “Canik” ve Tarihî Alt Yapısı”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, S. 380, (2004), s. 1; Hayati Doğanay-Fatih Orhan, *Türkiye Beşerî Coğrafyası*, Pegem Akademi, Ankara, 2016, s. 624.

³ *Derleme Sözlüğü*, TDK, C. III, Ankara, 1983, s. 882.

⁴ Besim Darkot, “Canik”, *İA*, C. III, İstanbul, 1977, s. 25.

Roma İmparatorluğu'nun (Bizans, 395-1086) hakimiyet sahası içinde bulunmuştur.⁵ Doğu Roma İmparatorluğu döneminde Doğu Karadeniz'in hem iç hem de sahil kıyılarını kaplayan bölge "*Khaldia Themasi*" olarak adlandırılmıştır.⁶ Bölgenin Canik adıyla anılmasını ilk defa 1244-45 tarihlerinde yazılmış olan *Dânişmendname* adlı eserde görülür. Bu eserde Canik sınırları: Kuzeyinde Karadeniz, batısında Samsun, güneyinde Karakuş (Ordu, Akkuş), doğusunda Trabzon ve Bulgar Dağları olarak verilmiştir.⁷ Anlaşılacağı üzere Türklerin buraya gelmesinden sonra Canik adı kullanılmaya başlanmıştır.

XII. yüzyıla ait anonim Selçuklularda Canik bölgesi belirtilirken Samsun'dan başlayıp doğuda Artvin'e kadar uzanan bölge "*Canit*" adıyla ifade edilmiştir.⁸ Hatta XIII. yüzyılın sonlarında yaşamış olan Selçuklu tarihçisi İbn Bîbî "*Canik hükümdarı (Caniti) asker ve cephane dolu kadırgalarla Sinop'a saldırmak için geldi.*" şeklinde aktarmıştır.⁹ Burada belirtilen hükümdar Trabzon Rum İmparatoru olan I. Aleksios Komnensos'dur. Buna göre Aleksios'un sahip olduğu topraklara Canik (Canit) denilmiştir. Bu adlandırmayı destekleyen bir başka kişi ise aynı yüzyılda yaşamış, ilim, edebiyat ve hekimlik yapmış olan Sadeddin Mesud'un faaliyetlerinden öğrenilmektedir. Beylerbeyi rütbesinde olan Samsun emiri bazı hastalıkların tedavisinde kullanılacak gerekli malzemeleri bulması için Sadeddin Mesud'u *Canit* (Dârü'l-küfr) bölgesine göndermiştir.¹⁰ Buradan da anlaşılacağı üzere *Canit* adı aslında Trabzon Rum İmparatorluğu'nun sahip olduğu Doğu Karadeniz hattı boyunca kullanılmıştır.¹¹

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, XIII. yüzyıl Canik yöresini tanımlarken: Bafra'dan Ordu vilayetine kadar uzanan iki kısım Canik'in varlığından bahsetmektedir. Bunlardan birisi Samsun ve Çarşamba bölgesini içeren *Sivas Canik*'idir. Diğeri ise

⁵ Mehmet Öz, *XV- XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, TTK, Ankara, 1999, s. 18.

⁶ Cüneyt Güneş, *Bizans Anadolu'sunda Askeri ve İdari Bir Sistem Thema Sistemi (VII. Yüzyıldan XI. Yüzyıla Kadar)*, TTK, Ankara, 2021, s. 275.

⁷ Demir, "Bir Coğrafi Bölge Olarak "Canik" ve Tarihi Alt Yapısı", s. 1.

⁸ İbrahim Tellioglu, "Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Canik", *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2013, İstanbul, s. 25-26.

⁹ İbn Bîbî, *El-Evâmîrü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, C. II, (Çev: Mürsel Öztürk), TTK, Ankara, 2014, s. 664.

¹⁰ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, TTK, Ankara, 1958, s. 162-166.

¹¹ Faruk Sümer, *Tirebolu Tarihi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 1992, s. 27.

sahilde Ünye ve Fatsa'dan güneyde bulunan Niksar'a kadar olan bölgeyi kapsayan *Karahisar Canik*'idir.¹²

Kadı Burhaneddîn'in adına 1397-8 tarihinde yazılmış olan *Bezm u Rezm*'e göre Niksar Çayı (günümüzde Kelkit Çayı) üzerinde bulunan Palasân Köprüsü'ne (günümüzde Talazan Köprüsü) iki tane burç yaptırarak Canik (Canit) üzerinden gelecek olan saldırıların engellenmesi amaçlanmıştır. Bu eserdeki tarife göre XIV. yüzyılda Canik yöresinin güney sınırları Kelkit Çayı'na kadar gelmektedir.¹³

Yıldırım Bayezid'in (1389-1403), Anadolu seferi (1398) sırasında yanında bulunan Johannes Schiltberger yazdığı "*Türkler ve Tatarlar arasında (1394-1427)*" adlı eserinde 80.000 kişilik ordu ile *Tsanika* (Canik) topraklarına girdiğini ve Samson'u (Samsun) kuşattığını aktarır. Samsun'un Canik bölgesi içine dahil olduğu hatta buranın "*odunu bol, çok ormanlık bir yer*" olduğunu gözlemlemiştir.¹⁴

Bölgenin XV. ve XVI. yüzyılda artık tamamen Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan Canik Sancağı; Satılmış-ı Mezid Bey (günümüz Fatsa Bolaman Irmağı'na kadar, Korgan ve Ünye'nin bazı köyleri), Ünye (bugünkü yerin küçük bir kısmı), Terme (günümüz Terme ve Ünye'nin batısında bulunan köyler), Arım (günümüz Çarşamba), Samsun, Bafra, Alaçam ve Kavak yörelerini kapsamaktadır.¹⁵

Canik bölgesi tarihi süreç içerisinde sınırları farklılık göstererek genişlemiş ya da küçülmüştür. Günümüz Trabzon ilinden, Samsun-Sinop sınırına kadar uzanan ve güneyde Canik Dağları'nın eteklerinden geçen Kelkit Çayı, Niksar, Vezirköprü'yü içine alan bölge Canik olarak adlandırılabilir.

Yukarıda betimlenmeye çalışılan coğrafi bölge Anadolu Moğol etkisinin azalmaya başladığı XIII. yüzyılın sonraları ve XIV. yüzyılın başlarında kurulan Türk beyliklerine ev sahipliği yapmıştır. Bu beylikler, tarihi kaynaklarda "*Canik Beyleri*" olarak adlandırılmaktadırlar. Canik bölgesinin Türk vatanı haline gelmesinde,

¹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK, Ankara, 1988, s. 153.

¹³ Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, *Bezm u Rezm*, (Çev: Mürsel Öztürk), TTK, Ankara, 2014, s. 426.

¹⁴ Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, (Çev: Turgut Akpınar), İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 48-49. 1396 Niğbolu Savaşı'nda Osmanlılar tarafından esir alınan Bavyeralı bir gençtir. Ankara Savaşı sonrası Timur'un ve haleflerinin yanına götürülmüştür. Daha sonra Kırım Hanı'nın yanında yirmi altı sene kaldıktan sonra Almanya'ya kaçmış ve bu eseri yayınlamıştır.

¹⁵ Öz, *XV- XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, s. 8-18.

Bayramlu Beyliği, Taceddinoğulları Beyliği, Kubadoğulları, Taşanoğulları ve Başra Beyleri'nin büyük katkıları vardır.

1. CANİK BÖLGESİNİN TARİHSEL ALTYAPISI

1.1. Tarih Öncesi Dönemde Canik Yöresi

Canik yöresinde gerçekleştirilen arkeolojik kazılardan elde edilen verilere göre tarih öncesi dönemlere ait yaşam izleri görülmektedir. Ünye'nin 7-8 km doğusunda bulunan Cevizderesi Deltası ile Yüceler Köyünde yapılan kazılarda alt Paleolitik döneme ait aletler ortaya çıkmıştır.¹⁶ Samsun'un 16 km doğusunda Tekkeköy'de ise üst Paleolitik döneme ait mağara ve kaleler bulunmuştur.¹⁷ Mesudiye ve Kumru'daki yüzey araştırmalarına göre Neolitik, Kalkolitik, Tunç dönemlerine ait bulgular ve yerleşim yerleri tespit edilmiştir.¹⁸ Bu veriler ışığında bölgeye yerleşen kavimlerden çok önce yörede insan yaşamının var olduğunu söyleyebiliriz.

Karadeniz sınırında M.Ö. 2000'li tarihlerde Nerik-Oymağaç Höyüğü (Samsun, Vezirköprü)¹⁹ yöresinde Gaşkalar (Kaşka) yaşamışlardır. Hitit yazıtları olan II. Tuthaliya'nın Yıllıkları, I. Şuppiluliuma'nın Kahramanlık Metinleri, II. Murşili'nin yıllıkları ve III. Hattuşili'nin otobiyografisinde bu yörede yaşayan Gaşkalardan söz edilmiştir.²⁰

Themiskyra (Terme) yöresinde ise M.Ö. IX. yüzyılda kadın savaşçı topluluk olan Amazonlar yaşamlarını sürdürmüştür.²¹

Miletoslu koloniciler, M.Ö. 750-550 senelerinde Akdeniz ve Karadeniz sahillerinde kolonizasyon hareketlerine başlamışlardır. Herakleia Pontike (Karadeniz Ereğlisi), Sinope (Sinop), Amisos (Samsun), Kotyora (Ordu) Kerasos (Giresun), Trapezus (Trabzon) gibi önemli koloniler kurarak tarım, maden, balıkçılık ve ticaret ile

¹⁶ İsmail Kılıç Kökten, "Anadolu Ünye'de Eski Taş Devrine (Paleolitik) Ait Yeni Buluntular", *A.Ü.D.T.C.F.D.*, C. XX, S. 3-4, (1962), s. 275-278.

¹⁷ Ali Uzun, "Tekkeköy'de (Samsun) Mağara-Kale Yerleşmeleri", *Doğu Coğrafya Dergisi*, C. I, S.1, (1995), s. 413-432.

¹⁸ Mehmet Özsait, "1992 Yılı Ordu-Mesudiye Yüzey Araştırmaları", *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (1993), s. 285-300; Mehmet Özsait, "1993 Yılı Ordu-Mesudiye ve Sivas-Koyulhisar Yüzey Araştırmaları", *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (1994) s. 459-482.

¹⁹ Mehmet Ali Kaya, *Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları I*, İlyayayınevi, İzmir, 2012, s. 129.

²⁰ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi (En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar)*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2009, s. 50-51.

²¹ Tayfun Pekyürek, *Amazonlar*, Ananım Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 103; Hacer Kumandaş, "Ordu İli Kaya Mezarları", (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji A.B.D., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2004, s. 2; Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)*, (Çev: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, s. XII, 21.

uğraşmışlardır.²² Skythler (İskitler) M.Ö. VIII-VI. yüzyıllar arasında Orta Asya'da yurtlarından kovdukları Kimmerler Karadeniz sahillerine kadar gelmişlerdi. Hatta Trabzon'dan Karadeniz Ereğlisi'ne kadar yayılmışlardı. Miletoslu koloniciler ise kalabalık gruplar halinde gelen Kimmerler karşısında direnememişlerdir.²³

Doğu Karadeniz'deki Kimmerler ve İskitler M.Ö. 625'te gerçekleşen Med akınları sonucu yerli halkla iç içe girmişlerdi. Medler ise M.Ö. 620 – M.Ö. 550 seneleri arası Doğu Karadeniz'in hakimi olmuşlardı. İran'da Medlerin yerini M.Ö. 521 tarihinde Persler alarak Anadolu'yu “*Kapadokya Eyaleti*” ve Doğu Karadeniz bölgesini ise “*Pont Kapadokyası*” adı altında yönetmişlerdir.²⁴

Kseneophon'un (Ö. M.Ö. 354) *Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)* adlı eserinde Ordu ili yöresinin ilk toplulukları; Kolhlar, Friller, Mossynoikler (ağaç evlerde, kulelerde yaşayanlar), Khalybler (demircilikle uğraşmış) ve Tibarenler olarak belirtmiştir.²⁵ Tibarenlerin ülkesinin adını Ksenophon “*Cotyora*” ya da “*Kotyora*” (günümüz Ordu ili) şeklinde yazmıştır.²⁶ M.Ö. 400'lerde bu isimle kaydedilen yer anlaşıldığı üzere daha sonraki süreçlerde bu isimle anılmıştır. Çünkü M.S. I. yüzyılda yaşamış olan Plinius (Pliny) Secundus'un (Ö. 79) *History of Nature* adlı eserinde bölgenin adı “*Cotyri*”²⁷ olarak geçmektedir. Bu yer adını tarihi zemini olarak farklı bir görüş ile izah eden Necati Demir; *Kotyorası* (Kut yöresi) şeklinde yola çıkarak M.Ö. 2500-2400 yıllarında Orta Asya'dan göç etmeye başlayan Kutlar/Gutlardan gelebileceğini ileri sürmüştür.²⁸

Makedonyalı Büyük İskender, Perslere karşı M.Ö. 334'te Granikos (Çanakkale) ve M.Ö. 333'te İssos'da zafer aldıktan sonra Anadolu'yu ele geçirmişti.²⁹ İskender'in M.Ö. 323'te ölümü üzerine halefleri kendi aralarında mücadele ederek

²² Murat Arslan, “Pontos'tan Karadeniz'e: Bir Adlandırmanın Ardındaki Önyargılar, Varsayımlar ve Gerçekler”, *OLBA*, S. 14, (2006), s. 76-78; Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK, Ankara, 1999, s. 167-168.

²³ Herodotos, *Tarih*, (Çev: Müntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015, s. 12; İlhami Durmuş, “Anadolu'da Kimmerler ve İskitler”, *Belleten*, C. LXI, S. 231, (1997), s. 278; M. Taner Tahran, “Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler”, *I. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (1983), s. 110-113.

²⁴ Fatma Acun, “Tarih Boyunca “Pontus””, *Milli Mücadele Döneminde Giresun Sempozyumu*, (1999), s. 21-22.

²⁵ Ksenophon, *Anabasis*, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1974, s. 158-215.

²⁶ Ksenophon, *a.g.e.*, s. 163-164.

²⁷ Pliny, *Natural History of Book VI*, Wernerian Club, London, 1847-1849, s. 103.

²⁸ Necati Demir, “Ordu İlinin Eski Adı “Kotyora” ve Tarihi Alt Yapısı”, *Journal of History Studies*, C. II, S. 2, (2007), s. 179-184.

²⁹ Siegfried Lauffer, *Büyük İskender*, (Çev: Nilgün Sorguç), İlyaz İzmir Yayınevi, İzmir, 2009, s. 61.

yönettikleri topraklarda devletlerini kurmuşlardı. Kızılırmak'ın doğusundan itibaren Karadeniz bölgesinde ise Pers hanedanından Mithridates Ktistes (M.Ö. 302-266) Pontos Krallığı'nın teşekkülünü sağlamıştı.³⁰

Pontos Kralı VI. Mithridates Eupator M.Ö. 120 - M.Ö. 63 tarihleri arasında Romalılar ile yaptığı üç büyük savaşta yenilgiye uğramıştır. Anadolu toprakları (Fırat Nehri'ne kadar) Romalıların hakimiyetine geçince Pontos-Bithynia (Bithynia Eyaleti ile Pontos topraklarının birleştirilmesi), Syria ve Cilicia eyaletlerini kurarak idari yönetimi sağlamışlardır.³¹

VI. Mithridates Eupator'un oğlu II. Pharnaces (M.Ö 63 – 47), Pompeius ile Caesar arasındaki savaşlardan yararlanarak Pontos Devleti'ni yeniden canlandırmak istemişti. M.Ö. 48'de Sinope, Amisos, Kolkhis, Armenia ve Kappadokia topraklarının doğu bölümünü ele geçirmişti.³² Caesar, M.Ö. 47'de Anadolu'ya gelerek Zile'de yapılan savaşta II. Pharnaces'i mağlup etti ve galibiyetini meşhur sözü “*veni, vidi, vici*”, “*geldim, gördüm, yendim*” diyerek Roma'ya bildirmiştir. Caesar kumandanlarından Prens Polemon'a ise Doğu Karadeniz'i bir beylik olarak vermiştir. Beyliğin başkenti Polemonium'dur (bugünkü Fatsa'nın yakınlarındaki Bolaman). II. Polemon 26 sene hüküm sürdükten sonra M.S. 63 tarihinde ölmüştü.³³ II. Polemon'un hüküm sürdüğü topraklar; Bosporos Krallığı'nın toprakları (İmparator Caligula tarafından bağışlanmış-verilmiş), Kırım Yarımadası, Anadolu'nun Karadeniz kıyısı, Amisos'tan Kolkhis'e, bölgenin içlerine doğru Zela'dan Armenia'nın kuzey sınırlarını oluşturan dağlara kadar geniş bir coğrafyaya sahip olmuştur.³⁴ Böylece Doğu Karadeniz toprakları ikinci kez Roma'nın hakimiyetine geçmiş oluyordu.

³⁰ Recep Özman, “Anadolu'da Pontos-Roma Rekabeti”, *Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı*, Ankara, 2012, s. 93.

³¹ Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 213-215; Bülent İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007, s. 106.

³² Osman Emir, “*Hellenistik ve Roma Dönemleri'nde Pontos (MÖ IV. yy – MS III. yy.)*”, (Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D., Basılmamış Doktora Tezi), Trabzon, 2014, s. 124-125.

³³ Mehmet Tezcan, *Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya*, Serander Yayınları, Trabzon, s. 121; Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s. 17-18.

³⁴ Emir, “*a.g.t.*”, s. 145.

Hıristiyanlığın ortaya çıkması ve yayılması Anadolu'yu da etkilemiştir. Karadeniz'de Hıristiyanlığın yayılması Roma İmparatorluğu döneminde olmuştur. İlk olarak Hıristiyanlık M.S. 65-75 senelerinde Amisos şehrinde yayılmıştır.³⁵

Roma İmparatorluğu 305 tarihinde Constantinus ile Galerius arasında ikiye ayrılmıştır. Doğuda bulunan Galerius'a, Illyricum ve Asia'nın yönetimi bırakılmıştı.³⁶ Böylece Doğu Karadeniz toprakları da Doğu Roma İmparatorluğu'nun hizmeti altına girmiştir.

İslamiyet'in yayılmasını sağlamak için Araplar geniş coğrafyalara akınlar yapıyorlardı. 863 senesinde Malatya Emiri Omar b. Abd Allah al-Akta Doğu Karadeniz kıyılarına büyük bir akın düzenleyerek burada bulunan Amisos liman şehrini ele geçirmişti. Fakat Paphlagonia Thema'sı sınırında yetenekli bir kumandan olan Petronas bu Arap akınını püskürtmüştü³⁷ ve elden çıkan toprakları geri almıştır. Bu olayla birlikte Doğu Karadeniz üçüncü ve son kez Roma hakimiyeti altına girmiştir.

1.2. Anadolu'da Türk Hayatının Başlaması

Anadolu Türk tarihi süreci Hun Türklerinin 395-398 tarihlerinde Kafkasları aşip Anadolu coğrafyasında yaptıkları ilk akınlarla başladığı söylenebilir. Türkler, Erzurum, Karasu ve Fırat bölgelerinden Malatya'ya kadar ilerlemişlerdir. Hatta Çukurova'yı istila ederek, Urfa ve Antakya kalelerine de başarısız bir kuşatmada bulunmuşlardır.³⁸

Daha sonraki süreçte Ortaçağ Ermeni kaynaklarına göre Çağrı Bey'in (Ö. 1059) 1018-1019 senelerinde Anadolu'da keşif seferine çıktığını ve Vaspurakan bölgesine geldiğinde buralarda yağmalar yaptığını anlatmaktadır; "...garip görünüşlü yaylar ve mızraklarla, uzun uçuşan saçlarla donanmış... en çok bu kafirlerin oklarından nasıl korunacağını bilmeyen Ermeniler'i şaşırtıyordu."³⁹ Anadolu

³⁵ W. M. Ramsay, *The Church in The Roman Empire Before A.D. 170*, Mansfield College Lectures, London, 1892, s. 225.

³⁶ Eutropius, *Roma Tarihinin Özeti*, (Çev: Çiğdem Menzilioğlu), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 255; Tekin, *a.g.e.*, s. 293.

³⁷ Besim Darkot, "Samsun", *İA*, C. X, İstanbul, 1967, s. 173; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev: Fikret Işıltan), TTK, Ankara, 2006, s. 212.

³⁸ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)*, TTK, Ankara, 2000, s. 33-34.

³⁹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekâyi-namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (Çev: Hrant D. Andreasyan), TTK, Ankara, 2000, s. 48; J. Laurent, *Byzance et Les Turcs Seldjucides Dans L'asie Occidentale Jusqu'en 1081*, Paris, 1913, s. 16.

seferinden geri dönen Çağrı Bey, kardeşi Tuğrul Bey'e; "...*Horasan, Azerbaycan ve Doğu-Anadolu'ya gidip oralarda hükümran olabiliriz, zira oralarda bize karşı koyabilecek hiçbir kuvvete rastlamadım*"⁴⁰ diyerek Türklerin batıya olan ilerlemesinin önünü açmıştır.

Selçuklular, 1040 tarihindeki Dandanakan Savaşı'nda Gaznelilere karşı elde ettikleri galibiyetle⁴¹ yeni bir devlet kurmuşlardı. 1054 senesinde Tuğrul Bey ordusu ile Anadolu'da ilerlemeye başlayarak Van Gölü'nün çevresindeki şehirleri ele geçirmeyi başarmıştı. Başka bir ordusunu ise Karadeniz'de Çoruh Irmağı havzasına göndermişti. Bayburt ele geçirilmiş ve Trabzon çevresine akınlar tertiplenmişti. Doğu Karadeniz'deki ormanlara ve güneyde Tercan'a kadar ilerleyebilmişlerdi. Bu dönemde Malazgirt şehri kuşatılmış fakat kuşatma başarısızlıkla sonuçlanarak ele geçirilememişti.⁴² Emir Dinar adındaki bir Türk kumandanı ise 1058 tarihinde Kelkit Vadisi'ni takip ederek Şarki Karahisar'ı (Şebinkarahisar) ele geçirmişti.⁴³ Anlaşılacağı üzere Türklerin Karadeniz'e gelip yerleşmesi Malazgirt Savaşı'ndan önce olmuştur.

Türklerin bu akınları 1071 Malazgirt Savaşı'na kadar devam etmiştir. Netice itibariyle Malazgirt Ovası'nda yapılan savaşta Büyük Selçuklu hükümdarı Alparslan'ın (1064-1072) orduları, Doğu Roma İmparatorluğu'nun askeri kuvvetlerini yöneten Romanos Diogenis (1068-1071) ile karşı karşıya gelmişti. Alparslan'ın bu savaşta üstün başarısı ile Anadolu coğrafyası artık kalıcı olarak Türk vatani haline geldi.⁴⁴

Kutalmış oğlu Süleyman Şah 1075 senesinde İznik'i fethedip Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurdu. Orta Asya'dan gelen Türkler ise Azerbaycan üzerinden dalgalar halinde Anadolu'ya sevk ediliyordu.⁴⁵ VII. Michael Ducas (1071-1081) zamanında Anadolu; Yeşilirmak ve Kızılırmak çevresi sürekli olarak Türk akın ve yağmalarına

⁴⁰ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, TTK, Ankara, 1995, s. 19.

⁴¹ Şadrüddîn Ebu'l-Hasan 'Ali İbn Nâsır İbn 'Ali El-Hüseyinî, *Ahbâr üd-Devlet is-Selçukîyye*, (Çev: Necati Lügal), TTK, Ankara, 1943, s. 9; İbnü'l Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, C. IX, Bahar Yayınları, İstanbul, 1987, s. 370-371.

⁴² Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1944, s. 49; İbnü'l Esîr, *a.g.e.*, C. IX, s. 454-455; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1969, s. 91; Urfalı Mateos, *a.g.e.*, s. 100.

⁴³ Yinanç, *a.g.e.*, s. 53.

⁴⁴ Semavi Eyice, *Malazgirt Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes (1068-1071)*, TTK, Ankara, 1971, s. 44-60; İbnü'l Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, C. X, Bahar Yayınları, İstanbul, 1987, s. 71-73.

⁴⁵ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1971, s. 37-38.

maruz kalıyordu. Bu nedenle Trabzon'dan Karadeniz Eğrelî'sine kadar olan bölgedeki Hıristiyan nüfus bölgeyi terk etmişti.⁴⁶

Malazgirt zaferinden sonra; Yukarı Fırat, Erzurum; Saltuklular (1072-1202), Aşağı Fırat, Erzincan, Şebinkarahisar arasındaki yerler; Mengüçüklüler (1080-1228), Sivas, Orta Anadolu; Danişmendliler (1080-1178), Bitlis ve Erzen; Demleçoğulları (1084-1393), Van Gölü ve çevresi; Ahlatşahlar (1110-1207), Diyarbakır; Yıvaloğulları (1098-1183), Harput; Çubukoğulları (1085-1113), Hasankeyf, Mardin, Harput merkez olmak üzere Güneydoğu-Anadolu; Artuklular (1102-1409) adlarıyla Türk devletleri kurulmuştur.⁴⁷ Anadolu coğrafyası değişen demografik yapısı ve idari yapılaşma sayesinde bölge kısa süre içerisinde Türklerin vatanı haline gelmeye başlamıştı.

Doğu Karadeniz coğrafyasının Türk vatanı haline getirilmesinde yukarıda belirtilen beyliklerden; Danişmendlilerin büyük etkisi vardır.

1.2.1. Danişmendliler Döneminde Canik Yöresi

Danişmend Beyliği'nin kurucusu Danişmend Ali Taylu'nun oğlu olan Melik Ahmed Gazi'dir. Kendisi bilge bir kişi olduğundan dolayı Danişmend Gâzi diye de anılmıştır.⁴⁸ Aksarayî, *Müsâmeretül'l-Ahbâr* adlı eserinde Danişmendlilerin Malazgirt Savaşı'ndan sonra; Niksar (1097), Tokat, Sivas (1080) ve Elbistan'ı ele geçirdiğini aktarmaktadır. Böylece beyliğin sınırları ilerleyen zaman içerisinde Tokat, Niksar, Amasya, Çankırı, Çorum, Kastamonu, Kayseri, Elbistan ve Malatya bölgelerini ele geçirilmesiyle birlikte genişlemiştir.⁴⁹

Türklerin Anadolu'daki ilerlemesini durdurmak için Vatikan, Haçlı Seferleri düzenlemeye başlamıştı. Anadolu'da I. Kılıç Arslan döneminde Haçlı ordusu Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti olan İznik'e kadar gelmişti (1097). Bu nedenden dolayı sultan Malatya kuşatmasından geri çekilmek zorunda kalmıştır. Danişmend Gâzi ise bu fırsatı kaçırmamak için I. Kılıç Arslan'ın yerini doldurarak Malatya'yı üç sene boyunca kuşatma altına almıştır. Malatya Sahibi Ermeni Gabriel, Antakya Prinkepsi

⁴⁶ Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, London, 1971, s. 160.

⁴⁷ Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)*, s. 96.

⁴⁸ Mikâil Bayram, "Danişmend Oğulları'nın Dinî ve Millî Siyaseti", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 18, (2005), s. 140.

⁴⁹ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretül'l-Ahbâr*, (Çev: Mürsel Öztürk), TTK, Ankara, 2000, s. 13; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)*, s. 212.

Bohemund'dan yardım istemişti. Fakat 1100 senesinin Ağustos ayında harekete geçen Bohemund, Danişmendlilerin ani saldırısı nedeniyle bozguna uğratılarak esir düşmüştü. Bu olayı öğrenen Urfa Kontu Baudouin ve Antakya'da bulunan Haçlılar ise Bohemund'u kurtarmak için harekete geçtiler. Bu durum karşısında Danişmend Gâzi, Malatya kuşatmasını kaldırarak Sivas'a geri döndü. Esirleri ise önce Sivas sonra Niksar'a götürüp hapsedirdi.⁵⁰

Bu sırada Haçlı ordusu Ankara'yı ele geçirdi. Buradan da Çankırı üzerinden Niksar'a gideceklerdi. Danişmend Gâzi, I. Kılıç Arslan ve diğer Türk beyleri kuvvetlerini birleştirerek 1101 senesinde Haçlı ordusunu Merzifon yakınlarında yenilgiye uğrattılar. İkinci Haçlı ordusu Konya'da ve Almanlardan oluşan üçüncü Haçlı ordusu ise Ereğli Irmağı'nın kenarında bozguna uğratılmışlardır (1101).⁵¹

Danişmend Gâzi, I. Haçlı Seferi'nden sonra Malatya'yı tekrar kuşatma altına aldı. Ermeni Gabriel'in şehirdekilere zulmetmesi ve ortaya çıkan erzak sıkıntısı nedeniyle halk isyan ediyordu. Olaylar bu yönde gelişince Süryani askerler kalenin kapılarını açarak 1102 senesinde şehri Danişmend Gâzi'ye teslim ettiler.⁵²

Danişmendlilerin esir tutukları Antakya Prinkepsi Bohemond için Doğu Roma İmparatoru Alexios Komnensos 260.000 altın fidye vermeyi teklif etti. Ancak I. Kılıç Arslan ise bu miktarın yarısının kendisinin hak ettiğini iddia ediyordu. Bunun üzerine Bohemond'un; Doğu Roma İmparatorluğu'na yapılacak saldırılarda yardımcı olacağını, Antakya'nın eski hâkimi Yagısıyan ve ailesini serbest bırakacağını böylece dost ve akrabalarının 100.000 altın ödemesi karşılığında Danişmend Gâzi bu teklifleri kabul ederek serbest bırakılmasını uygun görmüştü (1103). I. Kılıç Arslan, Danişmend Gâzi'nin böyle bir antlaşma yapmasına çok öfkelenmişti.⁵³ Danişmendliler ve Selçuklular arasındaki gerginlik bu olayla birlikte düşmanlığa dönüşmeye başladı.

Danişmendliler, Haçlı Seferleri'nin Anadolu'da yarattığı tehlike yüzünden Karadeniz bölgesindeki ilerlemelerine ara verdi. Bu tehlikenin azaldığı bir dönemde

⁵⁰ Muharrem Kesik, "Dânişmendliler", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, Ankara, 2016, s. 17-18; Mükrimin Halil Yinanç, "Dânişmendliler", *İA*, C. III, İstanbul, 1977, s. 468-469; İbnü'l Esîr, *a.g.e.*, C. X, s. 247-248; Urfalı Mateos, *a.g.e.*, s. 205. I. Haçlı Seferi sonucunda üç tane Haçlı devleti kuruldu; Urfa Haçlı Kontluğu, Antakya Prinkepsliği, Kudüs Krallığı.

⁵¹ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 65-72.

⁵² Sefer Solmaz, "Dânişmendliler", *Türkler*, C. VI, Ankara, 2014, s. 432.

⁵³ Emrah Canatan, "*Dânişmendli-Haçlı Münasebetleri*", (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2011, s. 73-74. Serbest bırakıldıktan sonra Müslümanlara karşı yaptığı yağma, zulüm ve katliamlar ile verdiği fidyeyi misli olarak geri çıkarmıştı.

Danişmend Gâzi, Canik bölgesinde bulunan Samsun'u ele geçirmeye çalıştı. 1104 senesinde Canik bölgesine yaptığı bir seferde Halkümbed Kalesi'ni kuşatmış fakat ordusu pusuya düşürüldüğünden dolayı geri çekilmek zorunda kalmıştı. Bir sene sonra kale tekrar kuşatma altına alındı. Fakat Danişmend Gâzi'ye kaleden atılan bir okun isabet etmesi yüzünden yaralandı. İyileşmesi için Niksar'a götürüldü lakin yaralarından dolayı burada hayatını kaybetti (1105). Tekrardan kuşatılan kale yine ele geçirilemedi.⁵⁴ Ama Canik bölgesinde bulunan birçok kale Danişmendlilere haraç vermek zorunda kalmıştı.⁵⁵ Samsun'un ticari bir liman şehri olmasından dolayı buranın ele geçirilmesi stratejik anlamda önemliydi.

Danişmend Gâzi'nin ölümden sonra Karadeniz bölgesindeki ilerleyiş ikinci bir plana atılmak zorunda kalmıştı. Ancak Türkmenlerin Ordu yöresine yerleştikleri tarihi dönemden kalan kale kalıntıları günümüze kadar gelmiştir. Bunlar: Karakuş (Akkuş, Kevgir) Kalesi ve Mesudiye İlçesi'nin Kale Köyü'nde bulunan kalenin XI. yüzyılda yapıldığı tespit edilmiştir. Mesudiye'de bulunan kale Danişmendliler tarafından inşa ettirilmiş bir sınır karakoludur. Kalenin mihrabı sağlam bir şekilde günümüze kadar ulaşmıştır.⁵⁶ Canik bölgesinin kalıcı olarak Türk hakimiyetine girme süreci bu dönemden itibaren başlamıştır.

Danişmend Gâzi'nin ölümünden sonra tahta oğlu Emir (Melik) Gâzi⁵⁷ geçti. Selçuklular ile aralarındaki husumet devam ederken 1105 senesinde I. Kılıç Arslan Malatya'yı ele geçirdi. Emir Gâzi ise bu durum karşısında I. Kılıç Arslan ile iyi geçinmeye çalışmış ve tabiiliğini kabul etmiştir.⁵⁸

⁵⁴ Necati Demir, *Danişmend-Name (II. Kısım: Türkiye Türkçesine Aktarılış)*, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, 2002, s. 191-198. Necati Demir, Halkümbed Kalesi'nin Niksar'a bağlı olan Çalca Köyü'nde bir mevki olduğunu söylemektedir. Başka bir görüş sunan Mithat Baş ise buranın Erbaa'ya bağlı Akgün Köyü sınıırı içerisinde bulunun Kevgir Kalesi olduğunu söylemektedir.

⁵⁵ Yinanç, *a.g.e.*, s. 133.

⁵⁶ Mithat Baş, *İlkçağ'dan Günümüze Ordu Yöresi Tarihi*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2021, s. 81; Necati Demir, *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Alt Yapısı (Tarih-Etnik Yapı-Dil-Kültür)*, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2005, .s 64. Mesudiye Kalesi, Osmanlılar döneminde "Kal'a-i Milas" olarak adlandırılmıştır.

⁵⁷ Bu kişinin adının Emir Gazi olduğunu biliyoruz. Saltanatı döneminde kesilen sikkelerde bunu görebiliyoruz. Hatta ilk dönem Anadolu beyliklerinde beyler yerel Rum halkın da sultanı olarak gözükmeleri ve kullanılması için sikkeleri Doğu Roma İmparatorluğu'nun sikkeleri gibi kestiriyordu. Emir Gazi adına kesildiği düşünülen bu sikkenin üstünde (2.88 gr) başı haleli hükümdar portresi ve Rumca olarak "Ameip Ga.." yani "Emir Ga.." yazmaktadır. Koray Gürleyük, *Sivas Sikkeleri*, Sivas 1000 Temel Eser No: 24, Sivas, 2017, s. 47.

⁵⁸ Yinanç, "a.g.m.", s. 469; Urfalı Mateos, *a.g.e.*, s. 282.

Emir Gâzi 1106 senesinde Doğu Roma İmparatorluğu'nun Chaldia (Doğu Karadeniz bölgesi) Valisi olan Gregory Taronites ile müttefik oldu. Adam Bryer ve David Winfield, bu tarihlerde Karadeniz topraklarının Danişmendlilere ait olmasının muhtemel olabileceğini de ileri sürmektedirler.⁵⁹

I. Kılıç Arslan, 1107 senesinde Musul Selçuklularıyla savaştığı Habur Irmağı yöresinde öldüğü zaman⁶⁰ Anadolu'da taht mücadeleleri baş göstermeye başlamıştı. Emir Gâzi bu durumdan yararlanarak damadı olan İzzeddin Mesûd'un 1116 senesinde Türkiye Selçuklu Devleti'nin tahtına çıkması için yardım ederek devleti kendi kontrolünde tutuyordu.⁶¹

Emir Gâzi'nin 1130 tarihindeki Karadeniz akınları sonucunda burada bulunan Rum Valisi Casianus, Doğu Karadeniz'de bulunan birçok kaleyi Danişmendlilere devretti.⁶² Aynı sene içerisinde Doğu Roma İmparatoru II. Ioannes (1118-1143) Danişmendlilerin ellerinde olan Kastamonu şehrini ele geçirdi.⁶³ Emir Gâzi'nin 1134 tarihinde hastalanarak vefat etmesi üzerine beyliğin başına Muhammed (Mehmed) Danişmendli geçti.⁶⁴ Niketas Khoniates, tarihini vermemekle birlikte imparatorun Danişmendlilerin elindeki Çankırı şehrini ağır bir kuşatma sonunda ele geçirdiğini ve 1139 senesinde Niksar kuşatması için sefer başlattığını aktarmaktadır. Bir sene sonra Türk akınları nedeniyle kuşatmayı kaldırarak geri dönmek zorunda kalmıştır.⁶⁵ Muhammed Danişmendli, imparator ile girdiği mücadeleler sonucunda Kastamonu ve Çankırı'yı işgal altından kurtarmış,⁶⁶ 1143 senesinde ise Kayseri'de vefat etmiştir. Bu olaylar dışında Abû'l-Farac, 1139 senesinde Karadeniz sahilindeki (Pontos)

⁵⁹ Adam Bryer, David Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of The Pontos I*, Dumbarton Oaks Publications, Washington, 1985, s. 148. Gregory Taronites'in Gabras olabileceği konusu tartışmalıdır.

⁶⁰ Sevim, Merçil, *a.g.e.*, s. 433; İbnü'l Esîr, *a.g.e.*, C. X, s. 344-345.

⁶¹ Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)*, s. 213; Mikâil Bayram, *Danişmend Oğulları Devleti'nin Bilimsel ve Kültürel Mirası*, Nüve Kültür Merkezi, Konya, 2009, s. 18.

⁶² Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, (Çev: Ömer Rıza Doğrul), TTK, C. II, Ankara, 1999, s. 363.

⁶³ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (Çev: Fikret Işıltan), TTK, Ankara, 1995, s. 13.

⁶⁴ Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)*, s. 214.

⁶⁵ Khoniates, *a.g.e.*, s. 13-14, 23-24.

⁶⁶ Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)*, s. 214.

Casianus'un ülkesini istila ettiğini burayı yağmalayıp halkını ise esir edip köle olarak sattığını aktarmaktadır.⁶⁷

Muhammed Danişmendli, ölmeden önce beyliğin başına büyük oğlu Zünnûn'u veliht tayin etmiştir. Diğer oğulları olan İbrahim ile Yunus, Sivas valisi olan amcaları Nizâmeddin Yağıbasan ve Aynüddeve bu durumu kabullenmediler. Nizâmeddin Yağıbasan ise vefat eden kardeşi Muhammed Danişmendli'nin eşi ile evlenerek kendini Sivas'ta hükümdar ilan etti. Aynüddeve Malatya'da, Zünnûn ise Kayseri'de hükümdar olmuştu. Bu dönem için Danişmendliler Beyliği'nin fetret dönemi diyebiliriz.⁶⁸

Nizâmeddin Yağıbasan 1157 senesinde Doğu Roma İmparatoru Manuel Komnensos (1143-1180) Çukurova seferindeyken Canik yöresine akınlar düzenledi. Böylece Karadeniz sahillerine kadar olan bölge ile Ünye (Oinaion) ve Bafra'yı (Paurake) ele geçirdi.⁶⁹

İzzeddin Mesûd 1155-6 senesinde vefat edince yerine büyük oğlu II. Kılıç Arslan geçti.⁷⁰ Yağıbasan'ın 1164'teki ölümü üzerine II. Kılıç Arslan güç kaybeden Danişmenliler ile mücadeleye girişti ve 1169 senesinde Kayseri'de bulunan Zünnûn'un hakimiyetine son verdi. Zünnûn ise canını kurtarmak için Suriye hükümdarı Atabey Nureddîn Mahmûd'un yanına gitmişti.⁷¹ II. Kılıç Arslan, Zünnûn'un iadesini istedi fakat bu teklifi kabul edilmedi. Bunun üzerine Keysûn (Göksun), Behisni (Besni), Maraş, Merzubân ve çevresindeki şehirleri ele geçirerek topraklarına kattı.⁷²

Sivas'ta 1172 senesinde çok şiddetli kar yağışı olduğundan dolayı bölgede kıtlık baş gösterdi. Şehir halkı depolardaki zahireyi dağıtmayan Melik İsmail'i, yakınları ve akrabaları olmak üzere 500 kişiyi öldürüp, yağmada bulundular. Daha

⁶⁷ Abû'l-Farac, *a.g.e.*, C. II, s. 375-376.

⁶⁸ Hüseyin Kayhan, "Melik Muhammed'in Ölümünden (1143) Sonra Danişmendli Tarihine Kısa Bir Bakış", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri, 2000, s. 299-300; Abû'l-Farac, *a.g.e.*, C. II, s. 376-377.

⁶⁹ Demir, *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Alt Yapısı (Tarih-Etnik Yapı-Dil-Kültür)*, s. 65; Baş, *a.g.e.*, s. 81; Xavier Jacob, *Les Turcs Au Moyen-Age Textes-Byzantins*, TTK, Ankara, 1990, s. 165. Bu eserde Yağıbasan, "Iagoupan" olarak zikredilmiştir. M. Halil Yinanç bu kalelere yapılan saldırı tarihini 1155 olarak vermiştir.

⁷⁰ İbnü'l Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, C. XI, Bahar Yayınları, İstanbul, 1987, s. 179.

⁷¹ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 22-23; Kesik, "a.g.m.", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, s. 42-43; Solmaz, "a.g.m.", s. 436; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2006, s. 232-233; Esîr, *a.g.e.*, C. XI, s. 314.

⁷² Esîr, *a.g.e.*, C. XI, s. 314.

sonraki süreçte şehrin ileri gelenleri yönetime Zünnûn'u getirmeyi uygun gördü. Böylece Zünnûn'un ikinci hükümdarlık dönemi başladı.⁷³ Kendisiyle birlikte Musul'dan gelen askerler vardı. Fakat kısa süre sonra 1174 senesinde Nureddin Mahmûd'un ölümü üzerine Sivas'ta bulunan askerler Musul'a geri döndüler. II. Kılıç Arslan bu fırsattan yararlanıp Sivas, Tokat ve çevresini ele geçirdi (1175).⁷⁴

II. Kılıç Arslan, 1176 senesinde Doğu Roma İmparatorluğu'nun ordularını Miryokefalon'da (Myriokephalon, Kumdanlı) yenilgiye uğratması Malazgirt'ten sonra Doğu Roma'ya karşı elde edilen ikinci büyük zaferdir.⁷⁵ Böylece devletin batı tarafını güvenceye almıştır.

II. Kılıç Arslan, Danişmendlilerin son kalan Malatya kolunu ise 1178 tarihinde şehrin dört aylık bir kuşatma sonunda teslim olmasıyla ele geçirdi. Şehrin hükümdarı olan Nasirüddin Muhammed can güvenliğini sağlayan bir ahidnâme olarak Harput'a gitti. Böylece Türkiye Selçuklu Devleti'nin sınırları Fırat Nehri ile Kelkit Suyu çevresine kadar uzanmıştır.⁷⁶ Bu şekilde Danişmendliler Beyliği'nin tarihi sürecine son verilmiştir. Fakat hanedanına bağlı çeşitli boylar Anadolu'ya dağılmışlardı.⁷⁷

1.2.2. Türkiye Selçuklu Devleti Döneminde Canik Yöresi

II. Kılıç Arslan, batıdaki Miryokefalon zaferinden sonra 1178 tarihinde doğuda Danişmendliler Beyliği'ni lağvetmesiyle birlikte Anadolu'nun siyasi birliği için önemli bir yol katletmişti. Fakat hükümdarlığı sürecinde verdiği mücadelelerden dolayı yorgun düşmüş ve ihtiyarlamış olduğu için eski Türk devletlerindeki gibi ülkeyi 1185 tarihinde 11 oğlu arasında paylaştırdı. Canik yöresindeki yerler; Tokat merkez olmak üzere Karadeniz sahillerine kadar uzanan yerleri Melik Rükneddin Süleymanşah'a, Niksar ve Koyluhisar'ı ise Melik Nasrüddin Berkyarukşah arasında pay etti. En küçük oğlu olan Gıyaseddin Keyhüsrev'i veliht olarak tayin etti.⁷⁸

⁷³ Abû'l-Farac, *a.g.e.*, C. II, s. 413-414.

⁷⁴ Abû'l-Farac, *a.g.e.*, C. II, s. 418; Esîr, *a.g.e.*, C. XI, s. 315; Kesik, "a.g.m.", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, s. 43.

⁷⁵ Sevim, Merçil, *a.g.e.*, s. 444; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 210; Khoniates, *a.g.e.*, s. 123-124.

⁷⁶ Sevim, Merçil, *a.g.e.*, s. 445; Abû'l-Farac, *a.g.e.*, C. II, s. 424; Solmaz, "a.g.m.", s. 441; Yinanç, *a.g.e.*, s. 3; Merçil, *a.g.e.*, s. 233.

⁷⁷ Kesik, "a.g.m.", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, s. 46.

⁷⁸ İbn Bibi, *a.g.e.*, C. II, s. 50-51; İbnü'l Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, C. XII, Bahar Yayınları, İstanbul, 1987, s. 83; Aksarayî, *a.g.e.*, s. 23; Sevim, Merçil, *a.g.e.*, s. 446; Osman Turan, "Kılıç Arslan II", *İA*, C. VI, İstanbul, 1977, s. 696; Paul Wittek, "Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları", (Çev: Mihin Eren),

Tokat Melikliği döneminde Rükneddin Süleymanşah diğer kardeşleri gibi Doğu Roma İmparatorluğu'nun topraklarına saldırılar düzenleyerek Kızılırmak ve Yeşilirmak vadileri boyunca, Doğu Karadeniz sahillerini ve yöre için önemli olan Samsun'u ele geçirmişti. Fakat Türkiye Selçuklu tahtını elde etmek üzere bölgeden ayrılmasından sonra muhtemelen Samsun elden çıkmıştır.⁷⁹ Bir başka görüşe göre Selçuklular 1178 tarihinde Danişmendlileri ortadan kaldırdıktan sonra Samsun'dan denize ulaşmışlardır.⁸⁰

Görünüşe göre 1194 tarihine kadar Samsun Limanı'nın çevresine Türkmenlerin yerleşmesi bize buraların Rükneddin Süleymanşah tarafından ele geçirildiğini göstermektedir. Hatta burada imparatorluğun limanına karşı rakip olacak bir liman inşa edilmiştir.⁸¹

Doğu Roma İmparatoru III. Aleksios Angelos (1195-1203) 1195 senesinde Samsun'u geri alma girişimlerinde bulundu. Giresun'da batan bir geminin emtiasını kurtarmak bahanesiyle Konstantin Frankopulos kumandasındaki altı parçalık bir donanmayı Karadeniz'e gönderdi, donanmanın asıl amacı Samsun Limanı'nı yağmalamaktı. III. Aleksios'un bu amacı gerçekleştirdi fakat Konya tacirleri meseleyi Rükneddin Süleymanşah'a anlatmışlardı. Bunun üzerine imparatora; "*esirlerin ve bu tacirlerin paralarının iade edilmesini ve yeni bir antlaşma yapılması*" teklif edildi. Geçmişte yine böyle bir olay yüzünden batı Anadolu'nun Türkler tarafından ele geçirilmesini hatırlayan imparator, Rükneddin Süleymanşah'ın teklifini kabul etti.⁸²

Rükneddin Süleymanşah'ın Samsun'a ticari liman kurarak Doğu Karadeniz'de kalıcı olarak yerleşmek ve yayılma politikası izlediği söylenebilir. 1204 tarihi sonrası Doğu Karadeniz Selçuklularını IV. Haçlı Seferi sonrası kurulan Trabzon Rum İmparatorluğu kısmında bahsedilecektir.

Selçuklu Araştırmaları Dergisi, S. 1, (1969), s. 194-195. Paul Wittek, Rükneddin Süleymanşah'ın "Amisos (Samsun), Dokeia (Tokat) ve diğer sahil şeritlerinde" yönetimine verildiğini aktarır.

⁷⁹ Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK, Ankara, 2006, s. 54.

⁸⁰ Adam Bryer, "A Byzantine Family: The Gabrades, c. 979 – c. 1653", *University of Birmingham Historical Journal*, C. XII, (1970), s. 170.

⁸¹ Adnrew C. S. Peacock, "Sinop: A Frontier City in Seljuq and Mongol Anatolia", *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia*, S. 16, (2010), s. 140; Bryer, Winfield, *a.g.e.*, s. 93.

⁸² George Finlay, *History of The Byzantine and Greek Empires II*, William Blackwood and Sons, London, 1854, s. 302-303; Kaya, *a.g.e.*, s. 68-69; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 248.

1.3. XI. ve XIII. Yüzyıllar Arasında Doğu Karadeniz’de Romalılar

1.3.1. Trabzon’da (Khaldia) Gabras Dönemi

1071 Malazgirt zaferi sonrası Türklerin Anadolu’da fetih politikası ile akınlar yaparak yayılmaya başlaması ile bu tarihlerde Trabzon kısa süreliğine ele geçirilmişti. Anna Komnena, “*Alexiad*” adlı eserinde “*Theodoros Gabras’ın Türklere geri aldığı kent olan Trapezountos (Trabzon) Doukas (Duka, Askeri Vali) olarak atandı. (1075)*” şeklinde aktarmaktadır.⁸³

Doğu Roma İmparatorluğu kurulduğu tarihten itibaren merkeziyetçi bir devlet yapısına sahip olmuştur. Fakat imparatorların otoritelerinin zayıflaması ve dış tehditlerin artmaya başlaması ile XII. yüzyılın sonlarına doğru feodalleşmeye başladı.⁸⁴ Buna örnek olarak; Theodoros Gabras, Türklere karşı Trabzon’dan, Sinop’a kadar uzanan Doğu Roma İmparatorluğu’nun Khaldia Theması’nın sahil şeridini ve iç kesimde Şarki Karahisar’ı (Koloenia, Şebinkarahisar) Danişmendlilerin elinden alarak sınırlarını genişletmişti.⁸⁵ Gabras Hanedanı, İmparatorluğa, Selçuklulara ve Danişmendlilere karşı durarak 1070-1140 tarihleri arasında bölgede bağımsız bir yönetim inşa etmişti.⁸⁶

Gabras’ın toprakları güneyde Danişmendliler Beyliği, batıda Selçuklular (Tokat ve Çorum yöresinden) ve kuzeydoğusunda Gürcü Krallığı tarafından sıkıştırılmıştı. İmparatorlukla bir sınırı kalmamış olan Gabras bu durumu fırsata çevirerek bağımsız bir prens gibi davranmaya başladı.⁸⁷

Khaldia topraklarının önemli bir özelliği ticari liman şehirlerinin yanı sıra değerli madenlerin çıkarıldığı yerlerin olmasıydı. Trabzon’un 42 km batısında Kirazlık (Kireşon) Deresi mevkiinde demir kumu, gümüş, Şarki Karahisar’da şap, Gümüşhane (Argyropolis) ve Bayburt’ta (Badhert) gümüş gibi çoğu yerde değerli madenler

⁸³ Anna Komnena, *Alexiad Malazgirt Sonrası*, (Çev: Bilge Umar), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 261; Tedo Dundua, “The Tale of Two Sebastoses and The Orthodox Alliance. David The King of Georgia and Theodoros Gabras”, *Journal Phasis*, C. V-IV, (2003), s. 71.

⁸⁴ Murat Keçiş, “Trabzon Rum İmparatorluğunun Kuruluşunda Çevreyle Olan İlişkileri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXVIII, S. 46, (2009), s. 145.

⁸⁵ Bryer, “A Byzantine Family: The Gabrades, c. 979 – c. 1653”, s. 166-167.

⁸⁶ Adam Bryer, “Rumlar ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası”, (Çev: M. Sibel Dinçel, Murat Keçiş), *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C. 8, S. 16, (2014), s. 181.

⁸⁷ Sibel Cabri, “*Bizans Taşra Aristokrasisinde Gabras Ailesi (X-XII. yüzyıllar)*”, (Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon, 2018, s. 23.

vardı.⁸⁸ Gabras buraların stratejik önemini anlayarak elinde olan kaleleri güçlendirmeye ya da yenilerini inşa ettiriyordu. Hatta Türklerin ele geçirdiği Bayburt'u geri alamaya çalıştı.⁸⁹ Kısa süreliğine Gabras'ın eline geçen Bayburt, 1098 tarihinde Danişmend Gazi'nin oğlu İsmail tarafından Çoruh Nehri kıyısında gerçekleşen savaş ile elinden alındı. Burada Gabras öldürüldü ve ordusu bozguna uğratıldı.⁹⁰

Theodoros Gabras'ın ölümünden sonra bir süreliğine Trabzon'un yönetimine imparatorluğun komutanlarından biri olan Databenos geçti. 1103 tarihinde Gabras'ın oğlu Gregorios Gabras (Taronites) Trabzon Dukası oldu.⁹¹ Daha önceden de söz ettiğimiz gibi Gregorios Gabras, 1106 tarihinde Emir Danişmend ile evlilik yoluyla ittifak olmuş ve Şarki Karahisar'da bulunan kaleye yerleşmişti. İmparatorluğa ihanet ettiğinden dolayı yakalanmış, 1118'de de affedilmiştir.⁹²

Gregorios Gabras, bu tarihten sonra imparatora karşı çıkamamıştır. Khoniates bu durumu “*“çizmeden yukarıya çıkma!” yolunda kaldı, yetkisini ve sınırlarını hiç aşmadı...*” olarak durumu özetlemiştir. Trabzon'un yönetimine 1119 tarihinde Konstantin Gabras gelmişti.⁹³

Trabzon'un komşusu olan Mengücek Gazi'nin 1118 tarihinde ölümünden sonra Mengücekliler Beyliği'nin başına oğlu Melik İshak geçti. Artuklu Belek Gazi ile araları açılan Melik İshak, Trabzon Dukası Konstantin Gabras ile ittifak oldu. Diğer taraftan ise Artuklu Belek Gazi bölgede güç sahibi olan Emir Danişmend ile ittifak kurdu. Erzincan yakınlarındaki Şiran'da iki ittifak orduları 1120 senesinde karşı karşıya geldi. Melik İshak ve Konstantin Gabras'ın orduları bozguna uğratıldı ve esir

⁸⁸ Adam Bryer, “The Question of Byzantine Mines in the Pontos: Chalybian Iron, Chaldian Silver, Koloneian Alum and the Mummy of Cheria”, *Anatolian Studies*, C. XXXII, (1982), s. 133-150.

⁸⁹ Mehmet Bilgin, “Trabzon'un Tarihi”, *Trabzon*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 62; Komnena, *a.g.e.*, s. 341.

⁹⁰ Yunus Özger, *XIX. Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 29; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009, s. 57.

⁹¹ Dundua, “a.g.m.”, s. 72; Komnena, *a.g.e.*, s. 379-381; Bryer, “A Byzantine Family: The Gabrades, c. 979 – c. 1653”, s. 176.

⁹² Vladimir A. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, (Çev: Azer Yaran), Onur Yayınları, Ankara, 1988, s. 40-41; Bryer, “A Byzantine Family: The Gabrades, c. 979 – c. 1653”, s. 176; Bilgin, “a.g.m.”, s. 62.

⁹³ Khoniates, *a.g.e.*, s. 5-6.

düştüler. Konstantin Gabras 30.000 altın karşılığında serbest bırakıldı ama Melik İshak Emir Danişmend'in damadı olduğundan dolayı salıverildi.⁹⁴

1140 senesinde Doğu Roma İmparatoru II. İoannis (John) Komnensos (1118-1143) Canik yöresine düzenlediği seferle Khaldia Themasını tekrar imparatorluğa bağladı. Bu tarihte Gabrasların hakimiyeti zayıflamış ve 1160 senesinin ortalarında Nikephoros Palaiologos dukas olarak bölgeye atanmıştır.⁹⁵

1.3.2. Trabzon Rum İmparatorluğu (1204-1461)

Venedik'ten başlayan IV. Haçlı Seferi hedefinden saparak Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinapolis'e yöneldi. 12 Nisan 1204 tarihinde ele geçirilen şehir üç gün boyunca yağmalanarak, burada bir Latin Devleti kuruldu.⁹⁶

Konstantinopolis dışına kaçabilen hanedan üyeleri varlıklarını sürdürebilmek için yeni devletler kurdular. Bunlardan biri halaları olan Gürcü Kraliçesi Tamara'nın yardımlarıyla I. Andronikos'un iki torunu olan Aleksios ve David Komnensos'un kurduğu Trabzon Rum İmparatorluğu'ydu.⁹⁷ Selçuklular, haçlılara karşı mücadele verebilmek için bütün güçlerini Batı Anadolu'ya kaydırmışlardı. Bunu fırsat bilen David Komnensos, Kastamonu çevresi (Paphlagonia), Amasya ve Ereğli bölgesini, Aleksios Komnensos (1204-1222) ise Trabzon, Giresun, Ordu, Ünye, Samsun ve Sinop yörelerinde saltanat sürmeye başlamışlardır.⁹⁸

Bu olaylar olurken Konstantinapolis'teki yönetimin zayıflığından yararlanarak Samsun valisi olan Sabbas kendi bölgesinde bağımsız hareket ederek idareyi ele aldı. IV. Haçlı Seferi sonrası Theodoros Lascaris'in İznik'te kurduğu devletin en büyük

⁹⁴ Jacob Philipp Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, (Çev: Ahmet Cevat Eren), TTK, Ankara, 2011, s. 20; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, TTK, Ankara, 1987, s. 26; Ali Öngül, "Mengücekler" *Türkler*, C. VI, Ankara, 2014, s.452-453.

⁹⁵ Bilgin, "a.g.m.", s. 62-63; Cabri, "a.g.t.", s. 45-46.

⁹⁶ John Haldon, *Bizans Tarih Atlası*, (Çev: Ali Özdamar), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 191; Amin Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay), Telos Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 287-288; Esir, *a.g.e.*, C. XII, s. 162-163; Fallmerayer, *a.g.e.*, s. 45-48; Abû'l-Farac, *a.g.e.*, C. II, s. 483.

⁹⁷ Yusuf Ayönü, "IV. Haçlı Seferi'nin Ardından Batı Anadolu'da Mücadele Eden İki Rakip: İstanbul Latin Krallığı ve İznik İmparatorluğu" *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. 1, (2015), s.14; Mehmet Yılmaz, "IV. Haçlı Seferinin Balkanların Etnik Yapısına Etkileri", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırma Dergisi*, S. 5, (2016), s. 214.

⁹⁸ Işın Demirkent, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206) İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması*, Dünya Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 226; Demir, *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Alt Yapısı (Tarih-Etnik Yapı-Dil-Kültür)*, s. 59.

rakibi Trabzon olmuştu. Sabbas, Lascaris-Selçuklu ittifakının yardımıyla Trabzon'un saldırılarına karşı kendini korumuştur.⁹⁹

Daha sonraki süreçte Lascaris, Konstantinapolis'te kurulan Latin devletinin desteğini alarak Amasya ve Eğrelî'yi ele geçirdi. Trabzon Rum İmparatorluğu ise Sinop'un batısına çekilmeye mecbur bırakıldı. Lascaris'in ilerleyişini engellemek için Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus (1211-1220) 1214 senesinde Sinop Limanı'nı kuşatma altına aldı. Bu sırada Trabzon Rum İmparatoru olan Aleksios Komnensos bir av gezisindeyken Selçuklu casusları tarafından yakalandı ve Sinop önlerine getirilerek şehrin teslim olması istendi. Şehir kuşatmaya direniş gösterince Aleksios Komnensos ile anlaşma yapılma yoluna gidildi. Buna göre; Selçuklu Sultanı, imparatorun canını ve Canik'te bulunan çocuklarının canını bağışlayacak, Sinop ve çevresindeki kaleler serbest bırakılırsa Sultana her sene 10.000 dinar, 5.000 at, 2.000 sığır, 10.000 koyun, 50 bohça değerli hediye vermeyi, Sultan yardım isterse yardıma geleceğini kabul etti. Böylece Trabzon Rum İmparatorluğu, Türkiye Selçuklu Devleti'nin tabiliğini tanımak zorunda kaldı.¹⁰⁰

Sultan Alâeddin Keykubad (1220-1237) 1228 senesinde Erzincan seferindeyken (Mengücekler Beyliği üzerine), Trabzon Rum İmparatoru olan Andronicus Gidus (1222-1235), Ünye'den Sinop'a kadar olan sahil kıyısını yağmalattı ve bazı bölgeleri ele geçirdi. Alâeddin Keykubad ise bu saldırılar üzerine Trabzon'a donanma gönderdi. Diğer taraftan kara ordusuyla da sıkıştırılan Andronicus Gidus geri çekilmek zorunda kaldı. Netice itibarıyla bu olaylar sırasında elden çıkan yerler tekrardan Türkiye Selçukluları'nın hakimiyetine girdi.¹⁰¹

1.4. Moğollar Döneminde Anadolu

XIII. yüzyılda Orta Asya'daki hakimiyetlerini batıya doğru genişleten Moğollar akınlarıyla Hârizmşahlar Devleti'ni (1097-1231) zayıflatmaya başlamıştı. Nisan 1230

⁹⁹ George Akropolites, *The History*, Oxford University Press, New York, 2007, s. 85; Erdoğan Merçil, "Türkiye Selçukluları", *Türkler*, C. VI, Ankara, 2014, s. 514; Fallmerayer, *a.g.e.*, s. 56-57.

¹⁰⁰ Bibi, *a.g.e.*, C. II, s. 181; Bilgin, "a.g.m.", s. 63; Peacock, "a.g.m.", s. 105; Murat Keçiş, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)*, TTK, Ankara, 2013, s. 25-36; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop*, TTK, Ankara, 2014, s. 13-14; Abû'l-Farac, *a.g.e.*, C. II, s. 497. Abû'l-Farac, esir edilen Kir Alex'in (Aleksios Komnensos?) hakkında öldürüldüğünü yazmaktadır.

¹⁰¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 361-362; Peacock, "a.g.m.", s. 105; Emine Uymaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, TTK, Ankara, 2003, s. 45-47; Trabzon'a yapılan saldırının 1223 tarihinde olduğu da yazılmaktadır.

tarihinde Celâleddin Hârizmşah, Anadolu'da Ahlatı ele geçirdi. Bu durum karşısında Anadolu'da bulunan Selçuklular ve Eyyûbiler (I. Alâeddin Keykubad ve Melik Eşref) ittifak oluşturarak 10 Ağustos 1230 tarihinde Yassıçemen'de meydana gelen savaşta Celâleddin Hârizmşah'ı mağlup ettiler. Hârizmşah'ın dağılan ordusunun bir kısmı Canik Dağları'nı geçerek savaştan önce kendilerine tabii olan Trabzon Rum İmparatorluğu tarafından yok edildi. Hârizmşah ise 1231 senesinde Kürt aşiret reisi tarafından öldürüldü.¹⁰² Bu savaştan sonra Trabzon Rum İmparatorluğu tekrardan Selçuklulara tabii oldu. Ancak senelik vergi olarak 200 mızrak ve seferlerde 1.000 asker sağlayacaktı.¹⁰³

Moğolların İran-Kafkasya komutanı Cormagon Noyan'ın bir grup askeri 1231-32 tarihinde Sivas yakınlarındaki İsfahanî Kervansarayı'na saldırarak, çok sayıda insanı ve hayvanı öldürüp esir aldı. Bu grubun başında Baycu Noyan vardı. I. Alâeddin Keykubad, Moğollara karşı Kemaleddin Kamyar'ı askeriyle birlikte Sivas'a göndermişti. Lâkin Moğolların öncü kuvvetleri geri çekilmişlerdi.¹⁰⁴ Böylece ilk kez Moğollar Doğu-Karadeniz yakınlarına kadar gelmişlerdir.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246), Türkiye Selçuklu tahtına oturduktan kısa bir süre sonra 1240 tarihinde Anadolu'da Babaî'ler isyanı ortaya çıktı. İsyanı destekleyenler Moğol baskısı sonucu Anadolu'ya gelen göçebe Türkmenlerin oluşturduğu kalabalık gruplardı ve Amasya'dan Doğu Toroslara kadar yayılmışlardı. İsyan paralı Frenk askerleri tarafından bastırıldı. Selçuklular göçebeleri yerleşik hayata geçirememişlerdi.¹⁰⁵ Bu kargaşa ortamında Moğollar harekete geçmeye başladılar.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev ile Moğollar arasındaki ilişki iyiye gitmiyordu. Moğollar, Selçukluların doğu sınırlarını yağmalamaya ve ele geçirmeye başladılar. Bu gergin ortam sonucunda iki ordu 1243 tarihinde Sivas yakınlarında olan Köseadağ'da

¹⁰² Alaeddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, (Çev: Mürsel Öztürk), TTK, Ankara, 2013, s. 376-377; Vladimir Minorsky, *Studies in Caucasian History*, Taylor's Foreign Press, London, 1953, s. 154; Bibi, *a.g.e.*, C. II, s. 388-400; Abû'l-Farac, *a.g.e.*, C. II, s. 527-529; Uymaz, *a.g.e.*, s. 47-64; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 369-374; Keçiş, *a.g.e.*, s. 62. 1229 tarihinde Trabzon Rum İmparatorluğu, Selçuklular aleyhine Hârizmşah'a tabiiyetini bildirmişti.

¹⁰³ Michel Kurşanskis, "L'Empire De Trébizonde Et Les Turcs Au 13e Siècle", *Revue Des Etudes Byzantines*, C. XLVI, (1988), s. 120.

¹⁰⁴ Bibi, *a.g.e.*, C. II, s. 410-411; Engin Ayan, "Moğolların Ortadoğu'daki İlk Noyan", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. XIII, S. 2, (2018), s. 187-188.

¹⁰⁵ Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, TTK, Ankara, 2014, s. 67-69; Vryonis, *a.g.e.*, s. 134; Bibi, *a.g.e.*, C. II, s. 478-482; Abû'l-Farac, *a.g.e.*, C. II, s. 539-540;

karşı karşıya geldi. Selçuklular o zamana kadar ki en kalabalık (80.000 kişi) ve en iyi teçhizatlı orduyu toplamasına rağmen öncü kuvvetleri Moğollar karşısında yenilgiye uğradı. II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve askerler bu yenilginin getirdiği kargaşa nedeniyle savaşmadan dağıldı. Netice itibariyle Moğollar, Selçukluları yıllık belirli bir haraç karşılığında kendi tabiiyetleri altına aldılar. Anadolu'da Moğol nüfuzunun artmasıyla Trabzon Rum İmparatorluğu Moğol tabiiyetini kabul etti. Bu dönemde Doğu Karadeniz'in Moğol yönetiminin etkisine girdiği söylenebilir.¹⁰⁶

Kösedağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'da gücünü kaybeden Selçuklular, 1245 senesinde II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümüyle birlikte taht kavgalarına başlamışlardı. Trabzon Rum İmparatoru olan I. Manuil Megas -Moğolların vassalı- (1238-1263) Anadolu'daki bu kargaşadan yararlanarak güney-doğu sınırlarındaki Bayburt ve İspir'i topraklarına kattı.¹⁰⁷ Daha sonra ise 1254 tarihinde doğusunda bulunan önemli bir liman şehri olan Sinop'u tekrar ve son kez ele geçirdi.¹⁰⁸

Cengiz Han'ın torunu olan İlhanlı Hükümdarı Hülâgû (ö. 1265), Sivas'tan itibaren Sinop ve Samsun sahiline kadar olan bölgeyi Rükneddin IV. Kılıçarslan'ın (1249-1254, 1257-1266) yönetimine bıraktı.¹⁰⁹ Moğolların 1243-1277 tarihleri arasında Anadolu'da yayılmaya başlamasıyla birlikte Türkiye Selçuklu Devleti etkisini yitirdi ve 1318'de tarih sahnesinden çekildi. Ortaya çıkan siyasi boşluktan dolayı bölgesel olarak Türkmen beyleri Moğollara karşı bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar.¹¹⁰ Böylece yeniden inşa edilmeye çalışılan Anadolu'nun siyasi birliği tekrardan bozuldu. Anadolu'nun yönetimi İlhanlı Devleti'nin elindeydi. 1316 tarihinde Moğolların İlhanlı tahtında oturan Ebû Said Bahadır Han, Emir Çoban'ın oğlu Demirtaş/Temürtaş'ı Anadolu Valisi olarak atadı.¹¹¹

¹⁰⁶ Bibi, *a.g.e.*, C. II, s. 493-502; Abû'l-Farac, *a.g.e.*, C. II, s. 541-542; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 95-97; Kurşanskis, "a.g.m.", s. 121; Vryonis, *a.g.e.*, s. 134; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 433-437; David Morgan, *The Mongols*, Blackwell Publishing, Oxford, 2007, s. 128; William Woodville Rockhill, *The Journey of William of Rubruck to The Eastern Parts of The World 1253-55*, The Hakluyt Society, London, 1900, s. 45-46.

¹⁰⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 454-455; David Winfield, "A Note on the South-Eastern Borders of The Empire of Trebizond in The Thirteenth Century", *Anatolian Studies*, C. XII, (1962), s. 169.

¹⁰⁸ Bryer, Winfield, *a.g.e.*, s. 72; Peacock, "a.g.m.", s. 105; Kurşanskis, "a.g.m.", s. 121.

¹⁰⁹ Aksarayî, *a.g.e.*, s. 45-46.

¹¹⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 642-645.

¹¹¹ Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar: Eretna Devleti – Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti – Mutahharten ve Erzincan Emirliği II*, TTK, Ankara, 1989, s. 5.

1.4.1. Eretna Devleti (1327-1381)

Ebû Said Bahadır Han ile Emir Çoban'ın araları açılmıştı. Temürtaş kardeşinin öldürülmesi ve Emir Çoban'dan haber gelmemesi üzerine 1327 tarihinde Mısır'da bulunan Memlûklülere iltica etti. Anadolu Umumi Valiliği'ne ise kayınbiraderi olan Uygur Türkü Emîr Eretna'ya bıraktı.¹¹²

Eretna, 1327-1335 tarihleri arası İlhanlılara bağlı olarak kaldı. 1338-1343 tarihleri arası ise Memlûklülere tabii oldu. 1343'ten sonra ise kendi saltanatını ilan etti.¹¹³ Eretna'nın hakimiyetinde bulunan yerler; Aksaray, Bayburt, Gümüşhane, Çorum, Develi Karahisar, Canik, Zile, Ürgüp, Şarkikarahisar, Harput, Merzifon, Niksar, Samsun, Sinop, Erzurum, Divriği, Kırşehir, Dârende, Konya, Bâran, Nevşehir, Yozgat, Tunceli, Güney Giresun, Kuzey Malatya olmak üzere Sivas ve Kayseri merkezli olarak yönetiliyordu.¹¹⁴ 1334 tarihli bir Venedik resmi belgesinde “*Bütün Karadeniz Türkiye'sinin hâkimi*” olarak zikredilmektedir.¹¹⁵

Eretna'nın 1352 senesinde ölümünden sonra oğulları arasında taht kavgaları başlamıştı. Yaşı küçük olan Gıyâseddîn Mehmed, Vezir Hoca Ali Şah'ın etkisinde kalarak başa geçti. İdarenin zayıflamasından dolayı başkaldıran Türkmenler Canik yöresinde hakimiyet sağlamışlardı.¹¹⁶ 1365 senesinde Hacı Şadgeldi tarafından öldürülen Gıyâseddîn Mehmed'in Samsun'da bastırmış olduğu sikkelerden yöredeki Türkmen beylerinin Eretna hakimiyetini tanımış olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁷

Gıyâseddîn Mehmed'in ölümünden sonra tahta oğlu Alâeddîn Ali Bey geçti. Yaşının küçük olmasından dolayı yönetimde nüfuz sahibi olamadığı için emirler arasında kargaşaya neden olmuştur. 1380 tarihinde Amasya Emiri Hacı Şadgeldi'nin üzerine yaptığı sefer sırasında vebadan dolayı vefat etti. Boş kalan tahta yedi yaşındaki oğlu II. Mehmed (Çelebi) geçti. Yaşının küçük olmasından dolayı toplanan meclisten

¹¹² Kemal Göde, *Eratnahlar (1327-1381)*, TTK, Ankara, 2000, s. 13-14; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Eretna”, *İA*, C. IV, İstanbul, 1977, s. 309.

¹¹³ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar Türkiye (1074-1990)*, C. II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s. 51.

¹¹⁴ Göde, *a.g.e.*, s. 68-69; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti”, *Belleten*, C. XXXII, S. 126, (1968), s. 176.

¹¹⁵ Elizabeth A. Zachariadou, “Trabzon ve Türkler (1352-1402)”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C. XXII, S. 22, (2007), s. 224.

¹¹⁶ Göde, *a.g.e.*, s. 85-88.

¹¹⁷ Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar...*, s. 18.

çıkan kararlarla sultan nâibliği Vezir Burhaneddîn Ahmed'e verildi o da emirleri ortadan kaldırarak Sivas'ta sultanlığını ilan etti.¹¹⁸

1.4.2. Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti (1381-1398)

1381 tarihinde Eretna tahtını ele geçiren Kadı Burhaneddîn (Oğuzların Salur boyundandır) parçalanmakta olan devleti yeniden toparlamaya başladı.¹¹⁹ Kayseri, Amasya, Erzincan ve Canik yöresinde bulunan beyler, Candaroğulları, Karamanoğulları ve Osmanlı Devleti ile mücadele etmiştir.¹²⁰

Tahta çıktığı ilk yıllarda Kadı Burhaneddîn, emirlerinin (Ahi Nevruz başta olmak üzere) kendisine karşı yapacakları suikast girişimini öğrenince 1382 tarihinde Tokat Kalesi'ni kuşatma altına aldı. Ancak bölgedeki emirler Moğollarla işbirliği yaptığından dolayı aynı senenin ilkbaharında kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldılar. Daha sonra başta Canik yöresine hakim olan Taceddinoğulları, Kubadoğulları ve Taşanoğulları'nın içerisinde bulunduğu suikast girişimini tespit etmiş ve suçluları yakalatıp idam ettirmiştir.¹²¹

Kadı Burhaneddîn bir süreliğine emirler üzerinde nüfuzunu sağlamıştı. Fakat emirler daha sonraki süreçte tekrardan Berkuk, Bayezid ve Timur ile işbirliği yapmaya başladılar. Kadı Burhaneddîn, Erzincan Emiri Mutahharten üzerine savaş hazırlıkları yaptığı sırada Memlûk Devleti'nin Malatya Nâibi Mintaş'ın elçisi Sivas'a gelerek Sultan Berkuk'a karşı ittifak olmayı ve Malatya'yı kendisine teslim edeceğini teklif etti. Kadı Burhaneddîn yapacağı seferi erteleyip bu teklifi kabul etti. 1388 senesinde Memlûk Sultanı Berkuk, Yelboğa komutasında bir orduyu Sivas kuşatmasına yolladı. 40 gün boyunca süren Sivas kuşatmasında ordunun erzak sıkıntısı çekmesi üzerine ordu geri çekilmek zorunda kaldı. Ordu geri çekilirken Malatya'yı ele geçirerek Mintaş'ın isyanını bastırmıştı.¹²²

¹¹⁸ Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C. I, (1969), s. 123-127; Göde, *a.g.e.*, s. 126-129; Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar...*, s. 73-85; Merçil, *a.g.e.*, s. 268.

¹¹⁹ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 53; Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Târîhi*, C. III, s. 58.

¹²⁰ Mirza Bala, "Kadı Bürhaneddin", *İA*, C. VI, İstanbul, 1977, s. 46-47; Merçil, *a.g.e.*, s. 268.

¹²¹ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 252-280; Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar...*, s. 93-103; Yukarıda bahsedilen beylerin yanında Kayseri, Erzincan, İnaloğlu, Köpekoğlu ve Moğol beyi Gözleroğlunun da bu suikast girişiminde bulunduğu anlaşılmaktadır.

¹²² Kürşat Solak, "*Memlûk Devleti'nin Anadolu Beylikleriyle Münasebetleri*", (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D, Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 2011, s. 151-156; Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 330-347.

Aynı dönemde ise Batı Anadolu’da gittikçe güçlenen bir Osmanlı Devleti mevcuttu. 1388 tarihinde Osmanlılar, Sırp larla savaşmak için Avrupa’ya geçti. Bunu fırsat olarak gören Moğol emirleri Kadı Burhaneddîn’e gelerek Osmanlılara saldırmanın tam zamanı olduğunu dile getirdiler. Lakin Kadı Burhaneddîn, bu dururumun “*dinin zayıflamasını ve küfrün yayılmasını beraberinde getireceğini*” bildiği için teklifi geri çevirdi. 1389 tarihindeki Kosova Savaşı sonrasına kadar bu düşüncesini sürdürmeye devam etti.¹²³

Yıldırım Bayezid’in (1389-1402) Batı Anadolu’da bulunan beylikleri kendi itaati altına alması Kadı Burhaneddîn’i rahatsız etmeye başlamıştı. Candaroğlu II. Süleyman Paşa (1385-1392) Osmanlı tehdidine karşı taraf değiştirerek Kadı Burhaneddîn ile ittifak oldu. Yıldırım Bayezid ordusu ile Kastamonu’ya gelerek II. Süleyman Paşa’yı mağlup etti ve onu öldürdü. Bu olay iki tarafın arasının açılmasına neden olmuştu.¹²⁴

Diğer taraftan ise Amasya’nın yöneticisi olan Emir Ahmed, Canik yöresinde olan Taşanoğulları, Taceddin Bey’in oğulları olan Mahmud Çelebi ve Kılıç Arslan, Osmanlılar ile ittifak yaparak bölgesel hakimiyetlerini korumaya çalışıyorlardı. Kadı Burhaneddîn kuzey sınırındaki beylerin bu şekilde hareket etmesinden hiç memnun olmadı.¹²⁵

Yıldırım Bayezid ordusuyla birlikte Amasya’ya doğru ilerlerken Kuvvaddaroğulları’na ait olan Kırkdilim’i ve çevrede bulunan Maden, Osmancık gibi kaleleri ele geçirdi.¹²⁶ 1391 senesinde Kadı Burhaneddîn ile Yıldırım Bayezid’in orduları Çorum Kırkdilim’de karşı karşıya gelmiş, yapılan savaşta Şehzade Ertuğrul Bey hayatını kaybetmiştir. Osmanlılardan ele geçirilen İskilip, Ankara, Kalecik ve Sivrihisar 40 gün boyunca yağmalandı.¹²⁷

Bu olay üzerine Hacı Şadgeldi’nin oğlu Amasya Emiri Ahmed, Osmanlı tabiiyetinden çıkarak Kadı Burhaneddîn ile ilişkilerini düzeltmeye çalıştı. Fakat

¹²³ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 368-369; Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar...*, s. 139.

¹²⁴ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 385-386; Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar...*, s. 144-150.

¹²⁵ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 388.

¹²⁶ M. Zeki Oral, “Kuvvaddar Oğullar”, *Belleten*, C. XIX, S. 73, (1955), s. 102; Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 388.

¹²⁷ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 392; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, s. 163-164; Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşri Tarihi*, C. I, (Haz: Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen), TTK, Ankara, 1995, s. 321.

Candaroğulları'ndan İsfendiyar Bey'in elçisi Kadı Burhaneddîn'e giderken Emir Ahmed tarafından alıkonulmuştu. Bu olay ikili arasındaki çatışmayı tekrar canlandırdı. Kadı Burhaneddîn, Amasya şehrini ele geçirdi fakat iç kaleye kapanan Emir Ahmed'i burada uzun süre muhasara etti. Bu sırada Tacedddinoğulları, Yıldırım Bayezid'e elçi gönderip Kadı Burhaneddîn'e karşı harekete geçirmeye çalıştılar, Yıldırım Bayezid ise alınan son yenilgiden dolayı tekrar bir savaşı göze almadı. Bir süre sonra Kadı Burhaneddîn kuşatmayı kaldırarak Tacedddinoğulları bölgesinden birkaç yeri ele geçirdi ve Sivas'a geri döndü. Daha sonraki süreçte Osmanlı kuvvetleri Amasya'ya gelerek buraya hakim oldular.¹²⁸

XIV. yüzyılın sonlarında Anadolu'da Timur tehlikesi ortaya çıktı. Timur'un 1393 tarihinde Terkit'i alması ve Anadolu'da bulunan beylerin-devletlerin itaat etmesini istemesi büyük bir endişeye neden oldu.¹²⁹ Bezm u Rezm'de kaydedildiğine göre Kadı Burhaneddîn, Timur'la birlikte hareket edilemeyeceğini, onunla dostluk kurulamayacağı ve sözlerine inanılmayacağını söylüyordu. Bu sözler üzerine Sivas şehrini tahkim etmeye başladı.¹³⁰

Kadı Burhaneddîn, Memlûk Sultanı Berkuk ile işbirliği içine girdi. Timur bu olay üzerine Erçiş ve Macingerd'i (Micingerd) ele geçirip Sivas üzerine hareket etti. 1394 tarihinde gelen bir haber üzerine Altın Orda Hanı Toktamış'ın (1379-1397) üzerine giderek¹³¹ 1395 tarihinde Toktamış'ı mağlup etti ve Azerbaycan'a geri döndü.¹³² Timur buradan Sivas'a gelmeyip yönünü Gürcistan'a çevirdi.¹³³

Anadolu'da ise Kayseri Valisi Şeyh Müeyyed, Karamanlı Alâüddin Bey'in destekleriyle isyan etti. Kadı Burhaneddîn onu cezalandırmak için Kayseri'ye kadar gelerek yakalatıp öldürttü. Bu olaydan sonra Akkoyunlu Karayülük Osman ile Kadı

¹²⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed", *Bellekten*, C. XXXII, S. 126, (1968), s. 211-212; Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 397-402; Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*..., s. 151-153.

¹²⁹ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, TTK, Ankara, 2000, s. 19.

¹³⁰ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 433.

¹³¹ Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, TTK, Ankara, 1989, s. 29-30; Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 442.

¹³² İlyas Kamalov, *Moğolların Kafkasya Politikası*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2003, s. 108-109.

¹³³ Uzunçarşılı, "Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed", s. 214-215.

Burhaneddîn'in arası açılmıştı (1396). Daha sonra bu ikili arasında gerçekleşen bir çarpışmada Kadı Burhaneddîn esir düşerek 1398 tarihinde öldürüldü.¹³⁴

Sivas'ta çıkan siyasi çalkantıda halk şehri Yıldırım Bayezid'e teslim etti.¹³⁵ Böylece Canik yöresinde bulunan beyler de Timur tehlikesi karşısında Osmanlılar tarafında yer aldı. Bu yöredeki beylerin diğer devletlerle olan ilişkileri ve siyasi tarihleri ikinci bölümde ele alınacaktır.

¹³⁴ Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, (Çev: Mürsel Öztürk), TTK, Ankara, 2014, s. 40-42; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, s. 164; Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar...*, s. 200-203; Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 481-484.

¹³⁵ Merçil, *a.g.e.*, s. 269.

2. KUZEYDOĞU ANADOLU'DA CANİK BEYLİKLERİ

2.1. Bir Oğuz Boyu Olan Çepniler

Oğuz boyları hakkında ilk bilgileri Kaşgarlı Mahmud'un (ö. 1090) *Divânu Lugâti't-Türk* (1072-76) adlı eserinde görüyoruz. Bu eserde Oğuzlar yirmi iki boy olarak belirlenmiştir. Çepniler ise yirmi birinci sırada ele alınmış ve damgası (hayvanlarını ayırmak için) “𐰽” şeklinde verilmiştir.¹³⁶

Delhi sultanlarına hizmet etmiş dönemin önemli tarihçilerinden Fahreddin Mübârek Şah'ın XIII. yüzyılın başlarında yazmış olduğu *Seçere-i Ensâb-ı Mübarek Şâh* adlı eserinde Türk kavimleri arasında Çepnilerden söz edilmiştir.¹³⁷

XIV. yüzyılda Moğolların İran'da kurmuş olduğu İlhanlı Devleti'nin veziri olan Reşîdüddîn Fazlullah'ın (ö. 1318) *Câmi'u't-tevârih* (1310) adlı eserine göre Oğuz'un altı oğlu vardır. Bu oğulları Bozoklar (Gün-Ay-Yıldız) ve Üçoklar (Gök-Dağ-Deniz) olarak iki gruba ayırmıştır. Oğuz'un her oğlunun dörder oğlu vardır. Oğuz'un ölümünden sonra yerine Gün (Kün) Han geçmiştir. Akıllı biri olan İrkıl Hoca ileride bir karışıklık, kargaşa çıkmasını engellemek için yirmi dört oğlun her birine lakap, damga ve ongun vermiştir. Bu esere göre Çepniler, Üçoklara mensup olan Gök (Kök) Han'ın (Bayandur, Becene, Çavuldur, Çepni) dördüncü oğludur. Çepni'nin anlamını “*Yağı (düşman) olan her yerde durmayıp savaşan, bahadır*” olarak belirtmiştir. Damgası “𐰽” şeklinde verilmiştir.¹³⁸

XIV. yüzyılda Mısır'da bulunan Ebû Hayyân (ö. 1344) Türk dilinin en eski gramer kitabı olan *Kitâbü'l-İdrâk li-lisâni'l Etrâk*'ı kaleme almıştır. Bu eserde Oğuz boylarından sadece Kınık ve Çepnilerden söz edilmektedir. Çepniler için “*kabiletü'n minnet-Türk*” (bir Türk kabilesidir) şeklinde belirtilmiştir. Kınık Boyu Selçukilerin boyu sayıldığı için tanınırlığı yüksek olmasından dolayı söz edilmesi normal

¹³⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lugat-it Türk I*, (Çev: Besim Atalay), TDK, Ankara, 2006, s. 28, 55-58.

¹³⁷ Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s. 34.

¹³⁸ Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*, Enderun Yayınları, İstanbul, 1982, s. 47-52.

karşılanabilir. Fakat o dönem Anadolu’da bulunan boylar arasında Çepnilerden söz edilmesi yönünden dikkat çekicidir.¹³⁹

XV. yüzyılda Yazıcızâde ‘Ali’nin *Selçuk-nâme* adlı eserinde Çepnileri (Cehharom “جهاروم”; Çepni “چې پڼ” olarak yazmıştır) anlam olarak “*kandaki yağı göre, derhal savaşı ve çapar*”; kuşu (ongun) sunkur; ülüşü (payı) sol qarı yağrın olarak belirtmiştir. Damgası ise “𐰪” şeklinde vermiştir.¹⁴⁰ Aynı yüzyılda bir diğer tarih yazarı olan Mehmed Neşrî ise 1493 tarihinde tamamladığı *Kitâb-ı Cihannümâ*’sında Oğuz boylarının içinde Çepnilerden (Çebni “چې پڼ” olarak yazmıştır) söz etmiştir.¹⁴¹

XVI. yüzyılda yaşamış olan Trabzonlu Âşık Mehmed b. Ömer (d. 1556-57) *Menâzurü’l-Avâlim* adlı eserinde Trabzon’da yaşayan Laz ve Çepnilerden söz etmektedir.¹⁴²

Hîve (Özbek) hanı olan Ebülğazi Bahadır Han’ın (ö. 1663) 1660 tarihinde yazmış olduğu *Şecere-i Terâkime* adlı eserinde “*Oğuz Han’ın oğulları ve torunlarının adlarının zikri*” kısmında Çepnilerden söz edilmiştir. Yazar, Çepni’nin anlamını “*cesur*” olarak belirtmiştir. Ülüşü sol yanbaşdır. Ongunu devlet kuşu olan efsanevi hümâydır; akbaba cinsinden, kar-kuşu da denilen büyük bir kartaldır. Bu esere göre damgaları ise “𐰪” şeklinde verilmiştir.¹⁴³

Kâtip Çelebi’nin XVII. yüzyılda yazmış olduğu *Cihânnümâ* adlı eserde Türklerin Trabzon’un güneybatısında bulunan Çepni Dağı’nda Lazlarla birlikte yaşadığını, dillerinin Türkçe ve Farsça olduğunu ve Rafizilerden olduğunu aktarmıştır.¹⁴⁴ Tarih boyunca Çepnilerden söz edilirken Oğuzların bir boyu olarak gösterilmiştir.

¹³⁹ Mahmut Kafes, “Ebû Hayyân el-Endelüsî”, *DİA*, C. X, 1994, s. 152; Abû Hayyân, *Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*, (Haz: Ahmet Caferoğlu), Evkaf Matbaası, İstanbul, 1931, s. 41; Faruk Sümer, *Çepniler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 9.

¹⁴⁰ Yazıcızâde ‘Ali, *Selçuk-Nâme*, (Haz: Abdullah Bakır), TTK, Ankara, 2014, s. 12b.

¹⁴¹ Neşrî, *a.g.e.*, s. 12-13.

¹⁴² Âşık Mehmed, *Menâzurü’l-Avâlim*, C. I, (Haz: Mahmud Ak), TTK, Ankara, 2007, s. LXVIII, CCCXXXVI.

¹⁴³ Ebülğazi Bahadır Han, *(Şecere-i Terakime) Türklerin Soy Kütüğü*, (Haz: Muharrem Ergin), Tercüman 1001 Temel Eser, 1970, s. 45, 47, 51; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. I, TTK, Ankara, 2003, s. 365.

¹⁴⁴ Kâtip Çelebi, *Cihânnümâ*, İBB Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2010, s. 517.

2.1.1. Çepnilerin Canik Yöresine Gelmeleri

Oğuzlar Anadolu coğrafyasına gelmeden önce Orta Asya ve Aşağı Seyhun Nehri çevresinde yaşıyorlardı. X. ve XI. yüzyıllarda İslamiyet'i kabul etmeye başlamışlardı.¹⁴⁵ Batıya doğru ilerleyen Oğuz Türkleri için Anadolu artık yeni bir vatan olarak görülmeye başlanmıştı. Gelen Türk boyları arasında Çepnilerin ise Anadolu'ya ne zaman geldikleri hakkında kaynaklarda belirli bir tarihten söz edilmemiştir. Ancak kaynaklardan aktarıldığına göre Çepniler Anadolu, İran, Azerbaycan ve Mısır dahil olmak üzere geniş bir coğrafyada biliniyordu.¹⁴⁶

Çepniler, Türkistan'dan İran'a ve buradan da Anadolu'ya gelmişlerdi. Nüfuslarının 100.000 kişi olduğu düşünülmektedir. Büyük bir kısmı Giresun, Tirebolu, Görele ve Büyükliman'a (Vakıkebir); Anadolu'nun batısına giden Çepniler ise Kocaeli, Balıkesir ve İzmir coğrafyalarına yerleşmiştir.¹⁴⁷ Fuad Köprülü Çepniler hakkında; Selçuklular ile birlikte Anadolu'ya geldiklerini, Paphlagonia ve Trabzon Rum İmparatorluğu sınırlarına yerleştirilmiş olduklarını, Selçukluların Sinop'u alması üzerine buraya geldiklerini söylemektedir.¹⁴⁸

XII. yüzyılın ortalarında Çepniler Karadeniz bölgesinde imar faaliyetinde bulundular. Buna örnek olarak Nizâmeddin Yağlıbasan'ın saltanatı sırasında 1145 tarihli Çepnizâde Hasan Efendi tarafından Niksar'da inşa ettirilen Niksar Ulu Camii'yi (Melik Gazi Camii) gösterebiliriz.¹⁴⁹ Çepnilerin Kuzeydoğu Karadeniz coğrafyasında kalıcı olarak yayılmaya başladığı söylenebilir.

Faruk Sümer, 1240 tarihinde Anadolu'da ortaya çıkan Babaî Türkmenlerinin ayaklanmasında Çepnilerin etkisi olduğunu dile getirir. Bu isyan Selçuklu ordusu tarafından bastırılmış fakat idari sıkıntılar nedeniyle Türkiye Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki gücü zayıflamıştır.¹⁵⁰ Anadolu'da bu olaylar gerçekleşirken Orta Asya'dan büyüyerek gelen Moğol tehlikesi ortaya çıktı. Bu tehlike Moğollar ve

¹⁴⁵ Sümer, *Çepniler*, s. 9.

¹⁴⁶ Ali Çelik, "Çepnilerin Anadolu'nun Türkleştirilmesindeki Yeri ve Önemi", *Türkler*, C. VI, Ankara, 2014, s. 313.

¹⁴⁷ M. Hanefi Bostan, "Anadolu'da Çepni İskânı", *Türkler*, C. VI, Ankara, 2014, s. 299; Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, C. II, İstanbul, H. 1294, s. 164-165.

¹⁴⁸ Fuad Köprülü, "Oğuzların Etnolojisine Dair Tarihî Notlar", *Türkiyat Mecmuası*, C. I, (1925), s. 206.

¹⁴⁹ Ayşe Denknalbant, "Niksar Ulu Camii Üzerine Bir Değerlendirme", *Vakıflar Dergisi*, S. 40, (2013), s. 10; M. Baha Tanman, "Dânişmendliiler, Mimari", *DİA*, C. VIII, İstanbul, 1993, s. 475.

¹⁵⁰ Sümer, *Çepniler*, s. 25-30.

Selçukluları karşı karşıya getirdi. 1243 tarihinde yapılan Köseadağ Savaşıyla Moğollar Anadolu hakimiyetini ele geçirdiler. Moğollar Anadolu'ya gelirken önlerinden kaçan Türk boylarını Anadolu'ya sürüklemişlerdi.¹⁵¹

XIII. yüzyıldaki Çepniler için önemli bir kişi olan Hacı Bektâş-ı Velî'nin (ö. 1271) hayatını anlatan *Vilâyetnâme/Velâyetnâme* adlı esere bakmak gerekir. Bu eser XV. yüzyılın sonları ve XVI. yüzyılın başlarında yazılmıştır. Esere göre Hacı Bektâş-ı Velî'nin Suluca Karacahöyük'teki ilk müridleri yarı göçebe olan Çepnilerdir.¹⁵²

XIII. yüzyılda Anadolu'da siyasi bunalım çok yüksekti. Köseadağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'daki Moğol nüfuzu arttığından Çepniler, Sinop sahil şeridinde yerleşmeye başladılar.¹⁵³ Sinop hâkimi olan Muinüddin Süleyman Pervane, Moğollara karşı Memlûklülerden yardım istemişti. Bunun üzerine İlhanlı Hükümdarı Abaka Han (1265-1282), 1277 tarihinde Muinüddin Süleyman Pervane'yi yakalatıp öldürttü.¹⁵⁴ Bölgede idarenin zayıflaması ve Anadolu'daki kargaşadan yararlanmak isteyen Trabzon Rum İmparatoru George Megas Komnensos (1266-1280) Sinop'u ele geçirmek üzere deniz yolundan harekete geçti. Sinop'a yerleşmiş olan Çepniler ise limanda bulunan gemilere (kayıklar) binerek George'yi denizde mağlup ettiler.¹⁵⁵

M. Hanefi Bostan'a göre Çepniler: “*Trabzon Rum İmparatorluğu'nun donanmasını mağlup etmeleri, onların hem teşkilatlı ve hem de çok kalabalık bir kütle halinde Sinop çevresinde yaşadıklarını, ayrıca denizde savaştıkları derecede mahir denizciler olduklarını ve bu sebeple buraya hayli zaman önce yerleştiklerini ortaya koymaktadır.*”¹⁵⁶ Ali Çelik ise “*Düzenli bir orduya karşı kazandıkları bu zafer, Çepnilerin o dönemde hem kalabalık hem de teşkilatlı bir topluluk olduklarının*

¹⁵¹ Fatma İnce, “Doğu Karadeniz Bölgesinin Bugünkü Demografik Yapısının Ortaya Çıkmasını Sağlayan 2 Göç Hareketi: Çepni ve Kıpçak Göçleri”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, C. I, S. 1, (2018), s. 98.

¹⁵² *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî “Vilâyet-Nâme”*, (Haz: Abdülbâki Gölpınarlı), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1958, s. 26; Ahmet Yaşar Ocak, “Hacı Bektâş-ı Velî”, *DİA*, C. XIV, İstanbul, s. 455-458; Bostan, “Anadolu'da Çepni İskânı”, s. 299.

¹⁵³ İbrahim Tellioglu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Serander Yayınları, Trabzon, 2014, s. 111.

¹⁵⁴ Bünyamin Peker, “*Pervaneoğulları Beyliği*”, (Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2003, s. 22-26.

¹⁵⁵ Adam Bryer, “The Fate of George Komnensos Ruler of Trebizond (1266-1280)”, *Byzantinische Zeitschrift*, S. 66, (1973), s. 332; Sergen Bıyık, “*Doğu Karadeniz Bölgesinde Çepniler*”, (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın, 2021, s. 20; Bibi, *a.g.e.*, C. II, s. 664; Sümer, *Çepniler*, s. 13;

¹⁵⁶ Bostan, “Anadolu'da Çepni İskânı”, s. 299-300.

göstergesidir” şeklinde yazmıştır.¹⁵⁷ Böylece Çepnilerin bilinen tarih sahnesinde Babaî ayaklanmasından sonra Anadolu’da isimlerinin geçtikleri ilk yer Sinop olmuştur.

Doğu Karadeniz coğrafyası 1277 tarihinden sonra iki yönden Çepnilerin genişleme alanı olmuştur. Birinci yol güneyde Canik Dağları’ndan Harşit Vadisi’ni takip ederek Karadeniz sahilleri; ikinci yol ise Sinop’tan kıyı şeritlerini izleyerek doğuya doğrudur. Burada Canik yöresine yerleşen Çepniler beylerinin altında teşkilatlanmaya başladılar. Anadolu Moğol istilasından önce Çepniler, Trabzon Rum İmparatorluğu’na karşı başarılı saldırılarda bulunuyorlardı.¹⁵⁸

İmparator George Komnensos, Trabzon çevresinde Türkmenlere karşı harekete geçti. Fakat günümüzde yeri tam olarak bilinmeyen Tavır/Toresion Dağı’nda (Muhtemelen bu dağ Trabzon-Tebriz Kervan Yolu güzergâhındadır.) Türkmenlere esir düştü. Bu olayda adı geçen Türkmenler Canik yöresindeki Çepniler olamaz. İmparatorun esir alınmasında Trabzon ve çevresinde başka boydan Türkmenlerin de güç sahibi olduğunu göstermektedir.¹⁵⁹

XIV. yüzyılda yaşamış olan saray tarihçisi Michael Panaretos (1320-1390), II. İoannis Komnensos’un hükümdarlık döneminde Halibia (Ünye) bölgesinin Türkler tarafından ele geçirildiğini ve her tarafın harabeye döndüğünü yazmıştır.¹⁶⁰ Adı geçen Türkler Sinop’tan doğuya doğu gelen Çepnilerdir.

Bölgenin kaleme alınan 1455 tarihli Tahrir Defteri’ne (bölgenin elimize ulaşmış olan en eski tahriri) göre Çepnilere ait yer isimleri vardır. Bunlar: Bölük-i Geriş-i Alibeğce’de (Kabadüz) Karye-i Çepnilü, Niyâbet-i Hafsamana’da (Gölköy) Karye-i Çepni ve Niyâbet’i Satılmış-ı Bayram’da (Perşembe) Karye-i Çepni olarak geçmektedir.¹⁶¹

¹⁵⁷ Çelik, “a.g.m.”, s. 316.

¹⁵⁸ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 323; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 512;

¹⁵⁹ A. Hahanov, *Panaret’in Trabzon Tarihi*, (Çev: Enver Uzun), TTK, Ankara, 2004, s. 64; Tellioglu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz’de Türkler*, s. 114; Bryer, “The Fate of George Komnensos Ruler of Trebizond (1266-1280)”, s. 334-340; Yerine kardeşi II. İoannis Megas Komnensos (1280-1297) tahta geçti.

¹⁶⁰ Hahanov, *a.g.e.*, s. 66.

¹⁶¹ Bahaeddin Yediyıldız, Ünal Üstün, *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları I*, TTK, Ankara, 1992, s. 93,121,197.

XIII. yüzyılın sonlarında Sinop'ta adlarını duyuran bir Türk boyu olan Çepniler Doğu Karadeniz'e yayılmalarıyla burada siyasi yapılar kurmuşlardır. Anadolu'nun Türkleştirilmesinde ve siyasi çekişmelerde önemli rol almışlardır. Kurulan bu beyliklere aşağıda başlıklar halinde değinilecektir.

2.2. Bayramlı/Hacıemiroğulları Beyliği

Bayramlı Beyliği'nin kurulduğu bölgenin coğrafyası; iklimi ve bitki örtüsü hakkında bilgi vermek gerekirse; Karadeniz kıyısı boyunca uzanan Pontus Dağları, ormanların yetişmesi için elverişli yağmurlar almaktadır. Bu nedenle Doğu Karadeniz'de bulunan ormanlar sık ve gürdür. Daha yükseklerinde, Alp Dağları'ndaki otlaklara benzeyen otlaklar bulunmaktadır. Bölgeden güneye inildikçe iklim daha kurak, yaylalarda ise ısı farkı çoktur. Buralar göçebeler için önemli topraklardır. Sulamanın yapıldığı nehir yataklarında ise tarım ile uğraşmıştır.¹⁶² Bölge yaşamaya elverişli olmasından dolayı yüzyıllarca burada yaşayan farklı topluluklar olmuştur.

Bu beyliğin tam olarak ne zaman ve kim tarafından kurulduğu hakkında kesin bir bilgi vermek güçtür. Beylikle ilgili olarak XIII. yüzyılın sonları ve XV. yüzyılın başları arasına ait derli toplu herhangi bir kaynak yoktur. Elde edilen bilgiler, Bayramlıların çevresinde bulunan beylik ve devletlerle olan ilişkilerinden ibarettir. Bu nedenden dolayı sosyal kültürel hayatlarından daha çok siyasi tarihi hakkında bilgiler mevcuttur.

Danışmendlilerin 1178 senesinde siyasi varlığının sona erdirilmesinden sonra toprakları Türkiye Selçuklu Devleti'nin eline geçti. Anadolu'nun Moğol akınları sonucunda kurulmuş olan İlhanlı Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte bölgede siyasi bir boşluk meydana geldi. İşte bu süreçte yerel beylikler yeniden canlandı. Bu sırada Canik yöresinde bulunan Mesudiye (Milas) Kalesi ve çevresi merkez olmak üzere Bayram Bey tarafından beylik kuruldu.¹⁶³ Tarihi araştırma kaynaklarında "Hacıemiroğulları" ya da "Bayramlı Beyliği" olarak geçmektedir. Faruk Sümer, Panaretos'un eserinden yola çıkarak beyliğin adını "Bayramlı Beyliği" olarak

¹⁶² Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev: Yıldız Moran), E Yayınları, İstanbul, 1979, s. 78; Yedi yıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)*, s. 16-20.

¹⁶³ Engin Ayan, "Tokat Çevresinde Yerel Bir Egemenlik: Hacıemiroğulları Beyliği", *Tokat Sempozyumu 1-3 Kasım*, C. I, (2012), s. 29.

almıştır.¹⁶⁴ Yaşar Yücel ise beyliği Bayram Bey'in oğlu olan Hacı Emir İbrahim Bey'in kurduğunu öne sürerek "*Hacıemiroğulları Beyliği*" adını kullanmıştır.¹⁶⁵

Beyliğin kurucusu hakkında araştırmacılar; Bahaeddin Yediyıldız yukarıda da zikrettiğimiz gibi beyliğin Bayram oğlu Hacı Emir İbrahim adlı bir Türkmen beyi tarafından kurulduğunu belirtmektedir.¹⁶⁶ Faruk Sümer, beyliğin Bayram Bey tarafından kurulmuş olduğunu söylemektedir.¹⁶⁷ Feridun Emecen ise makalesinde Danişmendlilerin yıkılmasından sonra Savcı Bey'in oğlu olan Kuşd(t)oğan Bey'in Mesudiye'nin Kale Köyü'nde beyliği kurduğunu öne sürmektedir. Fakat hükümdarını yine Bayram Bey olarak belirtmektedir.¹⁶⁸

Beyliğin kurucusu olarak Hacı Emir yerine babası Bayram Bey'i kabul etmek daha kuvvetlidir. Beyliğin yerleştiği yerin adı "*Bayramlu*" olması hatta günümüzde dahi bölgenin aynı isimle anılması buna bir gösterge sayılabilir. Çünkü Anadolu beylikler döneminde kurulan beyliklerin isimlerini aşiret beyinin adından aldığı görülmektedir. *Adı + ili* şeklinde ifade edilmektedir. Buna örnek olarak Hamid-İli¹⁶⁹ ve Teke-İli¹⁷⁰ adlarını verebiliriz. Bu doğrultuda *Bayram + İli* (Bayramlu) yani Bayram'ın ülkesi şeklinde anılması kurucunun Bayram Bey olduğunu göstermektedir.¹⁷¹

Bayram Bey'in 1280 senesinden itibaren Canik, Ordu topraklarına yerleştiğini söyleyebiliriz. Sinop bölgesinde bulunan Çepni boylarının 1297 senesinde yaptıkları ilk akınlar ile Ünye yöresini (Halibia) fethederek Doğu Karadeniz sahil şeridi boyunca ilerlemişlerdi. Çepni boylarının Ordu yöresine geldiklerinde Bayram Bey'in idaresini

¹⁶⁴ Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s. 36.

¹⁶⁵ Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*, A.Ü.D.T.C.F. Yayınları, Ankara, 1970, s. 89.

¹⁶⁶ Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s. 41.

¹⁶⁷ Sümer, *Çepniler*, s. 13.

¹⁶⁸ Feridun Emecen, "XIV. Asır Doğu Karadeniz tarihinde Bir Safha: Hacıemiroğulları, Giresun ve Kuşdoğan Bey İlişkisi Hakkında Neler Biliyoruz?", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C. XIII, S. 25, (2018), s. 135.

¹⁶⁹ Sait Kofoğlu, "Hamîdoğulları", *DİA*, C. XV, İstanbul, 1997, s. 471-476.

¹⁷⁰ Şenol Çelik, "Teke-İli", *DİA*, C. XL, İstanbul, 2011, s. 344-347.

¹⁷¹ Ahmet Safa Yıldırım, "*Ordu'nun Tarihi Coğrafyası (XIII-XV. Yüzyıllar)*", (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2016, s. 65; Savaş Eğilmez, Ahmet Safa Yıldırım, "Bayramlu Beyliği ve Beylik Mirası Olarak "Ordu" Adı", *Çayeli'nden Erzurum'a Yrd. Doç. Cemile Kutlu Armağan Kitap*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 2016, s. 318.

kabul etmiş olmaları muhtemeldir.¹⁷² Tarihçi Panaretos, Çepnilerin bu coğrafyaya gelmesinden sonra “*bütün köyler ıssızlaştı*” diye tarihe not düşer. Hatta Ünye'nin çevresinde Hıristiyan bir yapı kalmadığından söz eder.¹⁷³

2.2.3. Kuştoğan/Kuşdoğan Bey

Bayram Bey dönemine geçmeden önce yukarıda adını zikrettiğimiz “Kuştoğan Bey” kimdir ve bölge için neden önemlidir? Öncelikli olarak bu sorular üzerinde durulması gerekmektedir. Kendisi hakkında tek bilgi Panaretos'un tarihinde geçmektedir: “*Trabzon İmparatoru II. Aleksios Megas Komnensos (1297-1330) 1301 Eylül'ünde Kerasunt'a (Giresun) Türklere saldırmış ve Kuşd(t)oğan'ı (Κουστουγάνης, “Koustouganis”) ele geçirmiştir.*”¹⁷⁴ Aslında bu kişinin ismi Grek alfabesi ile yazıldığı için okunuşu tarihçiler arasında tam bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. J. P. Fallmerayer Grekçe'den Latince'ye “Kusuganın”, W. Miller “Koustaga”, Hahanov “Koustougan”, M.Kurşanskis ise “Küstah aga”¹⁷⁵ şeklinde aktarmıştır. A. Bryer Latince çevirisini “Koustouganis” Türkçe olarak ise “Küçükağa” olabileceğini belirtir. E. Zachariadou bu adın “Küç-Doğan” olarak okunması gerektiğini söyler. Bu konu hakkındaki bütün görüşleri Feridun Emecen makalesinde aktarmıştır.¹⁷⁶

Bölgede bulunan yer adlarına baktığımız zaman: Giresun'un Dereli İlçesi'nde Kuşluhan Kalesi ve bulunduğu yerin adı da aynı adı taşımaktadır. Bu isim Kuştoğan'dan Kuşluhan ismine zaman içinde değişmiştir. Çünkü sonraki yüzyıllarda yazılan 1530 tarihli Tahrir Defteri'nde “Karye-i Kuştoğan” olarak geçmektedir.¹⁷⁷ Ordu yöresinin 1455 tarihli Tahrir Defteri'ne göre ise Nahiye-i Satılmış-ı Mezid'de Karye-i Kuştoğan (günümüzde Ünye'ye bağlı),¹⁷⁸ Niyâbet-i Hafsamana'da (Gölköy) Karye-i Kuştoğan (günümüzde Kuşluvan Mahallesi), Nâhiye-i Niyâbet-i Geriş-i İhtiyar'da (Uzunisa) Karye-i Kuştoğan (Tepeköy Mahallesi),¹⁷⁹ ... Bu isimler halk ağzında fonetik olarak küçük değişimlere uğrayarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu

¹⁷² Sümer, *Çepniler*, s. 13.

¹⁷³ Bryer, “Rumlar ve Türkmenler: Karedeniz İstisnası”, s. 199.

¹⁷⁴ Hahanov, *a.g.e.*, s. 66.

¹⁷⁵ Kurşanskis, “a.g.m.”, s. 124.

¹⁷⁶ Emecen, “XIV. Asır Doğu Karadeniz tarihinde Bir Safha...”, s. 136-137; Fallmerayer, *a.g.e.*, s. 151; Hahanov, *a.g.e.*, s. 66; Bryer, “Rumlar ve Türkmenler: Karedeniz İstisnası”, s. 217; Zachariadou, “a.g.m.”, s. 229.

¹⁷⁷ *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II*, Ankara, 1997, s. 160. (Çepni Vilayeti, s. 750)

¹⁷⁸ Öz, *XV- XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, s. 196.

¹⁷⁹ Yediylidiz, Üstün, *a.g.e.*, 1992, s. XXXII,XXXVII.

ismin Kuşdoğan ya da Kuştoğan okunması gereklidir. -d ya -t harf değişikliği ise fonetik kaynaklı olduğunu söylemek gerekmektedir.

Kuştoğan Bey'in ailesi hakkında varsayıma dayanarak bir şeyler söylemek mümkündür. Mesudiye (Milas) merkezli Bayramlı Beyliği ile aynı dönemlerde Niksar merkezli olmak üzere Taceddinoğulları Beyliği kurulmuştur. (Bu beylik aşağıda ilgili başlık altında daha ayrıntılı şekilde aktarılacaktır.) Kurucusu olan Taceddin Bey'in babasının Doğancık (Toğancık) Bey¹⁸⁰ ile Kuştoğan Bey arasında isim benzerliğinden ve kronolojik olarak aynı tarihlerde isimlerinin duyulmasından dolayı varsayımda bulunulmuştur. Niksar-Mesudiye arasındaki uzaklık 130-150 km kadardır. Merkezlerin birbirine bu kadar yakın olması ve Türk aile yapısındaki büyüklerin isimlerinin çocuklara verilmesi geleneğinden dolayı bu iki beyin kardeş olma olasılığı yüksektir.¹⁸¹

Trabzon Rum İmparatorluğu'nun o dönem sınırları içerisinde bulunan Giresun'un batıdaki topraklarında ilk fetihleri yapan Kuştoğan Bey olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde Kuştoğan adıyla bilinen ve yukarıda söz ettiğimiz yerleşkelerin sahil şeridine yakın olması bunu açıklayabilir. Paneretos'un aktardığına göre Kuştoğan Bey, II. Aleksios tarafından ele geçirildikten sonra ne olduğu bilinmemektedir. Ama yazar Türklerin öldürüldüğünü¹⁸² özellikle belirttiğinden dolayı II. Aleksios'un esaretinden kurtulmuş olması pek mümkün değildir. Türbesinin Mesudiye'nin Kale Köyü'ndeki harap olmuş kümbetlerde olabileceğini iddia edilmektedir.¹⁸³

Beyliğin en geniş sınırları; günümüz Ordu İli'nin tamamı, batısında Terme, güneyinde İskefsir (Reşadiye) ve Giresun Dağlarının güneyinden sahile uzanan bir doğrultuda Trabzon sınırına kadar olan bölgedir.

2.2.4. Bayram Bey

Bayramlı Beyliği'ne ismini veren ve bilinen ilk yöneticisi Bayram Bey'dir. 1455 tarihli Tahrir Defteri'nde Ordu ve yöresinin adı "*Vilayet-i Bayramlı me'a İskefsir ve Milas*" şeklinde geçmektedir. Daha önceden söz ettiğimiz gibi burası

¹⁸⁰ Mevlüd Oğuz, "Taceddin Oğulları", *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, C. VI, S. 5, (1948), s. 471.

¹⁸¹ Necati Demir, *Hacıemiroğulları Beyliği*, Neden Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 57.

¹⁸² Hahanov, *a.g.e.*, s. 66.

¹⁸³ Demir, *Hacıemiroğulları Beyliği*, s. 59.

Bayram İli olarak anılmaktadır. Bugünkü Ordu İli'nin ilçesi olan Perşembe'nin eski adı “*Niyabet-i Satılmış-ı Bayram*”dır. Yine bölgede bulunan “Bayramşah, Bayramşahi Küçük (Bölük-i Davud Kethüda), Bayramiç (Bölük-i Geriş Alibegece=Kabadüz), Bayramgazi (Niyâbet-i Geriş-i Şayıblü=Güzelyurt-Ulubey'de), Bayramdanişmend (Niyâbet-i Kırık-ili=Yavuzkema),¹⁸⁴ Bayramgazilü (Vilayet-i Satılmış ve Bayramlu=Perşembe)¹⁸⁵ isimli karyeler bulunmaktadır. 1455-1485 tahrirlerinde Bayram Bey'in yerleşkelerde adının geçmesi beyliğin kurucusu ve Çepni boyunun bölgedeki ileri gelen şahsiyetlerden biri olduğunu göstermektedir.

Bayram Bey'in bir kardeşi olduğu hakkında görüşler vardır. Bunu yöredeki bir nahiyenin iki kişinin ismini taşıması desteklemektedir. 41 ve 37'de numaralı Tapu Tahrir kayıtlarında “*Nahiye-i Satılmış-ı Mezid Bey*” olarak geçmektedir. Bu nahiyenin doğu tarafında “*Satılmış-ı Bayramlu*” adında bir yer vardır. İsimden yola çıkarak burayı ilk ele geçirenin “*Satılmış*” isimli biri olduğu daha sonra Bayram Bey tarafından ele geçirildiği ihtimali göz önünde tutulmalıdır. Mezid Bey ile Bayram Bey arasında bu bölgenin paylaştırıldığı ve bunların kardeş olabileceği düşünülmektedir. Yukarıda bahsedilen defterlerde bir mezranın “*hass-ı Mezid Bey*” yazılmasından dolayı yöre isminin subaşılık görevinde olan Mezid Bey'den gelme ihtimali de vardır. 1455 tarihli deftere göre yedi köyün gelirini elinde bulunduran Bayezid Bey adlı bir tımarlının Mezid Bey'in kardeşi olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁶ Aynı defteri kullanan bir başka iddia ise Mezid Bey'in babasının Satılmış Bey olduğu ve Satılmış Bey adında bir kardeşi olduğu ileri sürülmektedir.¹⁸⁷

Bahaeddin Yediyıldız ise bölgede Taceddinoğulları ve Bayramlu Beyliği'nden başka küçük bir Türk beyliğinin kurulmuş olduğuna dair varsayımda bulunarak beyliği kuran kişinin “*Satılmış*” olabileceğini dile getiriyor. Bayramlu Beyliği ile Taceddinoğulları arasında olan mücadele sonucunda bu beyliğin ortadan kaldırılarak Bolaman Irmağı'nın iki beylik arasında sınır olduğunu belirtiyor.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Yediyıldız, Üstün, *a.g.e.*, 1992, s. XXIX-XLII.

¹⁸⁵ Bahaeddin Yediyıldız, Ünal Üstün, *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları II*, TTK, Ankara, 2002, s. XXIII.

¹⁸⁶ Öz, *XV- XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, s. 29.

¹⁸⁷ Demir, *Hacıemiroğulları Beyliği*, s. 60.

¹⁸⁸ Bahaeddin Yediyıldız, *Hacıemiroğlu Beyliği'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordu Tarihinden İzler*, Ordu Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ordu, 2018, s. 59.

Karadeniz limanları XIII. yüzyılın sonuna doğru önem kazanmaya başlamıştır. Doğu'nun malları Akdeniz üzerinden Batı'ya taşınıyordu. Asya'nın ticari yollarından gelen ürünler Akdeniz limanlarını dolduruyordu. Ancak İlhanlıların 1258 tarihinde Bağdat'ı ele geçirmesi¹⁸⁹ ve 1291 tarihinde Memlük Sultanı el-Melikü'l-Eşref Haçlıların Filistin'deki hakimiyetine son verip Akka'yı ele geçirmesiyle¹⁹⁰ Suriye kıyılarına gelen ticari ürünler azalmıştı. Bölgedeki olaylar yüzünden ekonomik hareketlilik Karadeniz kıyılarına kaymıştır. Cenevizliler ve Venedikliler XIII. yüzyıl sonu itibariyle Doğu Karadeniz sahillerinde koloniler ve yerleşimler kurmaya başladılar.¹⁹¹

Trabzon Rum İmparatoru II. Aleksios ile Cenevizli Tüccar Megollo Lercari arasında çıkan tartışma nedeniyle Cenevizliler iki savaş gemisiyle gelip Trabzon'a saldırdılar. Trabzon'un dukleri ise bunun imparatorun şahsi meselesi olmasından dolayı karışmadılar.¹⁹² 1314 tarihinde ise Trabzon, tüm tavizleri onaylayan ve Cenevizlileri tanıyan sözleşmeyi kabul etmek zorunda kaldı.¹⁹³

Gürcü kroniklerine göre 1298 tarihinden itibaren Trabzon Rum İmparatorluğu'nun sınırları Türk saldırıları altında kalmıştı.¹⁹⁴ Türkmenler ile Trabzon Rum İmparatorluğu arasında mücadeleler şu üç bölgede gerçekleşmiştir. Birincisi Limniya'dan¹⁹⁵ Giresun'a kadar uzanan kıyılardaki kalelerden oluşan hat; ikinci bölge, İmparatorluğun güney sınırını oluşturan Trikomia Bandon'u ve Haldiya Temasını da içeren ve Bayburt'a kadar uzanan sınır; üçüncü bölge ise Trabzon'un doğu kıyısında bulunan Gemora Bandonu, Sürmene, Rize ve Lazistan Teması'ndan oluşmuştur.¹⁹⁶ Böylece Trabzon Rum İmparatorluğu'nun etrafı düşmanları tarafından sarılmıştı. Bayram Bey, Trabzon'un zayıf düştüğünü gördüğünden dolayı olması gerek ki genellikle seferleri bu yönde olmuştur.

¹⁸⁹ Abdülkadir Yuvalı, "Hülâgû", *DİA*, C. XVIII, İstanbul, 1998, s. 474.

¹⁹⁰ Feridun Emecen, "Akkâ", *DİA*, C. II, İstanbul, 1989, s. 266.

¹⁹¹ [https://www.treccani.it/enciclopedia/megollo-lercari_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/megollo-lercari_(Dizionario-Biografico)/) (E.T. 07.02.2022)

¹⁹² Fallmerayer, *a.g.e.*, s. 188-190.

¹⁹³ [https://www.treccani.it/enciclopedia/megollo-lercari_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/megollo-lercari_(Dizionario-Biografico)/) (E.T. 07.02.2022)

¹⁹⁴ Kurşanskis, "a.g.m.", s. 123.

¹⁹⁵ Baş, *a.g.e.*, s. 89. Bugünkü Samsun İli'ne bağlı Çarşamba İlçesi'ndeki Taşlıköy olabilir.

¹⁹⁶ Ayan, "a.g.m.", (2012), s. 31.

Bayram Bey'in tarih sahnesindeki bilinen ilk faaliyeti 2 Ekim 1313 senesinde Trabzon Rum İmparatorluğu'na ait bir Pazar yerini basması olmuştur.¹⁹⁷ Bu Pazar yeri hakkında bir bilgi yoktur. Fakat Panaretos tarihine şöyle bir not düşmektedir;

*“Παριόμης [Bayram] 2 Ekim 6822 [1313] Σαλί ακşamύ τζέργα [çergi, çadır tezgâhlarını] ele geçirdi.”*¹⁹⁸

Panaretos, Haziran 1319 tarihinde Sinop'ta bulunan Türklerin Trabzon'da büyük bir yangın çıkardığını ve tüm evlerin yandığından da söz etmektedir.¹⁹⁹

Bayram Bey'in 1313'te yaptığı baskın sonuç getirmeyince 30 Ağustos 1332 tarihinde Trabzon'a karşı Hamsiköy'e (Palaiomatzoka) büyük bir ordu ile harekete geçti. Bayram Bey burada başarılı bir sonuç elde edememiş ve ordusunun büyük bir kısmını kaybetti. Atlarının çoğu Trabzon tarafından ele geçirildi.²⁰⁰ Bayram Bey'in bu dönemde Trabzon Rum İmparatorluğu'na karşı başka devletlerle diplomaside bulunduğunu görmekteyiz. Panaretos, Hamsiköy'e yapılan saldırıda Bayram Bey'in, Gürcüler ile müttefik olduğunu belirtmiştir.

*“... Bayram Bey Gürcü ordusu ile Asomot'a kadar gelir. O sırada çok sayıda Türk öldü, geride kalanlar geri çekildiler. Türklere ait çok sayıda at ele geçirildi. Bu olay 6840 (1332) yılında Ağustos ayında meydana geldi.”*²⁰¹

İlhanlı Devleti hükümdarı olan Ebû Said Bahadır Han 1335 tarihinde varis bırakmadan öldüğünden devlet yönetimi bölgesel hanedanların eline geçmiştir.²⁰² Bunu fırsat olarak gören Anadolu'da bulunan beylikler bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bu durum Anadolu'nun siyasi yapılanmasında önemlidir.

Trabzon Rum İmparatorluğu 1336 tarihinde Temürtaş'ın oğlu Şeyh Hasan'la Trabzon yakınlarında bulunan Mintriya'da (Boztepe) karşı karşıya geldiler. Şeyh Hasan burada mağlup oldu. Daha sonra Akkoyunlu Türkmenler 1341 ve 1343

¹⁹⁷ Sümer, *Çepniler*, s. 13; Demir, *Hacıemiroğulları Beyliği*, s. 61. Hahanov, Panaretos'un verdiği tarihi 1316 olarak hesaplamıştır. (2 Ekim 6825, “1316”)

¹⁹⁸ Bryer, “Rumlar ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası”, s. 217.

¹⁹⁹ Hahanov, *a.g.e.*, s. 67.

²⁰⁰ Bryer, “Rumlar ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası”, s. 217-218.

²⁰¹ Hahanov, *a.g.e.*, s. 67.

²⁰² Abdülkadir Yuvalı, “İlhanlılar”, *DİA*, C. XXII, İstanbul, 2000, s. 104.

tarihlerinde Trabzon üzerine saldırıya geçtiler. Ancak bu seferler iki tarafa da zarar vermiş ve Türkmenler elleri boş geri dönmüşlerdir.²⁰³

Trabzon'da 1347 senesinde veba salgını yayılmaya başladı. Neredeyse Trabzon halkının tamamına bulaşmış durumdaydı ve beş kişiden ancak biri kurtulabilmişti.²⁰⁴ Aynı tarihte Bayram Bey, Fatsa, Ünye ve Niksar'a giden dağlık yolu ele geçirdi ve böylece bölgede önemli bir nüfusa sahip oldu. Bayram Bey artık Trabzon Rum İmparatorluğu'na karşı büyük bir tehdit oluşturuyordu.²⁰⁵ Bunu fırsata çevirmek isteyen Bayram Bey sonraki sene Erzincan Valisi Gıyaseddin Ahi Eyne (Ayna) Bey, Bayburt Valisi Rikabdar Mehmet Bey, Akkoyunlu Tur Ali Bey, Suriye'deki Türkmen beyliklerinden Bozdoğan Bey ile birlikte Trabzon'u üç gün boyunca kuşattılar. Bu sefer sonucunda büyük kayıplar veren Türkmenler ricat etmek zorunda kaldılar.²⁰⁶

Trabzon'a yapılan 1348 seferinden sonra azalan nüfuslarını ve güçlerini tekrardan toplamak için III. Aleksios (1349-1390) hanedanındaki kızları Türk beylerine gelin verip akrabalık kurmaya ve böylece barış sağlayıp gücünü toparlamaya çalışıyordu. 1352 tarihinde imparator, kız kardeşi olan Maria'yı Tur Ali Bey'in oğlu Kutlu Bey (1362-1388) ile evlendirdi.²⁰⁷ Bu tarihten sonra Bayram Bey hakkında bir bilgi yoktur.

III. Aleksios'un (1349-1390), Ocak 1357 tarihinde Bayramlı Beyliği'ne saldırdığı görülür. 1352-1357 tarihleri arasında Bayram Bey'in vefat ettiği anlaşılmaktadır. Bayram Bey'in tarih sahnesinde olduğu sürede bölgesinde bulunan Türkmenleri toparlayıp teşkilatçı bir anlayış içerisinde nizama soktuğu söylenebilir.²⁰⁸ Bu nedenden dolayı beyliğin kuruluşunu ve çevrede bulunan yerleşim yerlerinin kendi adıyla anılmasından onun Ordu yöresi için önemli bir Türkmen beyi olduğunu anlaşılmaktadır.

²⁰³ Hahanov, *a.g.e.*, s. 68-72. Panaretos, Amidli Türkler olarak yazmıştır.

²⁰⁴ Fallmerayer, *a.g.e.*, s. 178.

²⁰⁵ Baş, *a.g.e.*, s. 89; Bryer, "Rumlar ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası", s. 199.

²⁰⁶ Bryer, "Rumlar ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası", s. 202; Hahanov, *a.g.e.*, s. 73; Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar...*, s. 248-249; Sümer, *Çepniler*, s. 14.

²⁰⁷ Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, C. II, İstanbul, 1989, s. 270-271; Tihranî, *a.g.e.*, s. 20; Hahanov, *a.g.e.*, s. 75.

²⁰⁸ Ayan, "a.g.m.", (2012), s. 32.

Muhtemelen Bayram Bey'in mezarı Mesudiye Kale Köyü'nde bulunan harabe halindeki kümbetlerin birindedir.²⁰⁹ Buna neden olan düşünce beylik liderlerinin gömülü olduğu üç adet kümbet vardır. Aslı iki katlı olan bu kümbetlerin üst kısımları yıkılmıştır. Esas mezarın bulunduğu alt kısmı ise günümüze kadar gelebilmiştir. İç kısmı altıgen şeklindedir.²¹⁰ Mezar anıtlarının birinde günümüze kadar ulaşmış olan Arapça kitabede;

“*Fi Şehr-i Rebi-ül evvel Sene-te / Sitte (tin) (va) erbain ve Samanimaye / Fi Hicret- innebeviyye*” tercümesi “*Peygamberin Hicretinin / Sekizyüzkırkaltı / Senesinin Rebiülevvel ayında*”. Mezarda yatan kişinin 4-5 Ağustos 1442 senesinde vefat ettiği anlaşılmaktadır.²¹¹

Kale Köyü'nde beylik ailesine ait saray kalıntısı (Saray Deresi Mevkii), hamam ve otlak (Beyseki Köyü) bulunmaktadır.²¹²

2.2.5. Hacı Emir İbrahim Bey

Bayram Bey her ne kadar kurmuş olduğu beyliğe kendi ismini verse de özel hayatı hakkında tarihi kayıt bulunamamaktadır. Onun yerine oğlu olan Hacı Emir İbrahim Bey'in geçtiği söylenebilir.

III. Aleksios ve Panaretos'un bulunduğu imparatorluk heyeti Giresun'da (Kerasunt) milat bayramı (yeni yıl) ve Yason'da (Cape Jason, Iazon) İsa Peygamber'in doğuşu (6 Ocak Yortusu, Epifani) törenlerine katılmak için 19 Aralık 1357 tarihinde Trabzon'dan Limniya'ya hareket ettiler. III. Aleksios tören sırasında Yason'daki manastırda kalmıştı. Bu sırada suçu belli olmayan 14 Türkmen'i öldürdü. Üç ay gibi bir süreden sonra Trabzon'a geri döndüler.²¹³ III. Aleksios'un kış dönemi Canik sahil şeridinde bu kadar rahat hareket etmesi Çepnilerin kışlak için yaylara çekilmiş olmasından kaynaklı olmalıdır.

²⁰⁹ Demir, *Hacıemiroğulları Beyliği*, s. 67.

²¹⁰ Baş, *a.g.e.*, s. 89.

²¹¹ Yaşar Çoruhlu, Ömer Çakır, “Ordu'nun Mesudiye İlçesi / Kale Köyü'nde Bir Türkmen Kalesi, Mezar Taşları ve Üç Mezar Anıtı”, *Tarih Dergisi*, S. 36, (2000), s. 83-85.

²¹² Baş, *a.g.e.*, s. 90.

²¹³ Charles Lebeau, *Histoire du Bas-Empire XX*, Chez Firmin Didot Frères, Paris, 1836, s. 494; Bryer, “Rumlar ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası”, s. 199; Hahanov, *a.g.e.*, s. 75; Baş, *a.g.e.*, s. 89. “Limniya” bugünkü Samsun iline bağlı Çarşamba ilçesindeki Taşlıköy olabilir.

Hacı Emir İbrahim Bey, babasının izinden giderek akınlarını Trabzon Rum İmparatorluğu üzerine yapmaya devam etti. Yason'da idam ettirilen 14 Türkmen'in de intikamını almak için olsa gerek ki 13 Kasım 1357 tarihinde çok sayıda akıncı ile Maçka'ya (Matzouka) saldırdı. Burada çok sayıda esir ve hayvan ele geçirildi. Hamsiköy'den Dikaisimon'a kadar olan yerleri yağmaladılar.²¹⁴ Bölgede bulunan tarım ürünlerini ve depoları harap ettiler.²¹⁵ Böylece Hacı Emir İbrahim Bey'in Trabzon'un içlerine kadar rahatlıkla girdiğini söylenebilir.

Trabzon Rum İmparatorluğu, devletin bekası, biraz nefes almak ve bölgede barışı sağlamak için çevresinde bulunan beylikler ve devletlere Komnensos hanedanında bulunan kızları Türk beyleri, Moğol ve İlhanlı hanlarıyla evlendiriyordu. Akkoyunlu Kutlu Bey ile altı yıldır evli olan Maria akrabalarını ziyaret etmek için 22 Ağustos 1358 tarihinde Trabzon'a geldi. III. Aleksios 29 Ağustos 1358 tarihinde I. Basileios'un kızı olan Theodora'yı, Hacı Emir İbrahim Bey ile evlenmesi için gönderdi.²¹⁶ Maria, Trabzon'da bulunduğu sürede Theodora'ya Türkmen geleneklerini öğretmiş olabilir. Bu evlilik ikili arasında ittifak oluşturmuştu. Sahil kıyısında bulunan Ünye bu evlilikten sonra tekrar Trabzon Rum İmparatorluğu hakimiyetine girdi. Demir madeni ve bina yapımında kullanılan yığma taş kaynağı olan bu yer 1404 tarihine kadar Trabzonluların elinde kaldı.²¹⁷

Bu evlilikten Giresun fatihi olacak Süleyman Bey dünyaya geldi. Akraba yakınlarına bakacak olursak III. Aleksios, Süleyman Bey'in dayısıdır.²¹⁸ Lakin akraba ilişkileri ile idari ilişkilerin ayrı tutmuştur.

III. Aleksios 13 Aralık 1361 tarihinde Panaretos'un bulunduğu bir heyet ile Hacı Emir İbrahim Bey'in "Kale Evine" (οσπιτοκαστρον) resmi bir ziyarete geldi. Hacı Emir İbrahim Bey bu heyeti Giresun'da karşılayıp uğurlamasına dayanarak Panaretos olayı abartılı bir şekilde "*tabiri caizse Türkler kölelerimiz haline gelmiştir*" ifadesiyle anlatmıştır. Böyle politik bir ziyarette kimin kime gideceği vb. protokol bakımından önemli hadisedir. Kutluk Bey ve Maria Trabzon'u ziyarette bulunurken

²¹⁴ Hahanov, *a.g.e.*, s. 79; Lebeau, *a.g.e.*, s. 494. Trabzon Cevzili olması muhtemeldir.

²¹⁵ Ayan, "a.g.m.", (2012), s. 33.

²¹⁶ Hahanov, *a.g.e.*, s. 80; Lebeau, *a.g.e.*, s. 495; Fallmerayer, *a.g.e.*, s. 195.

²¹⁷ Bryer, "Rumlar ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası", s. 200.

²¹⁸ Sıtkı Çebi, *Ordu Tarihi ve 50. Yılda Ordu Şehri*, Ordu Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Ordu, 1973, s. 29.

III. Aleksios ise Hacı Emir İbrahim'in yanına gitmiştir. Aslında Aleksios kendi çıkarı uğruna bölgedeki hareketli Türk akınlarının nabzını tutuyordu.²¹⁹

Doğu Karadeniz'de 1362 tarihinde görülen veba salgın nedeniyle çok sayıda insan hayatını kaybetti.²²⁰ Trabzon çevresinde bulunan Türkmen beyliklerinde bu durumun etkisi tam olarak tespit edilememiştir. III. Aleksios 1363 tarihinde Kutlu Bey ile veba nedeniyle görüşmemiştir. Çünkü Akkoyunluların içinde veba yaygınlaşmıştı.²²¹

Trabzon Rum İmparatorluğu çevresinde bulunan Türklerin akınlarına maruz kalıyordu. Kılıçarslan (Selçuklu hanedanından Eretnalı naib, Koyulhisar'da yönetici) Ocak 1369 senesinde²²² Trabzon Rum İmparatorluğu'na ait olan Gümüşhane'nin Bahçecik (Golacha) üzerine akınlar düzenledi ve burayı yağmaladı.²²³

III. Aleksios Mayıs 1370 tarihinde yanında az sayıda asker ile Marmara'dan (Trabzon'un kuzeyinde bir yer) Parhariya (?) gitmek için yola çıktı. 21 Mayıs günü 500 atlı ve 300 piyadeden meydana gelen Türk kuvvetleri ile karşılaştı. III. Aleksios yanındaki 100 süvari ile Türklerle girdiği savaşı kazanmıştır.²²⁴

III. Aleksios, Hacı Emir İbrahim Bey ile kurduğu akrabalık ilişkisinde istediğini elde edemediğinden evlilik siyasetinden vazgeçmiştir. Yeni politika olarak "Türk'ü Türk'e" karşı kırdırma yöntemini benimsemeye başladı.²²⁵ Bu sırada bölgedeki devletlerde idari ve askeri hareketlilik mevcuttu. 1379 senesinde Niksar'a saldıran Kadı Burhaneddin (ö. 1398) ile Eretna Beyi Alâeddin Ali'nin (ö. 1397-98) kuvvetlerini bozan Taceddin Bey, Eretna Devleti'ne vergi vermeyi kesmiş ve aynı sene bağımsızlığını ilan etmişti. Taceddinoğulları üzerine ikinci defa düzenlenen Eretna seferini komşusu olan Amasya Emiri Hacı Şadgeldi'nin (ö. 1381) yardımıyla

²¹⁹ Hahanov, *a.g.e.*, s. 81; Lebeau, *a.g.e.*, s. 496; Bryer, "Rumlar ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası", s. 200; Demir, *Hacıemiroğulları Beyliği*, s. 69.

²²⁰ Hahanov, *a.g.e.*, s. 81; Lebeau, *a.g.e.*, s. 497; Bryer, "Rumlar ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası", s. 220-221.

²²¹ John E. Woods, *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, (Çev: Sibel Özbudun), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s. 75.

²²² Göde, *a.g.e.*, s. 104-105.

²²³ Hahanov, *a.g.e.*, s. 85; Lebeau, *a.g.e.*, s. 501; Bryer, "Rumlar ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası", s. 222.

²²⁴ Hahanov, *a.g.e.*, s. 85; Lebeau, *a.g.e.*, s. 501; Bryer, "Rumlar ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası", s. 222. Bu konu hakkında Panaretos dışında bir bilgi mevcut değildir. Fakat Panaretos burada elde ettikleri galibiyeti abartılı bir şekilde de yazmış olabilir.

²²⁵ Ayan, "a.g.m.", s. 34.

püskürttü.²²⁶ 1381 senesinde Kadı Burhaneddîn, Eretna Devleti'ne (1327-1381) son verdi.²²⁷

Bu olayların bir sonucu olarak Trabzon Rum İmparatorluğu Taceddin Bey ile yakınlaşma çabasına girdi. İki taraf arasında karşılıklı görüşmeler başladı. Ekim 1380-1379 tarihinde Prenses Eudokia (Eudocie), Taceddin Beyle evlendirildi.²²⁸ Anlaşılacağı üzere Trabzon'un buradaki asıl amacı Hacı Emir İbrahim Bey'e karşı bir denge sağlamaktı. Bu evlilikle birlikte Limniya dolaylı olarak Trabzon Rum İmparatorluğu'nun kontrolüne bırakıldı.²²⁹ Taceddin Bey ise Bayramlı Beyliği'nin aleyhine hareket ederek doğuya doğru genişleme politikası yürütmeye başladı.

III. Aleksios 1380 tarihinde Bayramlı Beyliği üzerine harekete geçti. Tirebolu bölgesine gelerek askerlerini ikiye ayırdı. 500 kişilik piyadeyi Harşit Irmağı'nın (Philabonites) kenarından denize 11-12 km uzaklıkta olan Türklerin elindeki Bedrama (Petroma) Kalesi üzerine gönderdi. III. Aleksios ise atlılar ve geri kalan piyadelerle Harşit Irmağı'nı takip ederek güneye doğru ilerledi. Türklerin kışlaklarına, yaylalarına saldırarak birçok Türkü katledip Rum esirleri kurtardı.²³⁰ Ayrıca Vakfikebir'de Türklerin eline geçen gemileri geri almayı başardı.²³¹ Bedrama'dan gelen askerler ise Kürtün ve Süme Kalesi çevresine akınlar düzenleyerek burada yağma ve katliam yaptılar.²³²

Yukarı Kelkit Vadisi'nde yaşayan Çepniler 1380 tarihinden itibaren kuzeye doğru ilerleyip Tirebolu'nun az doğusunda Karadeniz'e dökülen Harşit Irmağı çevresi ile bu dereye yakın yerlere yerleştikleri ve kışlaklarını da Yukarı Harşit'e kurdukları görülmektedir.²³³

Hacı Emir İbrahim Bey 1387 tarihinde ciddi bir hastalığa yakalandı. Kendi hayatından umudunu kesti ve ölümü beklemeye başlamıştı. Beyliğin bekasını düşündüğünden dolayı çocukları arasında husumeti engellemek için ölümünden önce yerine geçecek olanı seçmeye karar verdi. Bu duruma kendi isteğine en uygun kişi

²²⁶ Sait Kofoğlu, "Tâceddinoğulları", *DİA*, C. XXXIX, İstanbul, 2010, s. 344.

²²⁷ Göde, *a.g.e.*, s. 134.

²²⁸ Hahanov, *a.g.e.*, s. 90.

²²⁹ Ayan, "a.g.m.", s. 34.

²³⁰ Sümer, *Tirebolu Tarihi*, s. 41; Hahanov, *a.g.e.*, s. 90.

²³¹ Yediyıldız, *Hacıemiroğlu Beyliği'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordu Tarihinden İzler*, s. 52.

²³² Bryer, "Rumlar ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası", s. 223-224.

²³³ Sümer, *Çepniler*, s. 14-15.

büyük oğlu (erşed-i evlad) olan Süleyman Bey'i seçti. Böylece beylik vazifesinden feragat etmiş olacaktı. Bezm u Rezm'e göre Hacı Emir İbrahim Bey, akrabalarını ve beyliğin ileri gelenlerini çağırarak şöyle dedi:

*Her yaratığın sonu ölümdür. O herkesin içmesi gereken bir şerbet, her canlının er geç yudumlayacağı bir yudumdur. Hastalık onun sebeplerinden ve alametlerinden biridir. Ben şimdi ölümün eşiğindeyim. Dil sayfama sessizlik harfi konmadan, hayat defterime azil çizgisi çekilmeden yerime geçecek (kaimmakam) veliahdımı sizin içinizden seçeyim, halkın idaresini ve işlerini yoluna koyacak birini tayin edeyim de ölümünden sonra emirlik makamına otursun, sizin durumunuzun iyileşmesi ve geçiminizin sağlanması için çaba harcasın! Sizi Yönetme ve koruma işini üzerine alsın! Bunu yaparsam oğullarım arasında kavga çıkmaz ve o kavga ayrılık ve karışıklığa sebep olmaz. Zarar ziyana uğrayarak durumunuz bozulmaz.*²³⁴

Hacı Emir İbrahim Bey'i dinleyen kişiler düşüncesini onaylayarak beylik makamını Süleyman Bey'e verdi. Halkın tanınmış kişileri ona biat etti. Eğer Hacı Emir İbrahim Bey'in hastalığı iyileşse dahi sözünden dönmeyeceğini ve kendisinin köşeye çekilerek elini yönetimden çekeceğini, Allah'a ibadet ederek günlerini geçireceği konusunda söz verip ant içti. Orada bulunan herkes bu konuda görüş birliğine varılmıştır.²³⁵

2.2.6. Süleyman Bey

Hacı Emir İbrahim Bey hasta yatağa düştüğünde söz vererek oğlu Süleyman Bey'i tahta geçirdiği zaman durumu pek iyi değildi. Fakat ilerleyen günlerde hastalığı geçmeye ve eski gücüne kavuşmaya başladı. Verdiği sözü unutarak etrafa emir vermeye ve oğlunu beylik makamından azletmeye çalışıyordu.²³⁶ Süleyman Bey, kendine olan özgüveninden ve ileri görüşlülüğünden dolayı azledilmeye gönlü razı olmadı.²³⁷

Hacı Emir İbrahim Bey kendi arzusuyla beyliği oğluna verirken halkın önde gelenleri buna biat etmesini istemişti. Bu yüzden onun bu tavırlarını gören halkın büyükleri ve ileri gelenleri yeminlerini unutmamıştı.²³⁸ Süleyman Bey'in görevini layıkıyla yaptığından dolayı kılıç ve kalem (seyf ü kalem) ehli biri olduğunu göz önüne alarak onun tarafında yer aldılar. Hacı Emir İbrahim Bey'in beylik makamı

²³⁴ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 323-324.

²³⁵ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 324.

²³⁶ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 324.

²³⁷ Ayan, "a.g.m.", s. 36.

²³⁸ Yıldırım, "a.g.t.", s. 71-72.

ısrarı üzerine baba oğul arasında kavga çıkmasına neden oldu.²³⁹ Süleyman Bey beyliği geri vermeyeceğini belli ettiği zaman babası Hacı Emir İbrahim Bey kendisine bağlı komutanlarla harekete geçti. Hasta yatağında ortaya çıkmasından korktuğu iç savaşa kendisi neden oldu.²⁴⁰

Bayramlı Beyliği kendi içinde beylik kavgası ile uğraşırken bunu fırsat bilen Taceddin Bey topraklarını genişletebilmek için saldırılarda bulunmaya başladı. İki defa askerleri ile Süleyman Bey üzerine yürüdü ise de başarılı olamadı. Mutlak zafer için üçüncü defa asker topladığı haberini alan Süleyman Bey, bölgenin siyasi hakim gücü olan Sivas Hakimi Kadı Burhaneddîn'den yardım talep etti.²⁴¹ Kadı Burhaneddîn bu talebi kabul ederek ülkesinin alimlerinden Şeyhülislam Yar Ali Çelebi'yi (ö. 1415)²⁴² bir mektupla birlikte Taceddin Bey'i ikaz etmesi için elçi olarak gönderdi.²⁴³

Duydum ki, hiçbir sebep yokken Süleyman Bey'in ülkesine saldırıp, birkaç defa savaşa tutuşmuşsun. Onların atalarından miras kalmış mülküne göz dikip düşmanlık ve kavga yolunu tutmuş, dostluk ve kardeşlik haklarını çiğnemişsin! Bu hareketin bana çok kötü ve çirkin geldi. İyi huyundan ve temiz tabiatından beklenen şeylerin tersini yaptın.

Eğer onunla babası arasında anlaşmazlık çıkmış, kavga başlamışsa dürüstlüğü'nün yolu, kardeşliğin ve yiğitliğin şartı, nasihat ve öğütle araya girip, güzel sözler ve tatlı dille onların arasındaki tozu kaldırmak ve ikiliği gidermek, iki tarafın arasını bulmak, hasımları barıştırmak için bütün çaba ve gayreti göstermek, aralarına düşen perdeyi ortadan kaldırıp, fitne ve fesattın bir parçası olmamak, onları kin ve nefretten uzaklaştırmak isteyip, onların malına ve canına saldırmayı kendine uygun gördün. Sana düşen şey, iyilik yapmıyorsan, kötülük de yapma! Barış yerine kavgayı tercih etme! Kendi vilayetinle yetinip onlarınkine göz dikme! Elini savaş ve kavgadan çek ve bu konuda yemin et! Eğer bu dediklerimin aksine davranır, ayağını yiğitlik ve mertlik yolundan çıkarırsan, biz ona yardım edip onu destekleriz ve onun tarafından yerimizi alırız. Ondan sonra sana bir kötülük gelirse, veya ondan bir zarar görürsen, onun bizim davranış ve hareketlerimizden değil, kendi zulüm ve zorbalığından doğacağını anla! O işin bizim arsızlık ve zalimliğimizden değil küstahlığından ve akılsızlığından kaynaklanacağını bil.²⁴⁴

Yâr Ali Çelebi bu elçilik görevini yerine getirmek için yola çıktığında Ramazan'ın son günleriydi. Taceddin Bey, kendisine yöneltilen bütün şartları kabul etti ve and içti. Hatta kendi adına sevgend-nâme (yemin) vererek bu mektuba resmi olacak bir cevap verdi.²⁴⁵

²³⁹ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 324-325.

²⁴⁰ Demir, *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Alt Yapısı (Tarih-Etnik Yapı-Dil-Kültür)*, s. 75.

²⁴¹ Eğilmez, Yıldırım, "a.g.m.", s. 324.

²⁴² <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/yar-ali-celebi> (E.T. 15.02.2022)

²⁴³ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 325.

²⁴⁴ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 325-326.

²⁴⁵ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 326.

Mektubu incelediğimiz zaman güçlü bir devletin kendinden küçük bir devlete verdiği diplomatik bir nota hatta bir ultiatom halindedir. Çünkü mektubun başlarında ögütlerde ve siyasal bildirilerde bulunmaktadır. Daha sonra denilenlerin dışına çıkıp Bayramlı Beyliği'ne saldırıda bulunması üzerine askeri olarak kendisinden de karşılık almasını öne sürerek bir ultiatom niteliği taşımaktadır. Taceddinoğulları'nın, Candaroğulları'na yakın olması nedeniyle bölgesel çapta bir güç yarışı ortaya çıkmıştır. Taceddin Bey'in iki seferinin başarısız olmasına rağmen tekrardan sefere hazırlanması ilk olarak Trabzon ile akrabalığından destek alması, ikinci olarak Candaroğulları ile olan ilişkisinden güç alarak topraklarını genişletmek uğruna saldırıya hazırlanmasına neden olmuştur. Kadı Burhaneddin ise Bayramlı Beyliği için savaşı göze alması bölgesel bir dengenin oluşması için olabilir.

Bu olaydan sonra Süleyman Bey ile Kadı Burhaneddin arasında çok iyi ilişkiler kuruldu. Karşılıklı olarak bir güven ortamı sağlanmasına neden olmuştur.²⁴⁶

Elçi Yâr Ali Çelebi daha Sivas'a dönmeden Taceddin Bey verdiği yemini unuttu.²⁴⁷ Kadı Burhaneddin'in ikazını dinlemeyerek 24 Ekim 1386-7 tarihinde 12.000 kişilik ordusu ile Süleyman Bey'in topraklarına doğru hareket etmeye başladı.²⁴⁸ Mithat Baş'a göre iki taraf Mesudiye ve Reşadiye sınırları içinde bulunan Erdembaba yöresinde karşı karşıya gelmiştir. Bu çıkarımına ise alan çalışması sırasında burada "binlerce mezar" olduğunu ve yörenin halkının "burada iki ordu savaşmış, kardeş kardeşi öldürmüş" şeklindeki söylenceleri üzerinde durmaktadır.²⁴⁹

Taceddin Bey ile Süleyman Bey'in ordu sayıları hakkında farklı görüşler vardır. İki tarafında III. Aleksios'un damadı olması üzerine olayı aktaran Panaretos olmuştur. Ancak çevirilerinde farklılıklar gözükmektedir. Hahanov'a göre saldırıda ilk ölen kişi Taceddin Bey olmuştur. Askerlerinden 600 kişi öldürülüp, diğer kalan askerin atlarını ve silahlarını bırakıp kaçmıştır.²⁵⁰ Lebeau; Chalybia'ya girerken önce Taceddin Bey düşmüştür. Yanında bulunan altı adamın öldürülmüş ve geri kalanların ise çok sayıda at ve silah bırakarak yarı çıplak kaçmıştır şeklinde olayı anlatmıştır.²⁵¹ Bryer;

²⁴⁶ Baş, *a.g.e.*, s. 92.

²⁴⁷ Kazım Dılcimen, *Canik Beyleri*, Ahali Matbaası, Samsun, 1940, s. 26-27.

²⁴⁸ Hahanov, *a.g.e.*, s. 91; Lebeau, *a.g.e.*, s. 505; Bryer, "Rumlar ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası", s. 224.

²⁴⁹ Bölgedeki çatışmanın söylence derlemesi için bakınız. Baş, *a.g.e.*, s. 92-93.

²⁵⁰ Hahanov, *a.g.e.*, s. 91.

²⁵¹ Lebeau, *a.g.e.*, s. 505.

Taceddin Bey'in oracıkta parçalanarak öldürülmüştü. Askerlerinden 3.000 kişi katledilmişti. Kalanlar ise silahlarını bırakarak kaçmıştı ve 7.000 at ve sayısız miktarda silah kaybedildiğini ifade etmiştir.²⁵²

Bu olay hakkında bilgi veren diğer eser Bezm u Rezm; Süleyman Bey'in, Taceddin Bey'in askerlerini köşeye sıkıştırmış ve büyük zararlar vererek 500 atlısı ile birlikte Taceddin Bey'i öldürüldüğünü, onun yeminini tutmadığından dolayı Allah tarafından felakete uğradığını aktarmıştır.²⁵³

Kadı Burhaneddin bu durumu fırsat görerek çatışma çıkmadan Niksar'ı ele geçirdi. Fakat Kadı Burhaneddin burada hazıra konmuş gibi davrandı. Asıl mesele Taceddin Bey ile Süleyman Bey arasındaki husumetti. Savaşan ve kazanan da Süleyman Bey idi. Anlaşılacağı üzere Süleyman Bey bu olaydan sonra Kadı Burhaneddin'e tabi oldu.

Kadı Burhaneddin, Niksar'ı ele geçirdikten sonra Reşadiye (İskefsir) Kalesi üzerine gitti ve ele geçirdi. Kadı Burhaneddin geceyi orada geçirdi. "*Sabah olunca kaleyi, içindeki zahireyi, kıymetli eşyayı, malları ve içinde yaşayan insanları Süleyman Bey'e ikta edip bağışlayarak (resm-i suyurgal)*²⁵⁴ *Niksar'a geri döndü*".²⁵⁵ Kadı Burhaneddin, Niksar'a geri döndüğünde Erzincan Emiri Mutahharten (1379-1403)²⁵⁶ bunu fırsat bilerek Sivas'a saldırmak için hazırlık yapmaya başladı. Bunu duyan Kadı Burhaneddin, Süleyman Bey'den bağlılık şartlarına göre yardıma gelmesini istedi.²⁵⁷

Süleyman Bey bağlılığının bir göstergesi olarak Sivas'a geldi. Ancak ondan önce davranan Emir Mutahharten, Sivas yakınlarına gelmişti. Esterâbâdî olayı anlatırken mevsimlerden kış olup, şiddetli kar ve tipinin olduğundan bahseder. Zor hava koşullarına rağmen Kadı Burhaneddin çadırını şehir dışına kurdurarak ordusu ile Mutahharten üzerine yürüdü. Lâkin savaşı göze alamayan Mutahharten askerleri ile

²⁵² Bryer, "Rumlar ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası", s. 225.

²⁵³ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 326-327.

²⁵⁴ Kazım Paydaş, "Moğol ve Türk-İslâm Devletlerinde Suyurgal Uygulaması", *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 39, (2006), s. 195-218. Devlet hizmetinde bulunan yüksek askerlere, büyük başarılar karşılığı ve mükafat olarak emlak ve arazi temlik yapılmıştır. Bu gibi araziye Türkçe "*kopi*" denilmiştir. Selçuklular'da bu nevi kapılara Arapça olarak "*iktâ-i temlik*" denilmiştir. Temlik, ikta ve tımarların verilmesi keyfiyeti, İlhanlılar'da ve diğer Moğol uluslarında, Uygurca suyurgamak sözünden alınarak, "*suyurgal*" tabiriyle ifade edilmiştir. Suyurgal, hükümdarın bir kimseye bağışta ya da hibede bulunması bir başka ifade ile armağan vermesidir.

²⁵⁵ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 327-328.

²⁵⁶ İsmet Miroğlu, "Erzincan", *DİA*, C. XI, İstanbul, 1995, s. 319.

²⁵⁷ Ayan, "a.g.m.", s. 36.

birlikte geri çekildi. Savaşı engelleyen olaylardan birincisi Süleyman Bey'in hızlı bir şekilde yardıma gelmesi, ikinci olarak ise mevsimin kış olması etkilemiştir.²⁵⁸

Yapılan görüşmelerde ve anlaşmalarda Süleyman Bey'in adı geçmektedir. Babası olan Hacı Emir İbrahim Bey'in 1386 senesinden itibaren beylik üzerinde bir etkisi kalmadığı açıkça söylenebilir.²⁵⁹ Baba-oğul kavgası tam olarak nasıl bittiği bilinmemektedir.

Sivas şehri 1388 senesinde Memlûkluler'in saldırısına maruz kaldı. Bu durumu fırsat bilen bölgedeki; Emir Ahmed (Amasya), Emir Mutahharten, Kayseri Kalesi Sahibi Cüneyd ve Osmanlılar, Kadı Burhaneddîn'e karşı ortaklaşa bir saldırıda bulundular. Kırk gün kadar devam eden muhasara sırasında Süleyman Bey ise ittifak tarafına katılmış ve Niksar sınırına kadar ilerledi. Bölgedeki siyasi hareketlilik ve Osmanlı'nın Anadolu'da güç kazanmaya başlamasıyla dengelerin değişmesi Süleyman Bey'i Kadı Burhaneddîn'den ayrı hareket etmeye zorlamıştır.²⁶⁰

Süleyman Bey'in Ordu yöresindeki faaliyetleri hareketlilik kazanmaya başladı. Beylik merkezini Mesudiye'nin Kale Köyü'nden günümüz Ordu şehir merkezinden 4 km güneydoğusunda bulunan Eskipazar'a taşıdı. XIV. yüzyılın sonlarında yapılmış olan Bayram Bey Camii ve çevresinde bulunan harabeler günümüze kadar ulaşmıştır.²⁶¹ Süleyman Bey batıdan gelecek olan saldırıları bertaraf ettiği için beyliğin genişleyebileceği yer olarak Trabzon Rum İmparatorluğu'nu görmüştür. III. Aleksios'un evliliklerle başlayan "*Türk'ü Türk'e kırdır*" dönemi böylece sona ermiştir.

Bayramlı Beyliği'nde bu değişiklikler olurken diğer taraftan Osmanlı Devlet'i askerlerini Rumeli'ye geçirmişti. Bunu fırsat olarak gören Kadı Burhaneddîn kendine

²⁵⁸ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 329; Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*, s. 92.

²⁵⁹ M. Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, TTK, Ankara, 2002, s. 358.

²⁶⁰ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 343.

²⁶¹ Ali Baş, "Eskipazar'daki Türk Devri Yapıları", *S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, S. 11, (1997), s. 100-101. Emel Esin, "Orduğ (Başlangıçtan Selçuklulara Kadar Türk Hakan Şehri)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 10, (1968), s. 135-136. Yediyıldız, *Hacıemiroğlu Beyliği'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordu Tarihinden İzler*, s. 114. "Ordu" kavramının kelime anlamı olarak eski Türk devletlerinde kağanın oturduğu çadır, köşk veya kalenin bulunduğu yere verilen isimdir. Tarihi süreçte baktığımızda bazen "ordu"nun bir şehir içine yerleştiğini ya da "ordu"nun etrafına yeni şehir kurulduğunu görürüz. Osmanlı Devleti zamanında yapılan Tahrir Defter'lerine göre Eskipazar'ın adı "*Bölük-i Niyabet-i Ordu be-ism-i 'Ulvi'*" olarak geçmektedir. Burada adı geçen "*Bölük*" kelimesi askeri bir birimi ifade etmek için kullanılmıştır. Anlaşılacağı üzere buraya Türk şehir geleneğinde olduğu gibi belirli bir ordu yerleştirilmiştir. "*Ulvi'*" ise buraya yerleşenlerin Bayram Bey'in oymağından olanları göstermek içindir.

itaatsizlik yaparak Osmanlı'ya tabii olan Canik bölgesindeki beylerin üzerine harekete geçti. Burada bir kale inşasına başlayarak hakimiyetini yeniden tesis etmek istedi. Bölgede bulunan Türkmen beyleri, Süleyman Bey, Savcı Bey ve Mahmud Bey bir ittifak kurdular. Fakat güçlü bir yapı oluşturamadan dağılmak zorunda kalmışlardı. Süleyman Bey ise kendini affettirmek için kardeşini kıymetli hediyelerle Kadı Burhaneddin'e gönderdi. Tekrar itaatini bildirmiş ve hanedanından güzel bir kızı Kadı Burhaneddin ile evlendirip bunu resmileştirmek istedi. Develi Kalesi muhafızı olan Feridun bölgede birtakım entrikalar oluşturarak Süleyman Bey'in isteğini gerçekleştirmesini engelledi.²⁶² Bu olayların yaşanmasıyla birlikte bölgedeki öncelik Türkmen beyliklerinin eline geçti ve Kadı Burhaneddin bunu kabullenmek zorunda kaldı.²⁶³

Trabzon Rum İmparatorluğu kurulduğu yıllarda iki önemli şehri vardı. Bunlardan biri Trabzon diğeri ise Sinop'tu. Sinop'un kaybedilmesinden sonra ikinci başkenti diyebileceğimiz Giresun şehri vardı.²⁶⁴ Giresun, Antik Çağ'dan itibaren madenleri ve deniz ürünleriyle bilinen korunaklı bir limandı.²⁶⁵ Giresun Limanı kaynaklarında ürün olarak sıkça "*Kolenia'nın şapı*" görülmektedir.²⁶⁶ Bryer, konuyla ilgili olarak "*Güneybatıya doğru, şap çıkaran Hıristiyan Rumların sahip olduğu, küçük bir maden işletmeleri olan, Koloneia (Şebinkarahisar) yer alıyordu. Şap çıkarılan bu bölge Trabzon İmparatorluğu'nun eline asla geçmemişti; ancak madenciler şaplarını Batı'ya Giresun üzerinden ihraç ediyorlardı*" şeklinde bilgi veriyor.²⁶⁷

Aslında günümüzdeki Şebinkarahisar XIV. yüzyılda "*Şapkarahisar*" adıyla da bilinmektedir. Çünkü Avrupa'nın şap ihtiyacının büyük bir kısmı Anadolu'dan sağlanıyordu. İtalyan denizciler sayesinde Avrupa limanlarına ticareti gerçekleştiriyordu. Şapı bu kadar önemli kılan özellikleri ilaç yapımında, kumaş ya da iplik boyamada, altın ve gümüş gibi madenlerin parlatılmasında kullanılmasıydı. Avrupa'nın tarihi süreç içinde artan tekstil üretimi için şap madenine ihtiyacı da artıyordu. Bu sebeplerden dolayı Süleyman Bey bu üretim ve ticaretin maddi getirisini görmüş ve

²⁶² Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*, s. 136-137; Demir, *Hacıemiroğulları Beyliği*, s. 77; Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 415-418.

²⁶³ Ayan, "a.g.m.", s. 38.

²⁶⁴ Fallmerayer, *a.g.e.*, s. 281.

²⁶⁵ Feridun Emecen, "Giresun", *DİA*, C. XIV, İstanbul, 1996, s. 80.

²⁶⁶ Zachariadou, "a.g.m.", s. 238.

²⁶⁷ Bryer, "Rumlar ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası", s. 193.

Giresun üzerine baskılarını arttırdı. Nitekim Anadolu'nun neredeyse bu maden türü üzerinden tekel olarak hareket etmesi XV. yüzyılın yarısından sonra sekteye uğramıştır. Çünkü günümüzde İtalya'nın Lazio şehrinde olan Tolfa Tepeleri'nde şapın bulunması Anadolu'da bulunan madenlere bağıllığını azaltmıştır.²⁶⁸

Bunlara ek olarak Şebinkarahisar-Giresun Limanı hattı üzerinden hububat, dokuma ürünleri gibi önemli ticari mallar da geliyordu. Feridun Emecen, Giresun'un bir "kale-şehir" olduğunu söylemektedir.²⁶⁹

Giresun bölgesine daha önceden de bahsettiğimiz gibi akınlar yapıyordu ancak Hacı Emir Bey'in Komnensos ile evlilik yapmasından sonra bu akınlar durdu. Osmanlı denizcileri Temmuz 1368 tarihinde Ares Adası (Giresun Adası) üzerine saldırılarda bulunuyordu. Sahil kıyısından da Türkmenler tarafından baskı altında tutuluyordu.²⁷⁰

Süleyman Bey 1397 senesinin ilkbaharında Oğuz boylarından oluşturduğu 12.000 kişilik ordusuyla Giresun'u kuşatma altına aldı ve şiddetli bir çatışmadan sonra burayı ele geçirdi.²⁷¹ Süleyman Bey'in burayı fethetmesinden önce hiçbir Müslüman burayı ele geçiremedi. Bu olay Süleyman Bey'in bölgedeki itibarını arttırdı.²⁷² Böylece Ordu ve Giresun bölgelerinde Türk nüfusu arttı. Tahrir defterlerine göre başta Çepniler olmak üzere Eymür, Avşar, Bayındır, Karkın, İğdir, Alayuntlu, Döğer ve Bayad olmak üzere birçok Oğuz boyu bu bölgenin Türkleşmesini sağlamıştır.²⁷³

Süleyman Bey, Giresun'un fethini haber vermek için Kadı Burhaneddin'e haberci gönderdi. "Allah'ın fazileti ve Muhammed'in devletinin gücüyle Emir Süleyman, Giresun kalesini fethederek ülkesi arasına kattı". Kadı Burhaneddin bu haber üzerine çok mutlu oldu. "Keşke bende onlarla beraber olsaydım" dedi ve payitahtında şenlik davulları çaldırarak fetih ve zaferini tebrik etmek için Süleyman Bey'e elçiler gönderdi. Anlaşılacağı üzere ne kadar arada savaş veya kavga olsa da

²⁶⁸ Suraiya Faroqhi, "Alum Production and Alum Trade in The Ottoman Empire (About 1560-1830)", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, C. LXXI, (1979), s. 153-154; Fatma Acun, "Şebinkarahisar", *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul, 2010, s. 393.

²⁶⁹ Emecen, "Giresun", s. 80.

²⁷⁰ Emecen, "Giresun", s. 79.

²⁷¹ Baş, a.g.e., s. 94.

²⁷² Tellioglu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, s. 151.

²⁷³ Sümer, *Çepniler*, s. 40.

fetih haberlerinde sevinçleri bir olmuştur. Gazanın Türk dünyasındaki önemi için güzel bir örnek olaydır.²⁷⁴

Yıldırım Bayezid 1398 senesinin ilkbaharında Karadeniz bölgesine hareket etti. Canik bölgesinde bulunan Taceddinoğulları, Taşanoğulları ve Süleyman Bey'in yönetiminde olan Bayramlı Beyliği Osmanlı hakimiyetini tanıdılar.²⁷⁵ Böylece Anadolu'da hızla büyüyen Osmanlıların toprakları Trabzon Rum İmparatorluğu'nun sınırlarına kadar ulaştı.

Yıldırım Bayezid'in Canik bölgesine bu kadar kolay bir şekilde gelmesi ve burada bulunan beylerin kendine tabi olmasını sağlaması aynı sene içinde (1398) Kadı Burhaneddin'in öldürülmesiyle bağlantılı olabilir. Süleyman Bey'in bölgedeki en güçlü müttefikini kaybetmesi ve Osmanlıya karşı duramayacağından tebaası için en mantıklı olanı yapmıştır.

Bu olaylardan sonra Süleyman Bey hakkında bir bilgi bulunamamaktadır. Fakat Eskipazar'ın güneyinde yer alan Hatipli Köyü'nde birçok eski mezar vardır. Lâkin bu kabirler sökülüp yerleri tarla haline getirilmiştir. Süleyman Bey zamanında beyliğin sınırları; doğudan Şalpazarı ve Beşikdüzü'ne, batıdan ise Terme'ye kadar dayanmaktadır. Terme'den güneyde Niksar'a, oradan Kelkit Vadisi boyunca Koyulhisar, Şebinkarahisar'ın güneyinde Kürtün'e ve oradan da kuzeyde Vakfikebir'den deniz kıyısına kadar uzanmaktadır.²⁷⁶

Son olarak Süleyman Bey'in kişiliği hakkında Bezm u Rezm'de şöyle bir ifade geçmektedir:

*“Onların (Canik beyleri) arasında kalbinin temizliği, içinin saflığı, aklının üstünlüğü ile ün yapmış, cesaret ve yiğitlik bakımından hepsini geride bırakmış olan Emir Süleyman...”*²⁷⁷

Tarihe Giresun Fatihî Süleyman Bey olarak adını yazdırmış, arşiv kayıtlarında “*mîr-i Çepniyân*” olarak kaydedilmiştir.²⁷⁸

²⁷⁴ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 506.

²⁷⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, TTK, Ankara, 1998, s. 298-299; Neşri, *a.g.e.*, C. I, s. 378-379.

²⁷⁶ Demir, *Hacıemiroğulları Beyliği*, s. 77-79.

²⁷⁷ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 415.

2.2.7. Hacı Emir Çelebi Bey

Kadı Burhaneddin'in öldürülmesinden sonra Anadolu'da siyasi yapı hızla değişmeye başladı. Yıldırım Bayezid, 1398 senesinde Kadı Burhaneddin'in ülkesini işgal ettiği zaman Osmanlı Devleti'nin sınırları Doğu-Anadolu boyunca genişlemiştir. Osmanlılar bir yandan Memlûkluler ile sınır komşusu olurken diğer yandan Timur'un kendi egemenlik sahası saydığı Doğu-Anadolu'da Erzincan'a kadar uzandılar.²⁷⁹ Timur bu durum karşısında orduları ile Anadolu'ya kadar geldi. 1402 senesinde Ankara Savaşı'nda karşı karşıya gelen bu ikiliden Osmanlı Devleti mağlubiyete uğradı. Yıldırım Bayezid esir düştü ve daha sonra vefat etti. Bu olay Osmanlı Devleti'nde "Fetret Dönemi"nin (1402-1413) başlamasına neden oldu. Timur, Osmanlı Devleti'nin ele geçirdiği toprakları ilhak ederek eski sahiplerine geri verdi. Diğer beylikler gibi Bayramlı Beyliği de bağlılığını göstermek için bölgede yeni güç olan Timur'a vergi ödemeye başladı.²⁸⁰

Süleyman Bey zamanında beyliğin merkezi Eskipazar'a (Bölük-i Niyâbet-i Ordu) taşınmıştı. Bu bölgenin Bayram Bey'in hanedanının toprakları olarak kullanıldığını bilinmektedir. 1455 Mufassal Tahrir Defteri'nde bu bölgede yer alan Karye-i Bucak-ı Küçük (günümüzde Bucak Mahallesi) "Mülk ve tımar-ı Hacı Emir Çelebi ve İnâyet Çelebi Evlâd-ı Hacı Emir Çelebi" olarak geçmektedir.²⁸¹ Anlaşılacağı üzere Hacı Emir İbrahim Bey'in Süleyman Bey'den başka Hacı Emir Çelebi ve İnâyet Çelebi adında iki oğlu olmuş olabilir.²⁸²

Bu dönemle ilgili olarak İspanyol Seyyah *Ruy Gonzales de Clavijo*'nun seyahat izlenimlerinden bilgi edinilebilir. Bir İspanyol asilzadesi olan *Ruy Gonzales de Clavijo*, Kastilya Kralı III. Henry'nin Timur'a gönderdiği elçi heyeti içinde bulunmuştur.²⁸³ Clavijo'nun verdiği bilgilere göre Semerkand'a giderken 1402 senesinde hava koşullarından dolayı kıyıda küçük bir kaleye sığınmak zorunda kalmıştı. Bir iddiaya göre buranın Ordu sahil kıyısında bulunan Bolaman olduğu

²⁷⁸ Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat, s. 358.

²⁷⁹ Halil İnalçık, *Devleti-i 'Aliyye I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 68.

²⁸⁰ Eğilmez, Yıldırım, "a.g.m.", s. 330; Yıldırım, "a.g.t.", s. 76-77; Dılcimen, a.g.e., s. 28; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s. 309-315.

²⁸¹ Yediyıldız, Üstün, a.g.e., 1992, s. 20.

²⁸² Demir, *Hacıemiroğulları Beyliği*, s. 79.

²⁸³ Elif Akdağ, "1200-1450 Seyahatnamelerinde Anadolu", (İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya, 2019, s. 14.

söylenmektedir. Clavijo, burada Orta Karadeniz Bölgesi'ni “*Erzamir*” (Hacı Emir) namında bir Türk beyinin yönettiğini ve kumanda ettiği 10.000 kişilik atlı birlikleri olduğundan söz etmektedir.²⁸⁴

Clavijo'nun burada bahsettiği kişinin Hacı Emir İbrahim Bey olma ihtimali yoktur. Ancak daha önceden de söz ettiğimiz gibi Timur döneminde tekrardan bağımsız kalan beyler içinde buranın Hacı Emir İbrahim Bey'in oğullarından olan Hacı Emir Çelebi'ye bırakılmış olması muhtemeldir.

Türk aile yapısı klasik dönemde ortalama beş kişi olarak hesaplanırsa²⁸⁵ XV. yüzyılın başında bölgedeki nüfusun aşağı yukarı 50.000 kişi olduğu söylenebilir. Süleyman Bey döneminde söz ettiğimiz 12.000 kişilik orduyla da karşılaştırsak bölge nüfusu hakkında verdiğimiz 50.000 nüfusu ortalama olarak doğrudur. Küçük bir bölge için önemli bir nüfusa sahiptir. XV. yüzyılın ilk yarısında Eynesil-Kürtün-Dereli-Giresun arasındaki bölge Çepnilerin elinde bulunuyordu.²⁸⁶ 1436-1438 tarihlerinde Trabzon'a gelen İspanyol Seyyah *Pero Tafur* burada oturanların 4.000 kişi olduğunu aktarır.²⁸⁷ Trabzon üzerine yapılan Türk akınlarının ve ilerlemelerinin durdurulamamasının en büyük nedeni aradaki bu nüfus dengesizliği olmuştur.

Osmanlı Sultanı II. Murat (1421-1444, 1446-1451) 1423 senesinde Lala Yörgüç Paşa'yı Rum Beylerbeyi olarak tayin etti. Yörgüç Paşa ilk iş olarak bölgede bulunan beyleri kendi itaati altına almaya başladı. Günümüzdeki Çarşamba ve Ordu bölgelerini ise 1427-28 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nin idaresine kattı. Netice itibarıyla Hacı Emir Çelebi döneminin 1402 ile 1428 tarihleri arasını kapsadığı söylenebilir.²⁸⁸

2.3. Taceddinoğulları Beyliği

Anadolu'da bulunan Moğolların İlhanlı hakimiyetinin sona ermesiyle birlikte bölgede bulunan beylikler kendi başlarına hareket etmeye başladılar. Bunlardan biri olan Taceddinoğulları Beyliği ise Anadolu'da güçlü bir otoritenin olmamasından

²⁸⁴ Ruy Gonzales de Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, (Çev: Ömer Rıza Doğrul, Kâmil Doruk), Ses Yayınları, İstanbul, 1993, s. 67-68; Demir, *Hacıemiroğulları Beyliği*, s. 79.

²⁸⁵ Ahmet Tabakoğlu, “Osmanlı Toplumunda Aile”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi I*, Ankara, 1992, s. 94; Nejat Göyünç, “Hâne Deyimi Hakkında”, *Tarih Dergisi*, S. 32, (1979), s. 331-334.

²⁸⁶ Sümer, *Çepniler*, s. 130.

²⁸⁷ Pero Tafur, *Travels and Adventures (1435-1439)*, Harper & Brothers, London, 1926, s. 131.

²⁸⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s. 403-404; Fahameddin Başar, “Yörgüç Paşa”, *DİA*, C. XLIII, İstanbul, 2013, s. 567.

faydalanarak Taceddin Bey'in yönetiminde Niksar merkezli olmak üzere kuruldu.²⁸⁹ Beyliğin kuruluş tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak 1327 tarihinde kurulan Eretna Devleti'nden önce ortaya çıktığı yönünde görüşler vardır.²⁹⁰

Beyliğin sınırları Niksar merkez olmak üzere Erbaa, Akkuş, Ünye, Terme ve Çarşamba bölgelerini içine alır. Güneyinde Kadı Burhaneddin Devleti, doğusunda Bayramlı Beyliği, kuzeybatısında Candaroğulları Beyliği ve batısında Kubadoğulları Beyliği sınır komşularıdır.²⁹¹ Taceddinoğulları Beyliği aynı dönemde komşusu olan Bayramlı Beyliği gibi Oğuzların bir boyu olan Çepni boyuna mensuptur.²⁹²

2.3.1. Doğan Şah Alp/Doğancık

Niksar'da beyliğin başında 1320-1346 tarihleri arasında Doğan Şah Alp bulunuyordu.²⁹³ İlhanlı Devleti yıkıldığı zaman bölgede önemli bir nüfuza sahip oldu. Bölgede yeni kurulan Eretna Devleti'ne muhalif olan Temürtaş'ın oğlu Çobanlı Şeyh Hasan'ın tarafını tuttu. Bundan dolayı olması gerek ki bölgede Eretna Devleti'ne karşı düşmanca hareketlerde bulunarak ve Amasya'yı işgal etti. Eretna bu işgale karşı sessiz kaldı. Çünkü Çoban Şeyh Hasan ve kendi himayesinde bulunan beylerin vereceği tepkilerden çekinmiştir.²⁹⁴

Eretna, Kayseri Kadısı Siraceddin Süleyman'ı Mısır Memlûklü Sultanı Melikü'n Nasır'a elçi olarak gönderdi. Bundan sonra Anadolu'da Memlûk Sultanı'nın naibi olup onun adına hutbe okutup, sikke bastıracaktı. Memlûklülerden askerî destek isteyen Eretna güçlü müttefiki sayesinde artık bölgede hakimiyeti sağlayabilir duruma geldi.²⁹⁵

Eretna, 1341 tarihinde Samsun Emiri Zeyneddin Tuli Bey'i Amasya üzerine gönderdi. Amasya'nın ileri gelenleri Doğan Şah Alp'i Niksar'a kaçırdılar. Amasya

²⁸⁹ Dilcimen, *a.g.e.*, s. 30.

²⁹⁰ Oğuz, "a.g.m.", s. 471.

²⁹¹ Demir, *Hacıemiroğulları Beyliği*, s. 97.

²⁹² Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 325-326.

²⁹³ M. Zeki Oral, "Ahi Ahmet Nahcivanî Vakfıyesi", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. III, S. 3-4, (1954), s. 65.

²⁹⁴ Hüsameddin, *a.g.e.*, C. III, s. 17; Oğuz, "a.g.m.", s. 473; Göde, *a.g.e.*, s. 77.

²⁹⁵ Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar...*, s. 8.

halkı ise Eretna Devleti'nin hakimiyetini kabul etti. Bu olaydan sonra Doğan Şah Alp 1346-8 senesinde Niksar'da vefat etti.²⁹⁶

Mesalik'ül Ebsar'a göre Doğan Şah Alp'in hüküm sürdüğü topraklar Trabzon'un batısı ile Kastamonu Emiri I. Süleyman Paşa'nın ülkesinin güneyine kadar uzanmaktadır. Bu ülke geniş ve çok sayıda askere sahipti.²⁹⁷ Kendisi hakkında bilinenler bu kadardır ve ölüm nedeni hakkında herhangi bilgi yoktur.

Doğan Alp Şah'ın türbesi ve kitabesi bize ailenin şeceresi hakkında bazı bilgiler vermektedir. 1988 tarihinde Tokat'ın Niksar İlçesi'nde bulunan türbeleri inceleyen Halit Çal: Türbenin içindeki mezarın batı ucunun silik, aşınmış ve kırık olan güney yan taşında iki satır halinde yazı olduğunu aktarmaktadır. Burada bulunan kitabede;

“Haza Kabrü'l-emir işfehşalar el-ecell- el ka (silik ve ucu kırık)

*El-mücahid el-murabıt Siracüddin Togan Şah Bin Alp ibn Savcı Rahimehu'llahu (Silik ve ucu kırık)”*²⁹⁸

Kitabede geçen “Siracüddin” (dinin kandili) kelimesi üzerinde farklı görüşler vardır. Bazı araştırmacılar bunu “Taceddin” (dinin tacı) olarak okumuşlardır. Kitabeyi okuyan Kazım Yaşar Koprıman “Siraceddin” kelimesinin çok açık olduğunu hatta sin harfi ile yazılması gerekirken peltek s harfi ile yazıldığını belirtmiştir.²⁹⁹

Hüseyin Hüsâmeddin *Amasya Tarihi*'nde Taceddinoğulları'nın şeceresini 1257 tarihli bir vakfiyeye göre Ebubekir el-Kemahî'ye bağlamaktadır.³⁰⁰ Torunu olarak Şeyh Nureddin Alparslan'ı göstermektedir. Onun hakkında şeyhlerin meliki, alimlerin mürebbisi ve sultanların müşaviri gibi yüksek sıfatlara sahip biri olduğunu,³⁰¹

²⁹⁶ Hüsâmeddin, *a.g.e.*, C. III, s. 18; Oğuz, “a.g.m.”, s. 473; Göde, *a.g.e.*, s. 77.

²⁹⁷ Şihabeddin b. Fazullah El-Ömerî, *Mesâlikü'l Ebsâr*, (Çev: D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 154.

²⁹⁸ Halit Çal, “Niksar Doğan Şah Alp Türbesi – Eyvan Türbeler”, *X. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara, 2009, s. 184. Kitabeyi okuyan Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprıman'dır.

²⁹⁹ Çal, “a.g.m.”, s. 186.

³⁰⁰ Hüsâmeddin, *a.g.e.*, C. III, s. 17.

³⁰¹ Osman Turan, “Selçuklu Devrine Aid Köy Satışı Hakkında Bir Vesika”, *Vakıflar Dergisi*, S. 10, (2006), s. 127.

Anadolu'daki ilk Rifâi Şeyhi olması³⁰² ve Danişmendiye Vilayeti'nin yöneticisi olduğu bilinmektedir.³⁰³ Şeyh Nureddin Alparslan'ın oğlu el-Rufâi zade Alâaddin Savcı'dır.³⁰⁴ Şeyh Nureddin Alparslan, Alâadin Savcı ve Doğan Şah Alp'in türbeleri aynı yerde bulunmaktadır. Hüseyin Hüsâmeddin, Şeyh Nureddin Alparslan'ı Doğan Şah Alp'in kardeşi, Mevlûd Oğuz ise dedesi olarak göstermiştir. Taceddin Bey'in ise Doğan Şah Alp'in oğlu olduğuna dair bir belge yoktur.³⁰⁵ Ailede büyük bir din aliminin olması ve Rifâi şeyhinin bulunması lakapların unvanların daha sonradan çocuklara ve torunlara geçmesi muhtemeldir.

2.3.2. Taceddin Bey

Doğan Şah Alp'in 1346-8 tarihinde ölümünden sonra yerine oğlu Taceddin Bey geçti. Beyliğin başında bulunduğu ilk zamanlarda Amasya Emiri Hacı Şadgeldi'ye tabii olarak hareket etti. Diğer taraftan ise Eretna Devleti'ne karşı asker ve vergi vermek zorunda kaldı.³⁰⁶ Taceddin Bey'in dönemi Anadolu'da yerel güçlerin olduğu ve Eretna Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte yerine gelen güçlü veziri Kadı Burhanneddin dönemine denk geldiğinden dolayı beyliğin topraklarını genişletmesine engel olunmuştur.

Eretna Devleti Hükümdarı Sultan Alâeddin Ali (1365-1380) veziri Kadı Burhanneddin ile birlikte bölgede bulunan beyleri kontrol altına almak üzere sefere çıktı. Çünkü devletin zayıfladığını gören beyler itaatsizlikte bulunmuşlar ve ödemesi gereken vergilerini ödememişlerdi. Taceddin Bey, Alâeddin Ali'nin seferlerinin başarısız olduğunu ve devletin içinde çıkan zayıflıkları gördükten sonra o da diğer beyler gibi itaatsizlik etmeye başladı. Bu itaatsizliği bertaraf etmek için Alâeddin Ali, beyliğin merkezi olan Niksar üzerine sefere çıktı. Askerler Niksar civarına ordugahlarını kurdu. Alâeddin Ali ise buradan uzak bir yere çadırını kurdurdu. Ancak veziri Kadı Burhanneddin'e bile haber vermeden gece yarısı askerleri ile birlikte Sivas'a geri döndü. Kadı Burhanneddin ise ordunun ağırlıklarını yağmalanmaktan kurtardı. Alâeddin Ali geri dönerken bölgeyi yağmalayan Moğol oymaklarından Samağarlular'ın

³⁰² Sadi Bayram, "Amasya-Taşova-Alparslan Beldesi Seyyid Nureddin Alparslan Er-Rufai'nin 655 H./1257 M. Tarihli Arapça Vakfıyesi Tercümesi ile 996 H/1588 M. Tarihli Seyyid Fettah Veli Silsile-Namesi", *Vakıflar Dergisi*, S. 23, (1994), s. 34.

³⁰³ Esterâbâdi, *a.g.e.*, s. 312.

³⁰⁴ Hüsâmeddin, *a.g.e.*, C. III, s. 17.

³⁰⁵ Çal, "a.g.m.", s. 191-192.

³⁰⁶ Oğuz, "a.g.m.", s. 473-474.

elindeki ganimeti de zorla aldı. Tamamen başarısız bir sefer sonunda Kadı Burhaneddin orduyla birlikte Sivas'a geri çekildi.³⁰⁷ Alâeddin Ali'nin bu zamansız ve anlaşılabilir hareketi Taceddin Bey'in çıkarına oldu.

Taceddin Bey 1379 senesinde Yeşilirmak Havzası'nı Çarşamba'dan Ünye'ye kadar olan bölgeyi ele geçirdi. Doğu Karadeniz kıyısında hâlâ varlığını sürdürmeye çalışan Trabzon Rum İmparatorluğu için tehdit oluşturmaya başladı.³⁰⁸ Çünkü Trabzon'un batı sınırındaki komşusu Bayramlı Beyliği Trabzon yakınlarına kadar akınlar düzenliyordu. İmparator ise karşı mücadele verecek kadar güçlü olmamasından dolayı çevresinde bulunan Türk beyleriyle iyi geçinmek zorundaydı. Hatta 1351-1369 tarihleri arasında yörede bulunan Çepni Türkleri Trabzon'a karşı tehdit oluşturduğundan dolayı III. Aleksios Limniya'yı sık sık ziyaret gelmiştir. Bu ziyaretlerin amacının ne olduğu konusunda saray kroniklerinde bilgi yoktur.³⁰⁹

Taceddin Bey'in ülkesinde bu olaylar yaşanırken Trabzon Rum İmparatoru iki taraf arasındaki ilişkileri geliştirmek için daha doğrusu Türklerin baskılarını azaltmak üzerine kızı Eudokia ile birlikte 14 Ağustos 1379 tarihinde iki büyük kadirge ve iki gemiyle Giresun'a kadar geldi. Burada Koyulhisar yöneticisi olan Kılıç Arslan'ın Trabzon üzerine saldıracağı haberi gelince III. Aleksios kızını Giresun'da bırakarak geri döndü. Eylül'ün sonuna doğru yola çıkarak kızını Giresun'dan alıp Ünye'ye Taceddin Bey'in yanına geldi. Panaretos, Taceddin Bey'i "*Taceddin Çelebi*" olarak ele almıştır. Taceddin Bey ile Eudokia 8 Ekim 1379-1380 tarihinde evlendiler. Panaretos burada evlilikle birlikte Limniya'nın kontrolünün kendilerine geçtiklerini belirtmiştir.³¹⁰

Fallmerayer, saray kroniklerinde Taceddin Bey'in adının "*Dschiatines*" (Şecaattin) olarak ele almıştır. Doğu Roma İmparatorluğu'nun kaynaklarında ise "*Zetines*" olarak geçtiğini belirtmiştir.³¹¹

Daha önceden de aktardığımız gibi Bayramlı Beyliği ile yapılan evliliğin batı sınırından Trabzon üzerine yapılan Türk akınlarını geçici süreliğine de olsa

³⁰⁷ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 150-153; Göde, *a.g.e.*, s. 114-119; Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar...*, s. 62-63.

³⁰⁸ Tellioğlu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, s. 155.

³⁰⁹ Keçiş, *a.g.e.*, s. 119; Oğuz, "a.g.m.", s. 479.

³¹⁰ Hahanov, *a.g.e.*, s. 90; Lebeau, *a.g.e.*, s. 503-504; Bryer, "Rumlar ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası", s. 222-223.

³¹¹ Fallmerayer, *a.g.e.*, s. 196.

durdurmuştu. III. Aleksios yine bu düşünceyle hareket etmiş olmalıdır ki bir başka tehlike gördüğü Taceddin Bey ile evlilik yolunu tercih etmiştir.

Bu sırada Eretna Devleti içindeki kargaşadan yararlanarak kendini nâib olarak gösteren Kadı Burhaneddîn 1380 tarihinde Amasya Emiri Hacı Şadgeldi üzerine sefere çıktı. Taceddin Bey bu savaşta Hacı Şadgeldi'nin yanında yer aldı. 1381 tarihinde Danişmendiye Köyü yakınlarında gerçekleşen savaştan başarıyla dönen Kadı Burhaneddîn, Hacı Şadgeldi'yi öldürerek “*nâiblikten sultanlığa*” yükseldi.³¹² Taceddinoğullarının, Eretna'ya karşı sergiledikleri tavır aslında Kadı Burhaneddîn döneminde de devam etmiştir.

Hacı Şadgeldi'nin oğlu Emir Ahmed Amasya halkının başına geçerek babası gibi başına buyruk hareket etmeye başladı. Kadı Burhaneddîn'e karşı Taceddin Bey ile ittifak oldu. Kadı Burhaneddîn ise bu sırada Turhal Kalesi'ni muhasara ediyordu. Hatta karşısına yeni bir kale inşa ettirerek bölgenin giriş ve çıkış yollarını tutmaya çalıştı. Asıl amacı kalenin savaştan teslim olmasıydı.³¹³

Taceddin Bey iki taraf adına barışın sağlanması için Kadı Burhaneddîn'in yanına bir elçi gönderdi. Ondan yaptırdığı kaleyi yıkmasını ve Emir Ahmed'e karşı yapılan hareketin durdurulmasını istedi. Bu isteğine Kadı Burhaneddîn tarafından cevap bile verilmedi. Taceddin Bey müttefikinin yardımıyla 7.000 kişilik bir ordu kurdu. Ancak Kadı Burhaneddîn'in 5.000 kişilik ordusu karşısında yenilgiye uğradı. Kadı Burhaneddîn 1386 baharından gerçekleşen muharebeden sonra Taceddin Bey'in konuşmasından etkilenmiş olmalı ki onu Emir Ahmed ile bir daha anlaşma yapmama şartıyla affedip ülkesine gitmesine izin verdi. Bu olaylardan bihaber olan Emir Ahmed ise Turhal Kalesine sığındı. Kadı Burhaneddîn askerlerinden bir birliği Emir Ahmed'in üzerine göndererek onu Turhal Kalesinden sürüp, değerli eşyalarına ve hayvanlarına el koydu. Bu sırada Emir Ahmed ile Taceddin Bey Sunisa'da bir araya geldi. Kadı Burhaneddîn aldıkları bu yenilgi sonrasında kendisine karşı hareket edemeyeceklerini düşünüyordu. Daha sonra Tokat'ta topladığı meşveret meclisinden çıkan kararla Taceddin Bey'in vilayeti olan Niksar üzerine harekete geçti. Niksar'ı koruyan Taceddin Bey'in oğlu Alp Arslan Bey, Kadı Burhaneddîn'in askerleri karşısında direnmeye çalışsa da şehrin yağmalanmasına karşı çıkamadı. Emir Ahmed, Kadı

³¹² Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 243-252; Göde, *a.g.e.*, s. 138-139; Kofoglu, “Tâceddinoğulları”, s. 344.

³¹³ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 309-310; Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar...*, s. 116-117.

Burhaneddîn'e barış teklifi sunmak için elçi ile birlikte bir mektup gönderdi. Sonuç itibariyle barış kabul edildi ama Kadı Burhaneddîn tehdidi devam ediyordu.³¹⁴

Taceddin Bey artık Kadı Burhaneddîn ile olan mücadelesinden vazgeçerek doğu sınırında olan Bayramlı Beyliği üzerine yöneldi. Bayramlı Beyliği'nde yukarıda aktardığımız gibi baba-oğul arasındaki mücadele ortaya çıkmıştı. Bu durumdan da yararlanmak için Taceddin Bey Bayramlı topraklarına akınlar düzenliyordu. Bu mücadeleler sırasında Süleyman Bey, Kadı Burhaneddîn'den yardım istedi. Bunun üzerine Kadı Burhaneddîn, Taceddin Bey'in bu hareketlerinden dönmesi aksi takdirde yaptığının yanlış olduğunu bildiren bir mektup gönderdi. Bu ikaza karşı Taceddin Bey saldırmayacağı üzerine yemin etti. Fakat Kadı Burhaneddîn'nin elçisi Yâr Ali Çelebi Sivas'a geri dönmeden Taceddin Bey yeminini bozarak Niksar'da topladığı 12.000 kişilik ordusuyla birlikte Bayramlı topraklarına girdi. 24 Ekim 1386-7 tarihinde Süleyman Bey'in ordusu ile karşı kaşıya geldiler. Gerçekleşen savaşın sonunda Taceddin Bey öldürüldü ve ordusunun çoğu katledildi.

Sonuç olarak Taceddin Bey'in öldürülmesi ile Trabzon Rum İmparatorluğu bir tehlikeden daha kurtuldu. Beyliğin altın çağı diyeceğimiz dönem Taceddin Bey ile başlamış ve yine onunla son bulmuştur. Bundan sonraki süreçte Taceddin Bey arkasında oğulları Mahmud Çelebi, Alp Arslan, Kılıç Arslan ve Süleyman Çelebi'yi bırakmıştır.

Taceddin Bey'in eşi olan Trabzon Rum İmparatoru III. Aleksios ile Theodora Kantakouzene'nin kızı olan Eudokia ise dul kaldığından dolayı Doğu Roma İmparatoru Yohannes Paleologus (ö. 1391) bir elçi yollayarak oğluna eş olarak istedi. Fakat imparator oğlu ile evlendirmeyip kendisine almıştı.³¹⁵

2.3.3. Mahmud Çelebi ve Alp Arslan Bey

Kadı Burhaneddîn, Taceddin Bey'in ölüm haberini aldıktan sonra Emir Said'i Niksar üzerine göndererek sefer hazırlıklarına başladı. Fakat Niksar halkı direniş göstermeden şehri teslim etti.³¹⁶ Taceddin Bey'in öldürülmesiyle güçlü bir liderin

³¹⁴ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 310-315; Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar...*, s. 116-118; Tellioglu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, s. 156-157; Dılcimen, *a.g.e.*, 33-34.

³¹⁵ Bryer, "Rumlar ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası", s. 225; Fallmerayer, *a.g.e.*, s. 196.

³¹⁶ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 326-327.

olmaması ve ordunun güçsüz kalmasından dolayı şehir halkı kendi çıkarına en uygun olanı yapmıştır.

Kadı Burhaneddîn daha sonraki süreçte Taceddinoğulları Beyliği'ne ait olan İskefsir Kalesi'ni (Reşadiye) ele geçirmek üzere Niksar'dan ordusuyla yola çıktı. Kale önüne geldikleri zamanda halk direnç gösterse de bir süre sonra esir düşeceklerini anlayıp teslim oldu. Kadı Burhaneddîn geceyi İskefsir'de geçirdikten sonra içinde bulunan değerli eşyaları, malları ve halkını Bayramlı Süleyman Bey'e ikta (resm-i suyural) olarak vermiş ve Niksar'a geri dönmüştür.³¹⁷

Kadı Burhaneddîn Niksar'da bulunduğu sırada Taceddin Bey'in oğlu olan Mahmud Çelebi kendisine güvendiği emirlerinden birini yollayarak uzlaşma yolunu tercih etti. Mahmud Çelebi sefer zamanlarında asker ve mal göndermeyi kabul ederek Kadı Burhaneddîn'e bağlı hale geldi. Kadı Burhaneddîn ise beyliğe ait tüm yerleri ona bırakarak bir "*hük-m-i şerif*" çıkardı. Buna göre ne Taceddinoğulları ne de Bayramlı Beyliği birbirlerinin topraklarına saldırmayacaklar ve kendi topraklarıyla yetineceklerdi.³¹⁸ Böylece Kadı Burhaneddîn Canik yöresinde bulunan bu iki beylik üzerinde hakimiyet sahasını sağlamlaştırmıştır.

Diğer taraftan Osmanlılar batıda ilerlerken doğu sınırlarını garanti altına almaya çalışıyordu. Yıldırım Bayezid'in hazırlıklarından haberdar olan Candaroğlu II. Süleyman Paşa tedbir almaya çalıştı. Karamanoğlu Alâaddin Ali Bey ile ittifak olup Kadı Burhaneddîn'den yardım istedi. Kadı Burhaneddîn ise karşılığında Taceddinoğulları, Taşanoğulları ve Bafra beyleri ile olan ilişkilerini kesmesi şartıyla yardım etmeyi kabul etti.³¹⁹ Ancak II. Süleyman Paşa'ya güvenmediğinden dolayı teyit amaçlı bir zamanlar Emir Ahmed'in vezirliğini yapmış Taceddinoğulları ile akrabalığı olan veziri Mehmed Çelebi'ye hil'atler vererek Candaroğulları'na gönderdi. Mehmed Çelebi ise ihanet ederek Mahmud Çelebi'nin tarafına geçti. Bunun üzerine Mehmed Çelebi, II. Süleyman Paşa'ya bir haberci göndererek Emir Ahmed, Taşanoğulları ve Bafra beyleri ile anlaşıp ona itaat ettiklerini bildirdi.³²⁰

³¹⁷ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 328.

³¹⁸ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 328; Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*, s. 91.

³¹⁹ Yaşar Yücel, *Çoban-Oğulları Candar-Oğulları Beylikleri*, TTK, Ankara, 1980, s. 82.

³²⁰ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 385-386.

Yıldırım Bayezid'in Kastamonu üzerine ilerlemeye başladığı zaman II. Süleyman Paşa Karamanoğulları ve Kadı Burhaneddîn'den yardım istedi. Yardım gelene kadar Yıldırım Bayezid Kastamonu'ya girdi ve 1391-1392 tarihinde yapılan savaşta II. Süleyman Paşa'yı öldürdü. Bunun üzerine Candaroğullarının Kastamonu bölgesi Osmanlıların eline geçti.³²¹ Oluşturulan ittifak bir araya gelmeden dağılmak zorunda kaldı.

Yıldırım Bayezid ordusuyla birlikte doğuya doğru hareket etmeye başladı. Bölgede bulunan Kadı Burhaneddîn ile tamamıyla bir güç mücadelesine girdi. Bu durumda Canik yöresinde bulunan beyler Osmanlı tarafında durmayı tercih ettiler. Mahmud Çelebi kardeşi Kılıç Arslan'ı Yıldırım Bayezid'e göndererek tabiiğini ilan etti.³²² Nitekim bölgede bulunan Amasya Emiri Ahmed, Taşanoğulları ve Bafra beyleri de Osmanlı tarafına katıldı.³²³

Temmuz 1392 tarihinde Yıldırım Bayezid ile Kadı Burhaneddîn'in orduları Kırkdilim Kalesi önünde karşı karşıya geldiler. Osmanlı'nın ordusu yenildi ve Şehzade Ertuğrul öldürüldü.³²⁴ Bunu fırsat bilen Kadı Burhaneddîn Amasya'yı almak için Emir Ahmed'in üzerine yürüdü. Amasya'yı ele geçirdi ama Emir Ahmed ve ailesi iç kaleye sığındılar. Taceddinoğulları ve Emir Ahmed, Yıldırım Bayezid'e haberci gönderip karşı harekete geçmesi için teşvik ediyorlardı. Ancak kış mevsiminin gelmesi ve Osmanlı'nın saldırabileceğini düşünen Kadı Burhaneddîn Tokat'a geri çekilip istirahat ettikten sonra Taceddinoğulları'na ait olan Fenariya'yı işgal etti ve buraya bir kale inşa ettirdi.³²⁵

Kadı Burhaneddîn ile olan mücadelesinden vazgeçen Emir Ahmed, yönetimi altında bulunan Amasya'yı Osmanlılara teslim etti. Amasya'ya 1393 tarihinde gelen Osmanlı kuvvetleri yönetimi ele aldı.³²⁶

Tatar ve Moğol emirleri 1393 senesinin ilkbaharında Kadı Burhaneddîn'e gelerek Osmanlı üzerine karşı saldırı teklifinde bulundular. Ancak öncelikle Osmanlı'nın eline geçmiş olan Amasya'nın alınması gerekiyordu. Çünkü Osmanlı

³²¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s. 275-276.

³²² Mükrimin Halil Yinanç, "Bayezid I", *İA*, C. II, İstanbul, 1979, s. 372.

³²³ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 388.

³²⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s. 277.

³²⁵ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 398-401; Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*, s. 115-116.

³²⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s. 278.

topraklarına yapılacak olan seferler için burasının bir üs olarak kullanılması düşünülmüştür. Bu plan doğrultusunda Kadı Burhaneddîn askerleri ile Merzifon'a gelerek Amasya'yı kuşatma altına aldı. Kuşatma sırasında şehirde bulunan Osmanlı ordusu ağır kayıplar verdi. Bu sırada Taceddinoğulları Kadı Burhaneddîn ile barış ilan etmiş gibi davranıyordu. Ancak Yıldırım Bayezid'e Kadı Burhaneddîn'in erzaklarının azaldığı ve askerlerin dağılmaya başladığı haberini vererek onu savaşması için teşvik ediyordu.³²⁷ Kadı Burhaneddîn ise bu olaylar karşısında tekrardan Osmanlı ordusu ile savaşmayı göze alamayıp ordusunu yeniden toplamak için önce Tokat Turhal'e sonra Sivas'a geri döndü.³²⁸ Bu olaylardan sonra Canik yöresinde bulunan Taceddinoğulları, Taşanoğlu ve Bafra beyleri Osmanlı Devleti'ne katıldı.³²⁹ Bezm u Rezm'de; Osmanlı ile Kadı Burhaneddîn arasındaki husumetin artmasının, Yıldırım Bayezid'in doğuya yönelmesinde kolaylık sağlamasını, sürekli taraf değiştirmesi ve ordusunun zayıflıklarından düşmana söz etmesi nedeniyle Taceddinoğulları'nı büyük bir hainlikle suçlamıştır.

Kadı Burhaneddîn bölgede hakimiyeti yeniden sağlamak üzere daha önce kendisine hainlik yapmış olan Mehmed Çelebi'yi³³⁰ elçi olarak Taceddinoğullarına gönderdi. Fakat Mehmed Çelebi yine akrabalarının tarafında durarak Kadı Burhaneddîn'e karşı hıyanet etti.³³¹

Tarihi tam belli olamamak üzere Taceddin Bey'in oğulları Mahmud Çelebi ile Alp Arslan'ın nedeni bilinmeyen bir tartışmadan dolayı araları açıldı. Alp Arslan kendi ordusu ile Niksar'ın bir kısmını ve Yenişehir'i (Yeşilirmak'ın batısında bulunan Turhal bölgesi) ele geçirdi. Mahmud Çelebi, Kılıç Arslan ile Süleyman Çelebi'yi yanına alarak Alp Arslan'ın üzerine yürümeye başladı.³³² Bu durumdan çekinen Alp Arslan, Kadı Burhaneddîn'e bir haberci göndererek Mahmud Çelebi'nin kalabalık bir ordu ile üstüne geldiğini ve bu nedenden dolayı yardıma gelmesini istedi. Kadı Burhaneddîn ise yardım için Niksar sınırına geldiği zaman Alp Arslan bir haberci göndererek "*Mahmud Çelebi, sizin gelişinizi haber alınca makamı terk edip, perişan ve şaşkın bir*

³²⁷ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 401-402; Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*, s. 116-117.

³²⁸ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 403.

³²⁹ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 404.

³³⁰ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 385-386. Yaptığı hainlikten sonra geri gelip pişman olduğunu bildirmiş ve bunun karşılığında yaptıkları görmezden gelmişti.

³³¹ Dilcimen, *a.g.e.*, s. 38.

³³² Fahameddin Başar, "Taceddinoğulları Beyliği", *İslam Tarihi*, C. VIII, İstanbul, 2006, s. 470-471.

halde kaçıma başladı... vakit kaybetmeden huzurunuzla koşup, eşiginizi öpme şerefine kavuşacak ve kulluk görevimi yerine getireceğim.” şeklinde haber verdi.³³³

Kadı Burhaneddîn Niksar sınırından Bayramlı Beyliği'nin topraklarına yöneldiği sırada Alp Arslan çıkageldi. Burada Kadı Burhaneddîn ona hil'atler ve hediyeler takdim etti. Bu görüşmeden sonra kardeşi Mahmud Çelebi'nin tekrardan saldıracağını bildirdi ve buradan ayrıldı. Kadı Burhaneddîn ise ordusu ile birlikte günümüz Samsun bölgesinde bir yere kale inşa ettirdi. Böyle bir tehlikenin ortaya çıkması nedeniyle bölgede bulunan Mahmud Çelebi, Sevinç Bey ve Süleyman Bey (Bayramlı), Kadı Burhaneddîn'e karşı barışçıl hareket ettiler. Ancak uzun süre bu barış ortamını sürdüremeyip kendi ülkelerine geri çekildiler. Süleyman Bey, Kadı Burhaneddîn'in üstünlüğünü kabul etti, değerli hediyeler ve kendi hanedanından bir kızla evlendirerek bağlılığını sürdürdü.³³⁴

Eretna'nın kardeşinin oğlu olan Feridun Bey³³⁵, Kadı Burhaneddîn'e karşı düşmanca eylemlerde bulunuyordu. Bayramlı Süleyman Bey'i kullanarak entrika yaratmaya çalışmış fakat Kadı Burhaneddîn tarafından önlenmişti. Bu sırada Mahmud Çelebi tekrardan Osmanlı hakimiyetini kabul etme girişiminde bulundu. Kadı Burhaneddîn ise hasta halde olmasına rağmen derhal Niksar'a geldi. Burada yanına gelen Alp Arslan'a değerli hediyeler verdi.³³⁶ Öyle olacak ki Kadı Burhaneddîn, Mahmud Çelebi'nin karşısında Alp Arslan'ı desteklemeye çalışmıştır. Taceddinoğlu topraklarının hakimiyetini Osmanlı Devleti'ne kaptırma niyetinde değildi.

Feridun Bey, Süleyman Bey ile karışıklık çıkaramayacağını anlayınca kendisine Alp Arslan'ı yakın gördü ve onunla birlikte hareket etmeye başladı. Mahmud Çelebi ise bu fırsattan istifade Kadı Burhaneddîn'e karşı kardeşine destek veriyordu. Bu sırada Kadı Burhaneddîn harekete geçmeyip yaptıkları plan hakkında haber bekliyordu. Kendi soyundan olan bir Türkmen emiri Şahab bir mektup göndererek bütün durumu izah etti. Böylece Kadı Burhaneddîn'e yapılan kötülükler ve zehirlemeye çalışması gün yüzüne çıktı. Nitekim Alp Arslan'ın da suçu böylece belli oldu. Feridun Bey yakalanıp Niksar'a hapsedildi. Alp Arslan'a ise yönetimi altındaki Yenişehir'i vermesi karşılığında bağışlanacağı şartı koşuldu. Fakat Yenişehir Kalesi

³³³ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 414-415.

³³⁴ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 415-416.

³³⁵ Dilcimen, *a.g.e.*, s. 39. Develi Kalesi muhafızıdır.

³³⁶ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 418.

teslim olmamak için direniyordu. Kadı Burhaneddîn iş böyle olunca Alp Arslan'ı surların görebileceği bir yerde kellesini keserek öldürdü.³³⁷

Alp Arslan hakkında; arslanlarla dövüşecek kadar güçlü ve cesurdu,³³⁸ daima edebiyat ve fazilet sahibiydi. Arap gramerini (nahvi) çok iyi biliyordu.³³⁹ Esterâbâdî, Alp Arslan'ın bu yeteneklere sahip olmasından ve kendisiyle çok övünmesinden söz ederek eleştirmiştir.

Kadı Burhaneddîn Canik bölgesini tamamen ele geçirmek ve Taceddinoğullarını ortadan kaldırmak için Yenişehir'in yanına bir kale inşa ettirdi ve kabiliyetli süvarilerini de buraya yerleştirdi.³⁴⁰ Bölgeye hakim olan Mahmud Çelebi ise güçlü bir orduya sahip olamadığından dolayı dağlara çekildi ve çete hareketleri ile mücadelesine devam etti.³⁴¹ Bu tarihten sonra Mahmud Çelebi'nin beylik idaresi hakkında bir bilgi mevcut değildir. Yanında bulunan kardeşleri Kılıç Arslan ve Süleyman Çelebi hakkında da bir bilgi mevcut değildir.

Kadı Burhaneddîn 1398 tarihinde öldürülünce bölgede büyük bir siyasi ve askeri boşluk meydana geldi. Mahmud Çelebi artık bölgeye gelen Osmanlı hakimiyetini benimsedi ve hizmetine girdi.³⁴² Ancak 1402 tarihindeki Ankara Savaşı'nda Timur'un ordusu karşısında Yıldırım Bayezid mağlup olup esir düşünce şehzadeleri arasında taht mücadelesi (Fetret Devri 1402-1413) başladı.³⁴³ Mahmud Çelebi bu sırada Çelebi Mehmed'in (1413-1421) yanında yer almış olmalıdır. Çünkü daha sonra oğlu Küçük Mustafa Çelebi'nin yanında gözükmektedir.³⁴⁴

Çelebi Mehmed'in oğlu olan Küçük Mustafa Çelebi on üç yaşında Hamid-ili sancak beyi olarak bulunuyordu. Kardeşi olan II. Murad 1421 tarihinde tahta çıkınca öldürülme korkusuyla Karamanoğulları'nın yanına kaçtı.³⁴⁵ Burada Şarabdar İlyas ile Kara Taceddinoğlu Mahmud (Mahmud Çelebi), Küçük Mustafa Çelebi'nin veziri ve

³³⁷ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 417-419; Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*, s. 136-137; Oğuz, "a.g.m.", s. 483-484.

³³⁸ Dilcimen, *a.g.e.*, s. 40.

³³⁹ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 425.

³⁴⁰ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 420.

³⁴¹ Başar, "Taceddinoğulları Beyliği", s. 471-472.

³⁴² Yinanç, "Bayezid I", s. 378.

³⁴³ Aka, *a.g.e.*, s. 28-29; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s. 309-326.

³⁴⁴ Başar, "Taceddinoğulları Beyliği", s. 472.

³⁴⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s. 390-391.

kumandanı oldular. Karamanoğlu ve Germiyanogulu ise Osmanlıya karşı bu fırsatı kaçırmayıp Küçük Mustafa Çelebi'ye asker gönderdi.³⁴⁶

Bu ordu ile Bursa'yı kuşattı fakat alamayınca İznik Kalesi üzerine yürüdü. Burada kaleyi kırk gün kuşatma altına aldıktan sonra kale dizdarı Firuz Bey oğlu Ali Bey kaleyi teslim etti.³⁴⁷ Olanları öğrenen II. Murad derhal Edirne'den İznik üzerine hareket etti. Bu sırada Köse Mihal oğlu Mehmed Bey askerleri ile İznik'i kuşatma altına aldı. Şehir halkı savaşmak için kapıyı açmışlardı. Köse Mihal oğlu Mehmed Bey içeri girince iç tarafta bekleyen Taceddinoğlu Mahmud Çelebi ile mücadeleye giriştiler. Buradaki mücadele farklı kaynaklarda farklı şekilde verilmiştir.

Âşık Paşazade “*Taceddinoğlu, Mihaloğlu'na mızrakla vurdu ve atından yere yıktı. Yattığı yere tekrar yüreğine kadar mızrağını batırdı. Mihaloğlu'nun askerleri de Taceddinoğlun'na kılıç üşürüp (üst üste vurmak) parçaladılar.*”³⁴⁸

Mehmed Neşri;

*İttifak Taceddinoğlu kapının iç yanında hazırды. Mihal oğlu'na karşı gelip, at üzerinden bir birine bozdoğan çekip, birbirini vuramayıp, birbirine sarmaştılar. İki dahi yere düştüler. Bu Taceddin oğlu Mahmud Bey'in ol arada halkı çok idi. Üşe gelip, dar yerde Mihal oğlu Mehmed Bey'in başını kestiler. Taceddin oğlu Mahmud Bey'i yine atına bindirdiler. ...Mihal oğlu Mehmed Bey'in bir kulu, karşısında bir ok ile attı, kulağı tozuna vurdu. Ol-dahi anın üstüne düşüp, can verdi.*³⁴⁹

İdris-i Bitlisî “*Ammâ Taceddinoğlu Mahmud Bey şehirde bir tavuk kümesine girip gizlendi görmediler. Akıbet gör eceli bulup helâk eylediler.*”³⁵⁰

İsyanın sonucu olarak Küçük Mustafa Çelebi ise kaçmaya çalışsa dahi Köse Mihal oğlu Mehmed Bey tarafından yakalanıp öldürülmüştür.³⁵¹ Böylece yukarıda farklı kaynaklardan farklı şekillerde anlatılan Taceddin Bey'in diğer oğlu olan

³⁴⁶ Fatma Kaytaç, “*Behiştî Tarihi (791-907 / 1389-1502) (Giriş, Metin, Dizin)*”, (Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi A.B.D., Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2011, s. 136; Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşri Tarihi*, C. II, (Haz: Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen), TTK, Ankara, 1995, s. 567.

³⁴⁷ Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, (Haz: Kemal Yavuz – M. A. Yekta Saraç), K Kitaplığı, İstanbul, 2003, s. 170-171; Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, C. II, (Haz: İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979, s. 136-137; Neşri, *a.g.e.*, C. II, s. 569.

³⁴⁸ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s. 172.

³⁴⁹ Neşri, *a.g.e.*, C. II, s. 571.

³⁵⁰ İdris-i Bitlisî, *Heşt Bihîşt*, (Haz: Mehmet Karataş – Selim Kaya – Yaşar Baş), BETAV, C. II, Ankara, 2008, s. 321-322.

³⁵¹ Neşri, *a.g.e.*, C. II, s. 573.

Mahmud Çelebi 1423 tarihinde öldürülmüştür.³⁵² Nereye gömüldüğü hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

2.3.4. Hüsameddin Hasan Bey ve Hüsameddin Mehmed Yavuz

Yıldırım Bayezid Canik bölgesini hakimiyeti altına almaya başladığı dönemde Mahmud Çelebi ile Alp Arslan arasında ayrılık meydana geldi. Beyliğin yönetimini Mahmud Çelebi ele aldı. Alp Arslan ise kuzeye ilerleyerek Çarşamba bölgesinden kendi itaati altında bulunan yerleri ve askerleri yönetmeye başladı.

Taceddinoğlu Alp Arslan Bey'in, Hüsameddin Hasan Bey ve Hüsameddin Mehmed Yavuz adında iki tane oğlu bulunmaktaydı. Babalarının Kadı Burhaneddin tarafından katledilmesinden sonra Samsun ve Çarşamba taraflarına çekildiler.³⁵³ Burada bulunan Ordu Köyü'nün beylik merkezi olarak ortaya çıkması bu dönemde olmuştur.³⁵⁴

Osmanlı Devleti'nin Fetret döneminde Canik yöresinde bulunan beyler Timur'un idaresi altında tekrardan bağımsızlıklarını ilan ettiler.³⁵⁵ Bu dönemde Hüsameddin Hasan Bey, Candaroğlu İsfendiyar Bey (1392-1440) ile anlaştı ve Anadolu'daki siyasi boşluktan yararlanarak beylik topraklarını genişletmeye başladı.³⁵⁶ Hüsameddin Hasan Bey, Kubadoğlu Cüneyd Bey'i aralarında gerçekleşen bir savaşta öldürdü ve topraklarının bir kısmını ele geçirdi. İsfendiyar Bey ise Müslüman Samsun'u ele geçirdi. Çelebi Mehmed, Osmanlı tahtını tek başına ele geçirdikten sonra bölgedeki hakimiyetini yeniden sağlama çabasına girişti. Rum Beylerbeyi olan Biçer oğlu Hamza Bey'i bölgeye yolladı. Cenevizlerin elinden Kafır Samsun'u ele geçirdi ve Müslüman Samsun'u savaşmadan aldı (1418-1419).³⁵⁷ Bölgenin tekrardan Osmanlı hakimiyetine girmesiyle birlikte Hüsameddin Hasan Bey ile Hüsameddin Mehmed Yavuz ellerinde bulundurdıkları toprakları bir süre daha birlikte yönettiler.³⁵⁸

³⁵² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s. 393.

³⁵³ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, s. 154.

³⁵⁴ İbrahim Tellioglu, "Çarşamba'da Bir Beylik Merkezi: Ordu Köyü", *Samsun Çarşamba'da Beylik Merkezi Ordu Köyü*, Samsun, 2016, s. 13.

³⁵⁵ Başar, "Taceddinoğulları Beyliği", s. 473; Oğuz, "a.g.m.", s. 485.

³⁵⁶ Dilcimen, *a.g.e.*, s. 41.

³⁵⁷ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s. 156-157; Neşri, *a.g.e.*, C. II, s. 539; Hoca Sadettin Efendi, *a.g.e.*, C. II, s. 94-97.

³⁵⁸ Dilcimen, *a.g.e.*, s. 42.

Çelebi Mehmed bölgedeki önemli yerleri almasından sonra Taceddinoğulları ile iyi geçinmiştir. Fakat II. Murad, Yörgüç Paşa'yı Amasya Valisi yaptıktan sonra bölgedeki beyleri ortadan kaldırması için yeterli yetkiyi verdi.³⁵⁹ Yörgüç Paşa Amasya'da ikamet ederken Hüsameddin Hasan Bey'i bir düğüne davet etti. Amacı bir oyuna getirip onu tutuklatmak ve topraklarına el koymaktı. Hüsameddin Hasan Bey kendisine yapılan oyunu anladığı zaman bir haberci gönderip “*Maksadınız benim bu elimdeki ormanları almaksa, şimdi gelip alınız ve tımar ediniz. Ben de yüz sürerek devleti padişahın eşiğine gideyim. Padişah sağ olsun, bana da fazlasıyla dirlik vereceğini umarım*” dedi.³⁶⁰

Yörgüç Paşa gönderdiği davetin kabul edilmediğini görünce Canik üzerine hareket etmek için ordusunu toparlamaya başladı. Hüsameddin Hasan Bey, Sultanın fermanına karşı çıkmadığını belirterek Yörgüç Paşa'nın yanına geldi ve topraklarının idaresinden elini çekti. Yörgüç Paşa ise Hüsameddin Hasan Bey'i hemen zincire vurup II. Murad'ın yanına gönderdi ve ailesini Amasya'da tuttu. Hüsameddin Hasan Bey ise Bursa Kalesi'nde bir evde başında muhafızı ile tutuklu haldeydi. Bir süre tutuklu kaldıktan sonra muhafızı atlatıp hisar duvarından iple inerek önceden hazırlanmış olan atlara binerek kaçtı. İki yıl boyunca kaçtıktan sonra II. Murad'ın yanına geri geldi.³⁶¹ Sultan ise Rumeli topraklarında bulunan Gümülcine Sancağı'nı ona tımar olarak verdi. Ailesini de Amasya'dan yanına getirtti. Sonuç itibariyle 1427-1428³⁶² tarihinde Taceddinoğulları Beyliği'nin toprakları Osmanlı Devleti'ne verilmesiyle birlikte bu beylik sona ermiştir.

Hüsameddin Hasan Bey'in türbesi bugünkü Ordu Köyü'nün mezarlığında bulunmaktadır (Gazi Hasan Bey Türbesi).³⁶³ Hüsameddin Hasan Bey'in Ordu Köyü'nde bir mescide ait vakfın vakfiyesi günümüze kadar ulaşmıştır. Bu vakfiye H.827/1424 tarihlidir. Şeceresine baktığımız zaman “*hasep, nesep ve şeref sahibi, hayrât kaynağı, dinin keskin kılıcı, büyük emir Gazi Hasan Bey ibni Merhum Emir*

³⁵⁹ Başar, “Taceddinoğulları Beyliği”, s. 473; Oğuz, “a.g.m.”, s. 485-486.

³⁶⁰ Aşık Paşazade, *a.g.e.*, s. 186.

³⁶¹ Hoca Sadettin Efendi, *a.g.e.*, C. II, s. 163-164.

³⁶² Neşri, *a.g.e.*, C. II, s. 603.

³⁶³ Cevdet Yılmaz, “Ordu Köyü'nün Turistik Çekicilikleri ve Turizm Potansiyeli”, *Samsun Çarşamba'da Beylik Merkezi Ordu Köyü*, Samsun, 2016, s. 234-236.

Arslan Bey ibni Tacettin Bey” şeklindedir. Hüsameddin Mehmed Yavuz’a ait yine aynı tarihli başka bir vakfiye daha vardır. Bu vakfiyeye göre bir mescit inşa ettirilmiştir.³⁶⁴

2.4. Kubadoğulları

Kubadoğulları, Moğolların Anadolu istilasını sırasında Canik bölgesinde ortaya çıkmış olan Türk beyliklerinden biridir. Samsun-Kavak-Ladik arasındaki topraklarda bağımsız olarak hareket etmişlerdir.³⁶⁵

2.4.1. Taceddin Altunbaş Gazi Çelebi

Taceddin Altunbaş Türkiye Selçuklu Devleti’nin hükümdarı II. İzzettin Keykavus’un oğlu II. Gıyasettin Mesud’un oğludur. Babasının 1308 tarihindeki ölümü üzerine Türkiye Selçuklu Devleti’nin tahtına çıkarıldı.³⁶⁶ Bölgede hakim güç olan Moğollar, Sinop ve Kastamonu’dan İznik’e Saruhan ili sınırına kadar olan Anadolu’daki toprakların yönetimini Taceddin Altunbaş’a verdiler. Ancak nüfuzu olmadığından dolayı hükümdarlıkta sözü geçerli değildi.³⁶⁷ Son dönemlerde Selçuklu tahtına oturacak kişiler Moğollar tarafından belirleniyordu. Aslında Selçuklu tahtının son hükümdarı Taceddin Altunbaş olmuştur.

Taceddin Altunbaş 1318 tarihinde Anadolu’daki Moğolların uzantısı olan İlhanlıların valisi olarak görev yapmaktaydı. Bu tarihlerde Samsun, Kavak ve Ladik bölgesinde bağımsız hareket ediyordu. Buralar Kubadoğulları beyliğinin tarih sahnesini çıktığı yerlerdir. 1340 ile 1350 tarihleri arasında öldüğü düşünülen Taceddin Altunbaş’tan sonra oğlu Keykubad yönetimi devralmıştır.³⁶⁸ Beyliğin adının ise Keykubad’ın kısa söylemi olarak kullanılan Kubad’dan gelmesi muhtemeldir. Taceddin Altunbaş’ın bölgede gerçekleştirdiği siyasi faaliyetler hakkında dönemin kaynaklarında bir bilgi mevcut değildir.

Moğollar, Selçuklular ile Anadolu’nun yönetimini sağlayamayacaklarını anladılar. Emir Çoban’ın oğlu olan Emir Temürtaş 1318-1319 tarihinde vali olarak

³⁶⁴ Muhammet Okudan, “Sosyal Statülerine Göre Samsun Canik Sancağında Vakıf Kurucuları”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, C. III, S. 6, (2013), s. 177; VGMA., df. 597, s. 199; ŞŞS., df. 3172, V. 29.

³⁶⁵ İbrahim Tellioglu, “Türklerin Karadeniz’e Çıkışında Vezirköprü-Havza-Ladik Hattının Önemi”, *Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. X, S. 45, (2010), s. 148.

³⁶⁶ Dilcimen, *a.g.e.*, s. 45-46.

³⁶⁷ Hüseyin Hüsameddin, “Sultan Altunbaş”, *TOEM*, C. XV, S. 11, (1925), s. 306-305.

³⁶⁸ Öz, *XV- XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, s. 21.

Anadolu'ya gönderildi. Görevinin başına geçer geçmez Selçuklu ailesinden olanların kimler olduğunu öğrenmeye çalışmıştır. Amacı Selçukluları yok ederek tekrardan saltanat kurmalarını engellemektir. Bundan dolayı aileye mensup kişiler Yazıcızâde'nin aktarımdaki gibi “*Bazıları dağlara ve sarp yerlere kaçıp Kahramanlılar'a sığındılar. Kahramanlılar saltanatı elde etmek ümidiyle bunların kızlarıyla evlendiler. Ancak daha sonra erkeklerine gadredip onları tamamen ortadan kaldırdılar.*”³⁶⁹ Kubadoğulları'nın da bu dönemde ortaya çıkması tesadüf değildir. Temürtaş'ın gazabından kendini kurtarmış ve Samsun Limanı'ndan iç kesime giden yolun önemli bir kısmını elinde tutmuşlardır.

Hüseyin Hüsâmeddin *Amasya Tarihi* adlı eserinde kaynak göstermeden Taceddin Altunbaş'ın Mesud, Alp Arslan, Keykubad ve Keyhüsrev adında oğulları olduğunu belirtmektedir.³⁷⁰

Taceddin Altunbaş'ın ölümü hakkında bir rivayet mevcuttur. Buna göre Selçukluların Anadolu'daki hakimiyeti sona erdiğinde Taceddin Altunbaş üzüntüsünden dolayı hastalanarak Şeyh Safi'nin yanına gitmiştir. 1344'te Taceddin Altunbaş'ın tanzim etmiş olduğu vakfiyeye göre “*Türbe-i Gazi Çelebi şehzade-i Sultan Mes'ud der karye-i Umurbey, Nam-ı diğer Şeyh Savcı der- Simre-i Havza Tabi'i Amasya*” (Sultan Mes'ud'un şehzadesi Gazi Çelebi'nin Amasya'ya tabi Havza Simre'sine bağlı Umurbey, diğer adıyla Şeyh Safi Köyü'ndeki türbesi). Bu türbe 2019 senesinde yeniden inşa edilerek ziyarete açılmıştır.³⁷¹

2.4.2. Keykubad

Taceddin Altunbaş'ın ölümünden sonra oğlu Keykubad beyliğin yönetimini ele aldı. Kubadoğulları, Amasya Valisi Hacı Şadgeldi 1381 tarihindeki ölümünden sonra başa geçecek olan Emir Ahmed'e tabii kaldılar.³⁷² Keykubad için verilen bilgiler çok kısıtlıdır.

Sivas merkezli Eretna Devleti'nin 1381'de yıkılması ve yerine Kadı Burhaneddin'in güçlü bir devlet meydana getirmesi üzerine bölgede güç dengesi

³⁶⁹ Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, (Yay: Ali Öngül), Akademi Kitapevi, İzmir, 2001, s. 141-142; Yazıcızâde 'Ali, *a.g.e.*, s. 443b-446a.

³⁷⁰ Hüsâmeddin, *a.g.e.*, C. III, s. 34.

³⁷¹ <https://samsun.ktb.gov.tr/TR-230946/seyh-savci-ve-sultan-altunbas-turbesi.html> (E.T. 18.03.2022)

³⁷² Dilcimen, *a.g.e.*, s. 48.

değiştir. Bu dönemde ele aldığımız Canik yöresinde bulunan beylerin bir kısmı Kadı Burhaneddîn'e muhalif olmuş bir kısmı ise yakın veya uzak bir tavır takınmayı uygun bulmuştur. Keykubad'ın Amasya beylerine yakın durması onun Kadı Burhaneddîn'e karşı muhalif tutum içinde olduğunu göstermektedir.

2.4.3. Ali Bey ve Cüneyd Bey

Yıldırım Bayezid, Kastamonu'yu ele geçirdikten sonra doğuda Canik toprakları üzerine sefer düzenledi. Bu sefer sırasında 1398 tarihinde Müslüman Samsun'u ele geçirdi.³⁷³ Yıldırım Bayezid buranın yönetimini Sırbistan Kralı Lazar'ın oğlu olan Aleksander Sisman'a (Müslüman olmuştu) verdi.³⁷⁴

Hüseyin Hüsâmeddin'in *Amasya Tarihi* adlı eserine göre Keykubad'dan sonra oğlu Ali Bey başa geçmiştir. Seferlerini Taceddinoğulları Beyliği'nin topraklarına yapmıştır.³⁷⁵ Ankara Savaşı'ndan sonra Timur, Anadolu'da bulunan Türkmen beylerini itaati altına almaya başladı. Bu sırada Canik yöresinde bulunan beyler de Timur'dan yarlıg alıp onun hakimiyetini kabul ettiler.³⁷⁶

Ali Bey, Amasya'daki Çelebi Mehmed'in himayesini kabul etmiyordu. Amasya'da bulunan beylerin kendisiyle beraber hareket edeceğini umuyordu. Nitekim Timur'a olan bağlılığından olması gerek ki bölgede bağımsız hareket etmeye başladı.³⁷⁷

Ankara Savaşı'ndan sonra Kubadoğulları kaybettikleri toprakları geri almaya çalışmışlardır. Hatta Timur'un desteğini alarak Niksar Kalesi'ni kuşatma altına aldılar. Bunun üzerine Çelebi Mehmed Niksar üzerine asker yolladı. Durumun vahametini gören Ali Bey ise kaçtı ve Taşanoğulları'na sığınmak zorunda kaldı.³⁷⁸

Ali Bey'in oğlu Cüneyd Bey, Samsun Emiri Taşanoğlu Ahmed Bey üzerine saldırarak onu öldürdü. Böylece Samsun Kubadoğulları'nın eline geçti. Bu ikili

³⁷³ Neşri, *a.g.e.*, C. I, s. 323.

³⁷⁴ Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. I, (Çev: Mehmed Ata), Üçdal Neşriyat, İstanbul, 2003, s. 411; Schiltberger, *a.g.e.*, s. 51.

³⁷⁵ Hüsâmeddin, *a.g.e.*, C. III, s. 75. Bu eserdeki bilgilerin kaynakları eksik veya yoktur.

³⁷⁶ Sadettin Baştürk, "Çelebi Mehmed'in Tokat Türkmen Beyleriyle Mücadelesi", *Tokat Sempozyumu 1-3 Kasım*, C. I, (2012), s. 60.

³⁷⁷ Dilcimen, *a.g.e.*, s. 49.

³⁷⁸ Hoca Sadettin Efendi, *a.g.e.*, C. II, s. 307; Neşri, *a.g.e.*, C. I, s. 379.

arasındaki asıl husumet Ahmed Bey'in Ali Bey'i öldürmesiyle başladı. Böylece Çelebi Mehmed'e bağlı kalmak şartıyla Müslüman Samsun Cüneyd Bey'in idaresine girdi.³⁷⁹

Kubadoğulları ile Taceddinoğulları arasındaki eskiden gelen bir düşmanlık vardı. Anadolu'daki Timur döneminde tekrardan Kastamonu'ya kavuşan İsfendiyar Bey, Hüsameddin Hasan Bey ile anlaşarak Cüneyd Bey'in üzerine saldırıda bulundu. Hüsameddin Hasan Bey, Cüneyd Bey'i öldürerek topraklarını ele geçirdi. Diğer taraftan İsfendiyar Bey oğlu Hızır Bey ise Samsun ve Bafra'yı ele geçirdi.³⁸⁰ Daha sonraki süreçte Biçer oğlu Hamza Bey'in 1418 tarihinde bölgeye gelmesiyle birlikte hem Gavur Samsun hem de Müslüman Samsun Osmanlı Devleti'nin idaresi altına girdi.³⁸¹ Böylece Çelebi Mehmed Karadeniz sahillerinde bulunan en önemli limanlardan birini eline geçirdi.³⁸²

Ali Bey ve oğlu Cüneyd Bey'in mezarlarının nerede olduğu bilinmemektedir. Ancak ailenin kalanlarının topraklarında daha fazla tutunamadığından dolayı kesin olmamakla birlikte Trabzon Rum İmparatorluğu'nun yardımıyla Kafkasya'ya göç etmişlerdir. Burada bulunan Oset halkının içlerine yerleşmişlerdir. Bu çıkarım ise Osetlerin bir kısmının Kubad veya Keykubad oğlu adıyla anılmasından ortaya çıkmıştır.³⁸³

Samsun-Kavak-Ladik hattı üzerinde 1318-1419 tarihleri arasında kurulan bu beylik Canik yöresinin Türkleştirilmesine katkıda bulunmuştur. Tarih sahnesindeki eylemleri hakkında ayrıntılı bilgi mevcut değildir.

2.5. Taşanoğulları

Moğolların Anadolu hakimiyeti sonrası kurulmuş olan bir Türk beyliğidir. 1335 tarihinde Ebû Said Bahadır Han'ın ölümüyle beraber Anadolu üzerinde olan Moğol baskısının azalmaya başladığı dönemde Vezirköprü-Havza-Merzifon hattı üzerinde kurulmuştur.³⁸⁴

³⁷⁹ Hüsâmeddin, *a.g.e.*, C. III, s. 112.

³⁸⁰ Süleyman Lokmacı, "*Solak-Zâde Tarihi'nin Tahlili ve Metin Tenkidi*", (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D., Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2015, s. 208-209.

³⁸¹ Dilcimen, *a.g.e.*, s. 51-53; Oğuz, "a.g.m.", s. 485; Telliöğlü, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, s. 164-165.

³⁸² Telliöğlü, "Türklerin Karadeniz'e Çıkışında Vezirköprü-Havza-Ladik Hattının Önemi", s. 148.

³⁸³ Dilcimen, *a.g.e.*, s. 53.

³⁸⁴ Hüsâmeddin, *a.g.e.*, C. III, s. 6.

2.5.1. Taşan Bey ve Diğer Beyleri

Taşan Bey tarihi kayıtlarda ilk olarak Kubadoğulları Beyliği'nin başında bulunan II. Gıyasettin Mesud'un oğlu Taceddin Altunbaş'ın atabeyi olarak görülmektedir. Taceddin Altunbaş'ın ölümü sonrası Vezirköprü-Havza-Merzifon bölgelerinde hakimiyeti eline almaya başlamıştır. Taşan Bey'in, İdris Bey ve Zekeriya Bey adında iki kardeşi vardır. Bunlardan İdris Bey Vezirköprü ile Osmancık arasında bulunan Zeytun'da, Zekeriya Bey ise Havza'da hakimiyet sürmüştür. Taşan Bey'in kardeşlerinden büyük ve güçlü olduğundan dolayı beyliğin yönetimini eline almış olabilir.³⁸⁵

Taşanoğulları Beyliği'nin hakimiyet alanı Merzifon-Havza-Vezirköprü arasında bulunan günümüzdeki adı ile Tavşan (Taşan) Dağı denilen bölge ve çevresini kapsamaktadır. Ayrıca Vezirköprü-Havza ile Canik Dağları ve Tavşan Dağı arasındaki ticari yol üzerindedir.³⁸⁶

Son dönemlerde Eretnalıların başına geçen Alâeddîn Ali Bey'in (1365-1380) saltanatında devlet yönetimi zayıflamıştır. Bu dönemde ona bağlı olan Anadolu'daki beyler başına buyruk hareket etmeye başladı. Bu beylerden biri olan Amasya'daki Hacı Şadgeldi ise bölgede bağımsız hareketlerde bulunarak çevresindeki küçük beyler üzerinde hakimiyet sahası kurmaya çalışıyordu.³⁸⁷ Nitekim Zekeriya Bey'in oğlu olan Haydar Bey topraklarının hakimiyetini korumak için Hacı Şadgeldi'ye karşı çıktı. Ancak verdiği mücadelenin sonuçsuz kalacağını anlayınca canını kurtarmak için Elbistan'a kaçtı. Kadı Burhaneddîn 1381 tarihinde Hacı Şadgeldi'yi öldürünce yerine oğlu Emir Ahmed geçti. Bu tarihlerde topraklarına geri gelen Haydar Bey Emir Ahmed'in iktidarını kabul etti ve Vezirköprü çevresinde bulunan Kaya Köyü'ne yerleşti.³⁸⁸

Taşanoğulları, Kadı Burhaneddîn'e karşı 1392 tarihinden sonra Osmanlı Devleti'nin tabiliğini kabul etti. Yıldırım Bayezid, Amasya, Osmancık ve Maden tarafındaki beyleri kendi itaati altına aldı. Kadı Burhaneddîn ise bu durumu kendi

³⁸⁵ Dilcimen, *a.g.e.*, s. 55; Tellioglu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, s. 167.

³⁸⁶ Mehmet Öz, "Merzifon", *DİA*, C. XXIX, Ankara, 2009, s. 243-245; https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/hizmetler/fiziki_haritalar/fiz3a.jpg (E.T. 30.03.2022)

³⁸⁷ Zerrin Günel Öden, "Kadı Burhaneddin Karşısında Bir Selçuklu Şehzadesi Kılıç Arslan", *Belleten*, C. LXIV, S. 241, (2000), s. 847.

³⁸⁸ Dilcimen, *a.g.e.*, s. 56; Tellioglu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, s. 167; Hüsameddin, *a.g.e.*, C. III, s. 39-40; Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 243-252.

hakimiyet sahasına saldırı olarak gördü.³⁸⁹ Bu gerginlik 1392 tarihinde Kırkdilim mevkiinde iki tarafın ordusunun karşı karşıya gelmesine neden oldu. Taşanoğulları, Taceddinoğulları ve Amasya Emiri Ahmed Osmanlı tarafında mücadele ettiler. Fakat Kadı Burhaneddîn'in savaştan galip çıkmasıyla beraber bölgede üstünlüğünü devam ettirdi.³⁹⁰

Timur Anadolu'ya geldiği zaman Kadı Burhaneddîn'in muhalifleri hakkında istihbarat araştırması yaptırmıştır. Buna göre Taşanoğulları'nın 1.000 kişilik bir kuvvete sahip olduğu bilinmektedir.³⁹¹

1402 Ankara Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti Fetret Devri'ne girmişti. Bu dönemde Canik yöresinde bulunan Kubadoğulları kendi başlarına hareket ederken, Taşanoğulları Çelebi Mehmed'e bağlı kalmışlardır.³⁹²

Daha sonraki süreçte Kubadoğulu Ali Bey Niksar Kalesi'ni kuşatma altına aldı. Bunun üzerine Çelebi Mehmed bölgeye gelerek Ali Bey'i bozguna uğrattı. Ali Bey ise canını kurtarmak için Taşanoğullarına iltica etti.³⁹³ Kubadoğlu Ali Bey'in elinden Samsun alınarak öldürüldü. Böylece Samsun Taşanoğlu Ahmet Bey'e verildi. Kubadoğlu Ali Bey'in oğlu Cüneyd Bey ise babası adına Samsun'u idare ediyordu. Babasının katledildiğini duyunca Taşanoğlu Ahmet Bey'i öldürdü. Çelebi Mehmed'den affını isteyip bir süre Samsun'un idaresinde kaldı (1414).³⁹⁴ Taşanoğulları'nın Samsun uzantısı böylece son bulacaktır.

Uzun bir süre boyunca Kaya Köyü'nde yaşamını sürdüren Haydar Bey sükunetini bozmadı. Haydar Bey çevresinde bulunan beylere oğlu Kasım Bey aracılığıyla hediyeler göndererek ve kalesinin uzun süre kuşatmaya dayanıklı olması için erzak ve mühimmat yığarak ölünceye kadar kimsenin hükmü altına girmeden yaşama gayretinde bulundu.³⁹⁵

Osmanlı Devleti'nin Amasya Valisi olan Yörgüç Paşa, Haydar Bey'in elinde bulunan Kocakayası Kalesi'ni ele geçirme girişiminde bulundu fakat sonuçsuz kaldı.

³⁸⁹ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 388; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s. 276-277.

³⁹⁰ İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. I, Türkiye Yayınevi, İstanbul, t.y., s. 97; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s. 276-277; Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 388-394.

³⁹¹ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 429.

³⁹² Tellioğlu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, s. 168.

³⁹³ Neşri, *a.g.e.*, C. I, s. 379; Lokmacı, "*a.g.t.*", s. 151-152.

³⁹⁴ Dilcimen, *a.g.e.*, s. 58; Hüsâmeddin, *a.g.e.*, C. III, s. 112.

³⁹⁵ Dilcimen, *a.g.e.*, s. 58; Neşri, *a.g.e.*, C. II, s. 599-601.

Yörgüç Paşa 1430 tarihinde bu kaleyi askeri kuvvet ile alamayacağını anladı. Haydar Bey'in yakını olan Tayfur Çelebi ile ilişki kurarak kızını ona vermek vaadiyle kendi tarafına çekti. Böylece erzak ve mühimmatın bulunduğu yeri kundaklaması konusunda onu ikna etti. Yangının çıktığı sırada Yörgüç Paşa askerleri ile birlikte kalenin önüne geldi. Haydar Bey çaresiz durumda kaldığını anlayarak kaleyi teslim etmek zorunda kaldı. Osmanlı Devleti tarafından Haydar Bey'e, oğlu Kasım'a ve Tayfur Çelebi'ye tımar ve zeametler verilmiştir³⁹⁶

Âşık Paşazade, Tayfur Çelebi'nin Elvan Çelebi'nin torunlarından olduğunu aktarmaktadır.³⁹⁷ Elvan Çelebi (ö. 1358-59 sonrası) hakkında bilgi vermek gerekirse Babaî isyanının (1240) başında olan Baba İlyâs-ı Horasânî'nin torunlarından biridir.

Bu olaydan sonra Taşanoğullarının adı hiçbir yerde geçmez. Günümüzde Samsun'un İlçesi Vezirköprü'ye bağlı Gököy Kasabası'nda bulunan dört tane kitabeli mezar taşının Taşanoğullarına ait olduğu kabul edilmektedir.³⁹⁸

Taşanoğulları küçük boyutta bir beylik olsa bile XV. yüzyılın başlarında Osmanlı'ya direnmeye çalışmıştır. Vezirköprü-Havza-Merzifon'un Türkleşme sürecinde büyük katkılarının olduğu ortadır. Özellikle Samsun'un güney ticaret yolu üzerinde olması buraların gelişmesine katkıda bulunmuştur.

2.6. Bafra Beyleri

Bafra denizden 20 km içeride, Kızılırmak'ın doğusunda kurulmuş olan deniz ticaretinde bir rolü olmayan bir yerleşim yeridir. Burayı ön plana çıkaran aslında çevresinde bulunan verimli ovanın merkezinde bulunması ve bölgesel pazarının var olmasıdır. Bundan dolayı diğer adı "*Pazar-ı Göründür*" veya "*Göründür Pazarı*" olarak da bilinmektedir.³⁹⁹

Bölgenin tarihidен söz etmek gerekirse bölgenin Türkleşme sürecinde; ilk olarak 1155 tarihinde Danişmendli Nizâmeddin Yağıbasan'ın Canik yöresine yaptığı saldırılarda Bafra'yı yağma ettirmiştir. 1204 tarihinde Trabzon'a gelen Komnenoslar

³⁹⁶ Dilcimen, *a.g.e.*, s. 58; Lokmacı, "*a.g.t.*", s. 241; Neşri, *a.g.e.*, C. II, s. 601; Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s. 185-186.

³⁹⁷ Ahmet Yaşar Ocak, "Elvan Çelebi", *DİA*, C. XI, İstanbul, 1995, s. 63-64; Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s. 185.

³⁹⁸ M. Sami Bayraktar, "*Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri*", (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi A.B.D., Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2005, s. 16.

³⁹⁹ Öz, *XV- XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, s. 59.

tarafından ele geçirilmiştir. Bölge kısa bir süre sonra 1214 tarihinde Türkiye Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus hakimiyet sahası içine girmiştir.⁴⁰⁰ XIII. yüzyılda ise Sinop'ta kurulmuş olan Pervâneoğulları Beyliğinin başındaki Mühezzeüddin Mesud Bey (ö. 1300) Bafra ve Samsun bölgelerine akınlar düzenleyerek buraları ele geçirmiştir.⁴⁰¹ XIV. yüzyılın başlarında Anadolu'ya yapılan Moğol istilaları sonucunda Bafra'da Türk beyleri ortaya çıktı. Ele alınacak olan Bafra Beyleri hakkında tarihi kaynaklarda geçen bilgiler oldukça kısıtlıdır.

Dönemin çağdaş eseri olan Bezm u Rezm'e göre Bafra Beyleri'nin 1.000 askeri olduğunu anlaşılmaktadır. Yukarıda ele alınan Taşanoğulları ile aynı sayıda asker bulundurmaları ve bölgesel güç olan Kadı Burhaneddin'e karşı muhalif bir tavır sergileyebilmeleri onların kendi başına hareket edebilen bir beylik olarak kabul edilebilirliği ortaya koymaktadır.⁴⁰²

1393 tarihinde Kadı Burhaneddin, Osmanlı topraklarına yapılacak olan seferler için Amasya'yı kuşatma altına aldı. Kuşatma sürecinde kalede bulunan Osmanlı askerleri büyük kayıplar verdi. Kadı Burhaneddin'in erzak sıkıntısı ve askerlerin dağılmaya başladığı haberi Osmanlılara ulaştı. Üzerine gelecek olan Osmanlı ordusu ile mücadele etmeden önce toparlanması gerekiyordu. Bunun için Kadı Burhaneddin Sivas'a kadar geri çekildi. Bölgede bu olaylar yaşanırken Canik yöresinde bulunan beyler Osmanlı hakimiyetini kabul etmeye başlamışlardı. İşte bu dönemde Bafra beyleri ilk defa Osmanlı hakimiyetini kabul etmişlerdir.⁴⁰³ Ancak beyliğin askeri ve siyasi hareketliliği konusunda bilgiler yoktur.

Bafra'nın Türbe Mahallesinde bulunan türbeden (Emirza Bey Türbesi) Bafra Beyleri hakkında kısıtlı bilgiler edinilebilir. Türbenin kapısının üstündeki kitabeye göre burası H. 783 / 1381 tarihinde yapılmıştır.⁴⁰⁴ İçerisinde M. Zeki Oral'ın tespitine göre on beş tane sanduka vardır. Bunlardan okunabilir olanları: türbenin içinde sağ taraftaki kabirler; Emirza Bey kızı Hant Hatun (H. Recep 782 / M. 1380), Emirza Bey kızı Sultan Hatun (H. Recep 782 / M. 1380), Emirza Bey kızı İlalmış Hatun (H. Şaban 782 / M. 1380), Emirza Bey oğlu Hacı Lütf ul-lah (H. Şaban 782 / M. 1380), Emirza

⁴⁰⁰ Bryer, Winfield, *a.g.e.*, s. 91.

⁴⁰¹ Muharrem Kesik, "Pervâneoğulları", *DİA*, C. XXXIV, İstanbul, 2007, s. 246.

⁴⁰² Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 429; Tellioğlu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, s. 170.

⁴⁰³ Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 403-404.

⁴⁰⁴ M. Zeki Oral, "Durağan ve Bafra'da İki Türbe", *Belleten*, C. XX, S. 79, (1956), s. 390-391.

Bey kızı Paşa (H. Şaban 782 / M. 1380), Mehmet Kızı Giçi Hatun (H. Recep 782 / M. 1380), sol taraftaki kabirler; Hüseyin oğlu Ahmed (H. 814 / M. 1411-12), Emirza Bey (ölüm tarihi yok), Ali Bey kızı Şeref Hatun (H.799 / M. 1396-97), Hüseyin oğlu Resul, Gazi oğlu Seyyid (H. 814 / M. 1411-12), ortada sırada bulunanlar; Sultan Baht Hatun (H.814 / M. 1411-12), Sultan Hant Hatun (H.814 / M. 1411-12), bazılarının ise yazıları okunamaz hale gelmiştir. Emirza Bey'in sandukasının üstündeki yazıya göre “*Merhum Emir Ali Bey oğlu Hüseyin Bey oğlu esirgenmiş ve bağışlanmış, mübarek Emirza Bey...*” şeceresi hakkında bilgi edinilebilir.⁴⁰⁵ Türbenin 1381’de Emirza Bey’in ölümü üzerine inşa edilmiş ve sonra aileden vefat edenler türbeye defnedilmiştir.⁴⁰⁶ Türbe 2018 tarihinde restorasyon edilerek tarihi yapı kültür mirasına tekrardan kazandırılmıştır.

⁴⁰⁵ Oral, “Durağan ve Bafra’da İki Türbe”, s. 390-406.

⁴⁰⁶ M. Sami Bayraktar, “Bafra ve Çarşamba’da Beylikler Döneminden Kalan Tarihi Yapılar”, *Uluslararası Araştırma Dergisi*, C. VI, S. 25, (2013), s. 120-121.

SONUÇ

Günümüzde Canik bölgesi, Trabzon il sınırından Samsun-Sinop sınırına kadar uzanan güneyde Kelkit Çayı, Niksar ve Vezirköprü'yü içermektedir. Antik Çağlardan itibaren burası doğudan ve batıdan gelen insan toplulukları için önemli bir yerleşim yeri olmuştur.

Türk kökenli aşiretler bölgeye XI. yüzyıldan önce gelmişlerdir. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türkler, Doğu Karadeniz bölgesine güneyden ve batıdan akınlar düzenlediler. Bu yüzyılda bölgede kurulan ilk Türk beyliği Danişmendliler'dir. Anadolu'nun büyük bir kısmına hakim olan Türkiye Selçukluları ise Sinop'u ele geçirdi. Doğu Karadeniz'in önemli bir limanı olan Samsun çevresine baskınlar düzenlediler. Selçuklular 1178'de Danişmendlileri ilhak ederek bölgedeki hakimiyetlerini güçlendirdiler. IV. Haçlı Seferi sonucunda İstanbul'dan kaçan Komnensos Hanedanı Trabzon'a gelerek burada yeni bir yönetim kurdu. Doğu ve Batı Karadeniz kıyı bölgelerini bir süre kendi hakimiyetleri altına aldılar.

Anadolu'ya Moğol akınları Türkiye Selçuklu Devleti'nin Köseadağ Savaşı'nda yenilmesiyle başladı. Moğollardan kaçan Türk boyları Anadolu'ya akın ediyorlardı. Böylece Anadolu'nun siyasi bütünlüğü bozuldu ve yerel beylikler ortaya çıktı. Bu dönemde Çepniler Anadolu'da ilk olarak 1277 tarihinde Sinop'ta görüldükten sonra Trabzon Rum İmparatorluğu sınırına kadar olan bölgeleri ele geçirerek Canik bölgesinde bağımsız beyliklerini kurdular.

Bugünkü Ordu İli'nin Mesudiye İlçesi'ne yerleşen Çepnilerin bir kısmı Bayram Bey yönetiminde Bayramlı Beyliği'ni kurmuş ve bu bölgenin Türkleşmesine öncülük etmişlerdir. Trabzon Rum İmparatorluğu'na akınlar düzenleyerek Giresun ve Tirebolu'ya kadar olan bölgeyi ele geçirdiler. Bu bölgelerin ilk fetihlerini Bayramlı Çepnileri yapmıştır. Trabzon Rum İmparatorluğu ve Kadı Burhaneddin ile ilişkiler kurarak bölgedeki siyasi güç dengesini sağlamışlardır.

Bayramlı Beyliği ile aynı dönemde kurulan Niksar merkezli Taceddinoğulları birbirlerine düşmanca hareket etmişlerdir. Trabzon Rum İmparatorluğu batısından gelen saldırıları durdurmak için hanedanındaki kızları Canik beyleriyle evlendiriyordu. Bayramlı Süleyman Bey aralarında gerçekleşen bir savaşta Taceddin Beyi öldürdü ve

Kadı Burhaneddin ile birlikte topraklarının bir kısmını ele geçirdi. Bu olay bölgede Trabzon için faydalı olmuştur.

Doğu Karadeniz için önemli olan Samsun-Kavak-Ladik hattı, 1318 yılında Selçuklu şehzadesinin kurmuş olduğu Kubadoğulları Beyliği'nin hakimiyetine geçmiştir. Hanedanın üyeleri Ankara Savaşı'ndan sonra Osmanlıların bölgeye gelmesiyle Kafkasya'ya gitmiştir.

Taşanoğulları Beyliği ise Canik bölgesinin güneyinde Vezirköprü-Havza-Merzifon hattı üzerinde kurularak bölgenin Türk vatani haline gelmesinde büyük öneme sahiptir. Hakkında fazla bilgi bulunmayan Kızılırmak'ın doğusunda kurulan Bafra Beyleri, Bafra ve çevresinin Türkleşmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Canik beylikleri arasında en az nüfusa sahip olan Taşanoğulları ve Bafra Beyleri 1.000 kişilik ordulara sahiptiler.

Canik bölgesinde kurulan bu beş beylik, XV. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına girdiler. Bu beyliklere tarih kitaplarında yeteri kadar yer verilmemiştir. Bölgede 4.000-5.000 nüfusa sahip Trabzon Rum İmparatorluğu kadar 50.000 civarında nüfusa sahip olan Bayramlı ve Taceddinoğulları beyliklerine gereken önem verilmemiştir. Doğu Karadeniz bölgesinde Türk-İslam yapısının kuruluşu Bayramlı, Taceddinoğulları, Kubadoğulları, Taşanoğulları ve Bafra Beyleri tarafından gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

- 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, Ankara, 1997.
- ABÛ HAYYÂN, *Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*, (Haz: Ahmet Caferoğlu), Evkaf Matbaası, İstanbul, 1931.
- ACUN, Fatma, “Şebinkarahisar”, *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul, 2010, s. 393-395.
- ACUN, Fatma, “Tarih Boyunca ‘Pontus’”, *Milli Mücadele Döneminde Giresun Sempozyumu*, (1999), s. 19-34.
- AKA, İsmail, *Timur ve Devleti*, TTK, Ankara, 2000.
- AKDAĞ, Elif, “1200-1450 Seyahatnamelerinde Anadolu”, (İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya, 2019.
- AKROPOLITES, George, *The History*, Oxford University Press, New York, 2007.
- ALAADDİN ATA MELİK CÜVEYNÎ, *Tarih-i Cihan Güşa*, (Çev: Mürsel Öztürk), TTK, Ankara, 2013.
- ANNA KOMNENA, *Alexiad Malazgirt Sonrası*, (Çev: Bilge Umar), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996.
- ARSLAN, Murat, “Pontos’tan Karadeniz’e: Bir Adlandırmanın Ardındaki Önyargılar, Varsayımlar ve Gerçekler”, *OLBA*, S. 14, (2006), s. 71-88.
- ÂŞIK MEHMED, *Menâzurü’l-Avâlim*, C. I, (Haz: Mahmud Ak), TTK, Ankara, 2007.
- ÂŞIK PAŞAZADE, *Osmanoğulları’nın Tarihi*, (Haz: Kemal Yavuz – M. A. Yekta Saraç), K Kitaplığı, İstanbul, 2003.
- AYAN, Engin, “Moğolların Ortadoğu’daki İlk Noyanı”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. XIII, S. 2, (2018), s. 179-196.
- AYAN, Engin, “Tokat Çevresinde Yerel Bir Egemenlik: Hacıemiroğulları Beyliği”, *Tokat Sempozyumu 1-3 Kasım*, C. I, (2012), s. 23-44.
- AYÖNÜ, Yusuf, “IV. Haçlı Seferi’nin Ardından Batı Anadolu’da Mücadele Eden İki Rakip: İstanbul Latin Krallığı ve İznik İmparatorluğu” *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. 1, (2015), s. 9-25.

- AZİZ B. ERDEŞİR-İ ESTERÂBÂDÎ, *Bezm u Rezm*, (Çev: Mürsel Öztürk), TTK, Ankara, 2014.
- BALA, Mirza, “Kadı Bürhaneddin”, *İA*, C. VI, İstanbul, 1977, s. 46-48.
- BAŞ, Ali, “Eskipazar’daki Türk Devri Yapıları”, *S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, S. 11, (1997), s. 99-120.
- BAŞ, Mithat, *İlkçağ’dan Günümüze Ordu Yöresi Tarihi*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2021.
- BAŞAR, Fahameddin, “Taceddinoğulları Beyliği”, *İslam Tarihi*, C. VIII, İstanbul, 2006, s. 467-473.
- BAŞAR, Fahameddin, “Yörgüç Paşa”, *DİA*, C. XLIII, İstanbul, 2013, s. 566-567.
- BAŞTÜRK, Sadettin, “Çelebi Mehmed’in Tokat Türkmen Beyleriyle Mücadelesi”, *Tokat Sempozyumu 1-3 Kasım*, C. I, (2012), s. 59-70.
- BAYRAKTAR, M. Sami, “Bafra ve Çarşamba’da Beylikler Döneminden Kalan Tarihi Yapılar”, *Uluslararası Araştırma Dergisi*, C. VI, S. 25, (2013), s. 111-139.
- BAYRAKTAR, M. Sami, “Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri”, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi A.B.D., Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2005.
- BAYRAM, Mikâil, “Danişmend Oğulları’nın Dinî ve Millî Siyaseti”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 18, (2005), s. 131-147.
- BAYRAM, Mikâil, *Danişmend Oğulları Devleti’nin Bilimsel ve Kültürel Mirası*, Nüve Kültür Merkezi, Konya, 2009.
- BAYRAM, Sadi, “Amasya-Taşova-Alparslan Beldesi Seyyid Nureddin Alparslan Er-Rufai’nin 655 H./1257 M. Tarihli Arapça Vakfiyesi Tercümesi ile 996 H/1588 M. Tarihli Seyyid Fettah Velî Silsile-Namesi”, *Vakıflar Dergisi*, S. 23, (1994), s. 31-74.
- BIYIK, Sergen, “Doğu Karadeniz Bölgesinde Çepniler”, (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın, 2021.
- BİLGİN, Mehmet, “Trabzon’un Tarihi”, *Trabzon*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996.
- BOSTAN, M. Hanefi, “Anadolu’da Çepni İskânı”, *Türkler*, C. VI, Ankara, 2014, s. 299-311.

- BOSTAN, M. Hanefi, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, TTK, Ankara, 2002.
- BRYER, Adam, “A Byzantine Family: The Gabrades, c. 979 – c. 1653”, *University of Birmingham Historical Journal*, C. XII, (1970), s. 164-187.
- BRYER, Adam, “Rumlar ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası”, (Çev: M. Sibel Dinçel, Murat Keçiş), *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C. 8, S. 16, (2014), s. 177-232.
- BRYER, Adam, “The Fate of George Komnensos Ruler of Trebizond (1266-1280)”, *Byzantinische Zeitschrift*, S. 66, (1973), s. 332-350.
- BRYER, Adam, “The Question of Byzantine Mines in the Pontos: Chalybian Iron, Chaldian Silver, Koloneian Alum and the Mummy of Cheriana”, *Anatolian Studies*, C. XXXII, (1982), s. 133-150.
- BRYER, Adam, WINFIELD, David, *The Byzantine Monuments and Topography of The Pontos I*, Dumbarton Oaks Publications, Washington, 1985.
- CABRİ, Sibel, “Bizans Taşra Aristokrasisinde Gabras Ailesi (X-XII. yüzyıllar)”, (Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon, 2018.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev: Yıldız Moran), E Yayınları, İstanbul, 1979.
- CANATAN, Emrah, “Danişmendli-Haçlı Münasebetleri”, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2011.
- CLAVIJO, Ruy Gonzales de, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, (Çev: Ömer Rıza Doğrul, Kâmil Doruk), Ses Yayınları, İstanbul, 1993.
- ÇAL, Halit, “Niksar Doğan Şah Alp Türbesi – Eyvan Türbeler”, *X. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara, 2009, s. 183-200.
- ÇEBİ, Sıtkı, *Ordu Tarihi ve 50. Yılda Ordu Şehri*, Ordu Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Ordu, 1973.
- ÇELİK, Ali, “Çepnilerin Anadolu'nun Türkleştirilmesindeki Yeri ve Önemi”, *Türkler*, C. VI, Ankara, 2014, s. 312-323.
- ÇELİK, Şenol, “Teke-İli”, *DİA*, C. XL, İstanbul, 2011, s. 344-347.

- ÇORUHLU, Yaşar, ÇAKIR, Ömer, “Ordu’nun Mesudiye İlçesi / Kale Köyü’nde Bir Türkmen Kalesi, Mezar Taşları ve Üç Mezar Anıtı”, *Tarih Dergisi*, S. 36, (2000), s. 81-136.
- DANIŞMEND, İsmail Hâmi, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. I, Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- DARKOT, Besim, “Canik”, *İA*, C. III, İstanbul, 1977, s. 25.
- DARKOT, Besim, “Samsun”, *İA*, C. X, İstanbul, 1967, s. 172-178.
- DEMİR, Necati, “Bir Coğrafi Bölge Olarak “Canik” ve Tarihi Alt Yapısı”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, S. 380, (2004), s. 1-13.
- DEMİR, Necati, “Ordu İlinin Eski Adı “Kotyora” ve Tarihi Alt Yapısı”, *Journal of History Studies*, C. II, S. 2, (2007), s. 179-184.
- DEMİR, Necati, *Danişmend-Name (II. Kısım: Türkiye Türkçesine Aktarılış)*, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, 2002.
- DEMİR, Necati, *Hacıemiroğulları Beyliği*, Neden Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.
- DEMİR, Necati, *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi’nin Tarihi Alt Yapısı (Tarih-Etnik Yapı-Dil-Kültür)*, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2005.
- DEMİRKENT, Işın, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- DEMİRKENT, Işın, *Niketas Khoniates’in Historia’sı (1195-1206) İstanbul’un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması*, Dünya Yayınevi, İstanbul, 2006.
- DEMİRKENT, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, TTK, Ankara, 1987.
- DENKNALBANT, Ayşe, “Niksar Ulu Camii Üzerine Bir Değerlendirme”, *Vakıflar Dergisi*, S. 40, (2013), s. 9-32.
- Derleme Sözlüğü*, TDK, C. III, Ankara, 1983.
- DİLCİMEN, Kazım, *Canik Beyleri*, Ahali Matbaası, Samsun, 1940.
- DOĞANAY, Hayati, ORHAN, Fatih *Türkiye Beşerî Coğrafyası*, Pegem Akademi, Ankara, 2016.
- DUNDUA, Tedo, “The Tale of Two Sebastoses and The Orthodox Alliance. David The King of Georgia And Theodoros Gabras”, *Journal Phasis*, C. V-IV, (2003), s. 71-89.

- DURMUŞ, İlhami, “Anadolu’da Kimmerler ve İskitler”, *Bellekten*, C. LXI, S. 231, (1997), s. 273-286.
- EBU BEKR-İ TİHRANÎ, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, (Çev: Mürsel Öztürk), TTK, Ankara, 2014.
- EBÜLGAZİ BAHADIR HAN, (*Şecere-i Terakime*) *Türklerin Soy Kütüğü*, (Haz: Muharrem Ergin), Tercüman 1001 Temel Eser, 1970.
- EĞİLMEZ, Savaş, YILDIRIM, Ahmet Safa, “Bayramlı Beyliği ve Beylik Mirası Olarak “Ordu” Adı”, *Çayeli’nden Erzurum’a Yrd. Doç. Cemile Kutlu Armağan Kitap*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 2016, s. 307-345.
- EMECEN, Feridun, “Akkâ”, *DİA*, C. II, İstanbul, 1989, s. 265-267.
- EMECEN, Feridun, “Giresun”, *DİA*, C. XIV, İstanbul, 1996, s. 78-84.
- EMECEN, Feridun, “XIV. Asır Doğu Karadeniz tarihinde Bir Safha: Hacıemiroğulları, Giresun ve Kuşdoğan Bey İlişkisi Hakkında Neler Biliyoruz?”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C. XIII, S. 25, (2018), s. 133-144.
- EMİR, Osman, “*Hellenistik ve Roma Dönemleri’nde Pontos (MÖ IV. yy – MS III. yy.)*”, (Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D., Basılmamış Doktora Tezi), Trabzon, 2014.
- ESİN, Emel, “Orduğ (Başlangıçtan Selçuklulara Kadar Türk Hakan Şehri)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 10, (1968), s. 135-215.
- EUTROPIUS, *Roma Tarihinin Özeti*, (Çev: Çiğdem Menzilioğlu), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.
- EYİCE, Semavi, *Malazgirt Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes (1068-1071)*, TTK, Ankara, 1971.
- FALLMERAYER, Jacob Philipp, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, (Çev: Ahmet Cevat Eren), TTK, Ankara, 2011.
- FAROQHİ, Suraiya, “Alum Production and Alum Trade in The Ottoman Empire (About 1560-1830)”, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, C. LXXI, (1979), s. 153-175.
- FINLAY, George, *History of The Byzantine and Greek Empires II*, William Blackwood and Sons, London, 1854.
- GORDLEVSKİ, Vladimir A. , *Anadolu Selçuklu Devleti*, (Çev: Azer Yaran), Onur Yayınları, Ankara, 1988.
- GÖDE, Kemal, *Eratnalılar (1327-1381)*, TTK, Ankara, 2000.

- GÖYÜNÇ, Nejat, “Hâne Deyimi Hakkında”, *Tarih Dergisi*, S. 32, (1979), s. 331-348.
- GREGORY ABÛ’L-FARAC, *Abû’l-Farac Tarihi*, (Çev: Ömer Rıza Doğrul), TTK, C. II, Ankara, 1999.
- GÜNEŞ, Cüneyt, *Bizans Anadolu’sunda Askeri ve İdari Bir Sistem Thema Sistemi (VII. Yüzyıldan XI. Yüzyıla Kadar)*, TTK, Ankara, 2021.
- GÜRLEYÜK, Koray, *Sivas Sikkeleri*, Sivas 1000 Temel Eser No: 24, Sivas, 2017.
- HAHANOV, A., *Panaret’in Trabzon Tarihi*, (Çev: Enver Uzun), TTK, Ankara, 2004.
- HALDON, John, *Bizans Tarih Atlası*, (Çev: Ali Özdamar), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.
- HAMMER, Joseph Von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. I, (Çev: Mehmed Ata), Üçdal Neşriyat, İstanbul, 2003.
- HERODOTOS, *Tarih*, (Çev: Müntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015.
- HOCA SADETTİN EFENDİ, *Tacü’t-Tevarih*, C. II, (Haz: İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979.
- HÜSEYİN HÜSÂMEDDİN, “Sultan Altunbaş”, *TOEM*, C. XV, S. 11, (1925), s. 306-326.
- HÜSEYİN HÜSÂMEDDİN, *Amasya Târihi*, C. III.
- İBN BİBİ, *El-Evâmirü’l-Alâ’iyye fi’l-Umûri’l-Alâ’iyye Selçuknâme*, C. II, (Çev: Mürsel Öztürk), TTK, Ankara, 2014.
- İBNÜ’L ESİR, *El-Kâmil Fi’t-Tarih*, C. IX-X-XI-XII, Bahar Yayınları, İstanbul, 1987.
- İDRİS-İ BİTLİSÎ, *Heşt Bihişt*, C. II, (Haz: Mehmet Karataş – Selim Kaya – Yaşar Baş), BETAV, Ankara, 2008.
- İNALCIK, Halil, *Devleti-i ‘Aliyye I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- İNCE, Fatma, “Doğu Karadeniz Bölgesinin Bugünkü Demografik Yapısının Ortaya Çıkmasını Sağlayan 2 Göç Hareketi: Çepni ve Kıpçak Göçleri”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, C. I, S. 1, (2018), s. 92-100.
- İPLİKÇİOĞLU, Bülent, *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007.

- JACOB, Xavier, *Les Turcs Au Moyen-Age Textes-Byzantins*, TTK, Ankara, 1990.
- KAFES, Mahmut, “Ebû Hayyân el-Endelüsî”, *DİA*, C. X, 1994, s. 152-153.
- KAMALOV, İlyas, *Moğolların Kafkasya Politikası*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2003.
- KAŞGARLI MAHMUD, *Divanü Lugat-it Türk I*, (Çev: Besim Atalay), TDK, Ankara, 2006.
- KÂTİP ÇELEBİ, *Cihânnümâ*, İBB Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2010.
- KAYA, Mehmet Ali, *Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları I*, İlyâ Yayınevi, İzmir, 2012.
- KAYA, Selim, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK, Ankara, 2006.
- KAYHAN, Hüseyin, “Melik Muhammed’in Ölümünden (1143) Sonra Danişmendli Tarihine Kısa Bir Bakış”, *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri, 2000, s. 299-313.
- KAYMAZ, Nejat, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü’-d-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, TTK, Ankara, 2014.
- KAYTAZ, Fatma, “*Behiştî Tarihi (791-907 / 1389-1502) (Giriş, Metin, Dizin)*”, (Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi A.B.D., Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2011.
- KEÇİŞ, Murat, “Trabzon Rum İmparatorluğunun Kuruluşunda Çevreyle Olan İlişkileri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXVIII, S. 46, (2009), s. 143-162.
- KEÇİŞ, Murat, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)*, TTK, Ankara, 2013.
- KERİMÜDDİN MAHMUD-İ AKSARAYÎ, *Müsâmeretül’l-Ahbâr*, (Çev: Mürsel Öztürk), TTK, Ankara, 2000.
- KESİK, Muharrem, “Dânişmendliler”, *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, Ankara, 2016, s. 15-50.
- KESİK, Muharrem, “Pervâneoğulları”, *DİA*, C. XXXIV, İstanbul, 2007, s. 245-246.
- KOFOĞLU, Sait, “Hamîdoğulları”, *DİA*, C. XV, İstanbul, 1997, s. 471-476.
- KOFOĞLU, Sait, “Tâceddinoğulları”, *DİA*, C. XXXIX, İstanbul, 2010, s. 343-345.

- KÖKTEN, İsmail Kılıç, “Anadolu Ünye’de Eski Taş Devrine (Paleolitik) Ait Yeni Buluntular”, *A.Ü.D.T.C.F.D.*, C. XX, S. 3-4, (1962), s. 275-279.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, “Oğuzların Etnolojisine Dair Tarihî Notlar”, *Türkiyat Mecmuası*, C. I, (1925), s. 185-211.
- KSENOPHON, *Anabasis*, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1974.
- KUMANDAŞ, Hacer, “*Ordu İli Kaya Mezarları*”, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji A.B.D., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2004.
- KURŞANSKIS, Michel, “l’Empire de Trébizonde et les Turcs au 13e siècle”, *Revue Des Etudes Byzantines*, C. XLVI, (1988), s. 109-124.
- LAUFFER, Siegfried, *Büyük İskender*, (Çev: Nilgün Sorguç), İlya İzmir Yayınevi, İzmir, 2009.
- LAURENT, J., *Byzance et Les Turcs Seldjoucides Dans L’asie Occidentale Jusqu’en 1081*, Paris, 1913.
- LEBEAU, Charles, *Histoire du Bas-Empire XX*, Chez Firmin Didot Frères, Paris, 1836.
- LOKMACI, Süleyman, “*Solak-Zâde Tarihi’nin Tahlili ve Metin Tenkidi*”, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D., Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2015.
- MAALOUF, Amin, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay), Telos Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî “Vilâyet-Nâme”*, (Haz: Abdülbâki Gölpınarlı), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1958.
- MANSEL, Arif Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK, Ankara, 1999.
- MEHMED NEŞRÎ, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi*, C. I, (Haz: Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen), TTK, Ankara, 1995.
- MEHMED NEŞRÎ, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi*, C. II, (Haz: Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen), TTK, Ankara, 1995.
- MEMİŞ, Ekrem, *Eskiçağ Türkiye Tarihi (En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar)*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2009.
- MERÇİL, Erdoğan, “Türkiye Selçukluları”, *Türkler*, C. VI, Ankara, 2014, s. 503-528.

- MERÇİL, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2006.
- MINORSKY, Vladimir, *Studies in Caucasian History*, Taylor's Foreign Press, London, 1953.
- MİROĞLU, İsmet, "Erzincan", *DİA*, C. XI, İstanbul, 1995, s. 318-321.
- MORGAN, David, *The Mongols*, Blackwell Publishing, Oxford, 2007.
- MÜNECCİMBAŞI AHMED B. LÜTFULLAH, *Câmiu'd-Düvel*, C. II, (Yay: Ali Öngül), Akademi Kitabevi, İzmir, 2001.
- NİKİTAS KHONİATES, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnensos Devirleri)*, (Çev: Fikret Işıltan), TTK, Ankara, 1995.
- OCAK, Ahmet Yaşar, "Elvan Çelebi", *DİA*, C. XI, İstanbul, 1995, s. 63-64.
- OCAK, Ahmet Yaşar, "Hacı Bektâş-ı Velî", *DİA*, C. XIV, İstanbul, s. 455-458;
- OĞUZ, Mevlûd, "Taceddin Oğulları", *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, C. VI, S. 5, (1948), s. 469-487.
- OKUDAN, Muhammet, "Sosyal Statülerine Göre Samsun Canik Sancağında Vakıf Kurucuları", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, C. III, S. 6, (2013), s. 173-191.
- ORAL, M. Zeki, "Ahi Ahmet Nahcivanî Vakfiyesi", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. III, S. 3-4, Ankara, (1954), s. 57-65.
- ORAL, M. Zeki, "Durağan ve Bafra'da İki Türbe", *Belleten*, C. XX, S. 79, (1956), s. 387-410.
- ORAL, M. Zeki, "Kuvvaddar Oğullar", *Belleten*, C. XIX, S. 73, (1955), s. 99-102.
- OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev: Fikret Işıltan), TTK, Ankara, 2006.
- ÖDEN, Zerrin Günal, "Kadı Burhaneddin Karşısında Bir Selçuklu Şehzadesi Kılıç Arslan", *Belleten*, C. LXIV, S. 241, (2000), s. 847-862.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, C. I, TTK, Ankara, 2003.
- ÖNGÜL, Ali, "Mengücekler" *Türkler*, C. VI, Ankara, 2014, s. 452-460.
- ÖZ, Mehmet, "Merzifon", *DİA*, C. XXIX, Ankara, 2009, s. 243-245.
- ÖZ, Mehmet, *XV- XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, TTK, Ankara, 1999.

- ÖZGER, Yunus, *XIX. Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- ÖZMAN, Recep, “Anadolu’da Pontos-Roma Rekabeti”, *Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı*, Ankara, 2012, s. 93-102.
- ÖZSAİT, Mehmet, “1992 Yılı Ordu-Mesudiye Yüzey Araştırmaları”, *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (1993), s. 285-300.
- ÖZSAİT, Mehmet, “1993 Yılı Ordu-Mesudiye ve Sivas-Koyulhisar Yüzey Araştırmaları”, *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (1994) s. 459-482.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Devletler ve Hânedanlar Türkiye (1074-1990)*, C. II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.
- PAYDAŞ, Kazım, “Moğol ve Türk-İslâm Devletlerinde Suyurgal Uygulaması”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 39, (2006), s. 195-218.
- PEACOCK, Adnrew C. S., “Sinop: A Frontier City in Seljuq and Mongol Anatolia”, *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia*, S. 16, (2010), s. 140.
- PEKER, Bünyamin, “*Pervaneoğulları Beyliği*”, (Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2003.
- PEKYÜREK, Tayfun, *Amazonlar*, Ananoim Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- PERO TAFUR, *Travels and Adventures (1435-1439)*, Harper & Brothers, London, 1926.
- PLINY, *Natural History of Book VI*, Wernerian Club, London, 1847-1849.
- RAMSAY, W. M., *The Church in The Roman Empire Before A.D. 170*, Mansfield College Lectures, London, 1892.
- ROCKHILL, William Woodville, *The Journey of William of Rubruck to The Eastern Parts of The World 1253-55*, The Hakluyt Society, London, 1900.
- SCHILTBERGER, Johannes, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, (Çev: Turgut Akpınar), İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.
- SEVİM, Ali, *Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086’ya Kadar)*, TTK, Ankara, 2000.
- SEVİM, Ali, MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, TTK, Ankara, 1995.

- SOLAK, Kürşat, “*Memlûk Devleti’nin Anadolu Beylikleriyle Münasebetleri*”, (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D., Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 2011.
- SOLMAZ, Sefer, “Dânişmendliler”, *Türkler*, C. VI, Ankara, 2014, s. 430-451.
- STRABON, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)*, (Çev: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.
- SÜMER, Faruk, “Akkoyunlular”, *DİA*, C. II, İstanbul, 1989, s. 270-274.
- SÜMER, Faruk, “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C. I, (1969), s. 1-147.
- SÜMER, Faruk, *Çepniler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992.
- SÜMER, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.
- SÜMER, Faruk, *Tirebolu Tarihi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 1992.
- ŞADRÜDDÎN EBU’L-HASAN ‘ALİ İBN NÂŞİR İBN ‘ALİ EL-HÜSEYNÎ, *Ahbâr üd-Devlet is-Selçukıyye*, (Çev: Necati Lügal), TTK, Ankara, 1943.
- ŞAKİR ŞEVKET, *Trabzon Tarihi*, C. II, İstanbul, H. 1294.
- ŞİHABEDDİN B. FAZULLAH EL-ÖMERÎ, *Mesâlikü’l Ebsâr*, (Çev: D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2014.
- TABAKOĞLU, Ahmet, “Osmanlı Toplumda Aile”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi I*, Ankara, 1992.
- TAHRAN, M. Taner, “Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler”, *I. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (1983), s. 109-120.
- TANMAN, M. Baha, “Dânişmendliler, Mimari”, *DİA*, C. VIII, İstanbul, 1993, s. 474-477.
- TEKİN, Oğuz, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- TELLİOĞLU, İbrahim, “Çarşamba’da Bir Beylik Merkezi: Ordu Köyü”, *Samsun Çarşamba’da Beylik Merkezi Ordu Köyü*, Samsun, 2016, s. 1-20.
- TELLİOĞLU, İbrahim, “Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Canik”, *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2013, İstanbul, s. 23-76.

- TELLİOĞLU, İbrahim, “Türklerin Karadeniz’e Çıkışında Vezirköprü-Havza-Ladik Hattının Önemi”, *Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. X, S. 45, (2010), s. 141-154.
- TELLİOĞLU, İbrahim, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz’de Türkler*, Serander Yayınları, Trabzon, 2014.
- TEZCAN, Mehmet, *Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya*, Serander Yayınları, Trabzon.
- TOGAN, Zeki Velidi, *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*, Enderun Yayınları, İstanbul, 1982.
- TURAN, Osman, “Kılıç Arslan II”, *İA*, C. VI, İstanbul, 1977, s. 688-703.
- TURAN, Osman, “Selçuklu Devrine Aid Köy Satışı Hakkında Bir Vesika”, *Vakıflar Dergisi*, S. 10, (2006), s. 127-128.
- TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1969.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1971.
- TURAN, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, TTK, Ankara, 1958.
- URFALI MATEOS, *Urfalı Mateos Vekâyi-namesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, (Çev: Hrant D. Andreasyan), TTK, Ankara, 2000.
- UYMAZ, Emine, *Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, TTK, Ankara, 2003.
- UZUN, Ali, “Tekkeköy’de (Samsun) Mağara-Kale Yerleşmeleri”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, C. I, S.1, (1995), s. 413-433.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Eretna”, *İA*, C. IV, İstanbul, 1977, s. 309-310.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed”, *Belleten*, C. XXXII, S. 126, (1968), s. 191-245.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti”, *Belleten*, C. XXXII, S. 126, (1968), s. 161-189.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK, Ankara, 1988.

- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, TTK, Ankara, 1998.
- ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Devrinde Sinop*, TTK, Ankara, 2014.
- VRİYONİS, Speros, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, London, 1971.
- WINFIELD, David, “A Note on the South-Eastern Borders of The Empire of Trebizond in The Thirteenth Century”, *Anatolian Studies*, C. XII, (1962), s. 163-172.
- WITTEK, Paul, “Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları”, (Çev: Mihin Eren), *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 1, (1969), s. 193-240.
- WOODS, John E., *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, (Çev: Sibel Özbudun), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.
- YAZICIZADE ‘ALİ, *Selçuk-Nāme*, (Haz: Abdullah Bakır), TTK, Ankara, 2014.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, *Hacıemiroğlu Beyliği’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Ordu Tarihinden İzler*, Ordu Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, Ordu, 2018.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, ÜSTÜN, Ünal, *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları I*, TTK, Ankara, 1992.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, ÜSTÜN, Ünal, *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları II*, TTK, Ankara, 2002.
- YILDIRIM, Ahmet Safa, “*Ordu’nun Tarihî Coğrafyası (XIII-XV. Yüzyıllar)*”, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü., Tarih A.B.D., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2016.
- YILMAZ, Cevdet, “Ordu Köyü’nün Turistik Çekicilikleri ve Turizm Potansiyeli”, *Samsun Çarşamba’da Beylik Merkezi Ordu Köyü*, Samsun, 2016, s. 199-254.
- YILMAZ, Mehmet, “IV. Haçlı Seferinin Balkanların Etnik Yapısına Etkileri”, *Selçuklu Üniversitesi Selçuklu Araştırma Dergisi*, S. 5, (2016), s. 205-226.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, “Bayezid I”, *İA*, C. II, İstanbul, 1979, s. 369-392.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, “Dânişmendliler”, *İA*, C. III, İstanbul, 1977, s. 468-479.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1944.

YUVALI, Abdülkadir, “Hülâgû”, *DİA*, C. XVIII, İstanbul, 1998, s. 473-475.

YUVALI, Abdülkadir, “İlhanlılar”, *DİA*, C. XXII, İstanbul, 2000, s. 102-105.

YÜCEL, Yaşar, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar: Eretna Devleti – Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti – Mutahharten ve Erzincan Emirliği II*, TTK, Ankara, 1989.

YÜCEL, Yaşar, *Çoban-Oğulları Candar-Oğulları Beylikleri*, TTK, Ankara, 1980.

YÜCEL, Yaşar, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*, A.Ü.D.T.C.F. Yayınları, Ankara, 1970.

YÜCEL, Yaşar, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, TTK, Ankara, 1989.

ZACHARIADOU, Elizabeth A., “Trabzon ve Türkler (1352-1402)”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C. XXII, S. 22, (2007), s. 221-241.

[https://www.treccani.it/enciclopedia/megollo-lercari_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/megollo-lercari_(Dizionario-Biografico)/)
(E.T. 07.02.2022)

<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/yar-ali-celebi> (E.T. 15.02.2022)

<https://samsun.ktb.gov.tr/TR-230946/seyh-savci-ve-sultan-altunbas-turbesi.html>
(E.T. 18.03.2022)

https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/hizmetler/fiziki_haritalar/fiz3a.jpg (E.T. 30.03.2022)

<https://www.canik.bel.tr/sayfa/43/tarihi/> (E.T. 06.04.2022)

ÖZGEÇMİŞ

İlköğretimini Ordu/19 Eylül İlköğretim Okulu'nda, Liseyi Ordu/Ordu Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi'nde (Web Programcılığı) tamamladı. 2013-2015 yılları arasında Ordu Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Bilgisayar Teknolojisi ve Programlama okudu. 2016-2020 yıllarında Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden "Venedik'in Doğu ve Batı'ya Etkisi" adlı tezini sunarak mezun oldu. 2019-2020 yılları arasında Karabük Üniversitesi'nden Pedagojik Formasyon Eğitimini tamamladı.

Eylül 2020 yılında Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimine başladı.